STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 05899

TSVISHN YAMEN UN LENDER

Joseph Opatoshu

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

י. אָפּאַטאָשו

צווישן ים׳ען און לענדער

אַ רייזע קיין ארץ־ישראל

בידערמאַנס פאַרלאַג: „שײנדל״
ניו־יאָרק, 1937

Copyright, 1937
By
J. OPATOSHU
New York, N. Y.

אַסטאָריאַ פּרעס, 61 א. 4טע סט., ניו־יאָרק 490

מאַרק שאַגאַל

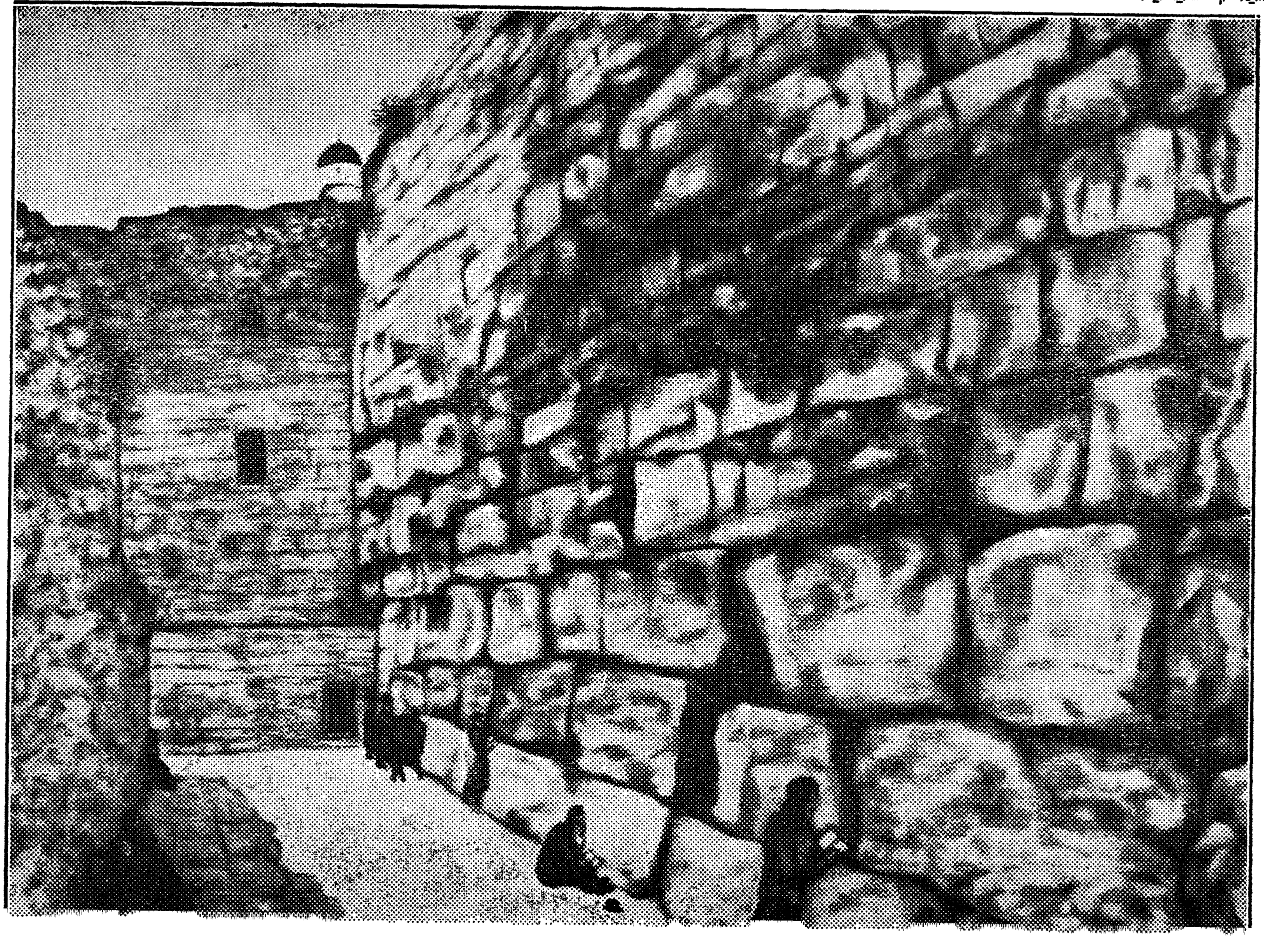

צווישן ימ׳ען און לענדער

1. אויף דער אָלימפּיק

אָנהייב מאַי, ווען דער הימל איז געווען טיף און בלוי, די קיילעכ־דיקע שיף־פענצטערלעך ברייט צעעפנט, האָבן ים־ווינטלעך פראַנק און פריי געשפּאַצירט איבער די קילע און טונקעלע קאַיוטעס. איינעם צע־שטראַלטן פרימאָרגן, וואָס האָט זיך געריסן פון מזרח מיט אַזאַ עזות, האָט אַלץ געגרינט — דער ים, די לופט, די ווינטלעך. די זון האָט געבלענדט, אָבער קוים געוואַרעמט. פון ים האָט זיך נאָך אַלץ געטראָגן אַ קילקייט — אַ קילקייט, וואָס הייטערט אויף, שטאַרקט און דער מענטש ווערט יונגער, טראָגט זיך פון איין דעק אויף דער צווייטער, איז גרייט זיך צו פאַרמעסטן מיט די ים־ווינטן. און דעם מענטש איז גוט מיטן בלויען הימל, מיט גרינלעכן ים, מיט דער נאָך גרינלעכער שוים, וואָס שפּאַרט זיך פון ביידע זייטן שיף, ווי אַ ריזיקער, צעדריוועלטער פעכער, וויגט זיך ווי צעשמאָלצן ביר־גלאָז.

אין אַזאַ פרימאָרגן האָט אַ סטואַרד צוויימאָל אָנגעקלאַפּט אין אַ טוריסטן קאַיוטע:

— מיסטער נעש! מיסטער נעש!

נעש האָט זיך אַ ריס געטאָן פונעם וואַנט־בעטל:

— ווער איז?

— ס'איז צען מינוט נאָך זיבן, מיסטער נעש.

נעש האָט זיך אויפגעזעצט:

— גוט.

ער האָט זיך אַרומגעקוקט — אַ קראַנפּאַס, אַן עלעקטרישער פעכער, אָנגעטאָפעכץ, געפּעק. אויפן טיש — אַ צעעפנט בוך און מאַראַנצן־שאָלעכץ. דורך דעם אָפענעם פענצטער האָט דער ים, אַ גרינלעכער, אַ רואיקער, זיך געקנייטשט. וואו איז ער געווען, נעש? ער האָט זיך גוט אויסגעריבן די אויגן און עס האָט גענומען אַ ווייל ביז ער האָט פון זיך אָפּגעשאָקלט די נאַכטיקע וועלט און איז אַריבער אין דער טאָגיקער.

נעש איז אַראָפּ פון בעטל. קילע ווינטלעך האָבן אים דורכגענומען,

אָפּגעפּרישט און אויפגעהייטערט. נעש איז געפאָרן מיט דער אָלימפּיק קיין שערבורג. פון שערבורג וועט ער פאָרן קיין מארסעל און פון דאָרט מיט א פראנצויזישער שיף קיין ארץ־ישראל. מארסעל, אלעקסאנדריע, יפו. דער וועג איז אַן אויסגעטראָטענער, אלט — יאָרהונדערטער. ווער איז שוין אַלץ דאָ נישט דורכגעגאנגען?

נעש האָט זיך אַ צי געטאָן, זיך פארמאָסטן מיט די פויסטן אין דער לופט אריין. איין מאָל, נאָך אמאָל, א דריט מאָל. צו וואָס האָט מען אים אַזוי פרי אויפגעוועקט? דאָס האָט ער, נעש, זיך אליין געהייסן אויפוועקן, געוואָלט זען, ווי מען וועט דעם ניו־יאָרקער פּרעסער זיין רעכט טאָן, ווי מען וועט אים אינמיטן ים ברענגען צו קבר־ישראל.

און דער ים האָט נישט געשטורעמט, נישט געשליידערט די שיף, נישט געשפּאָרט ביי די פּאסאזשירן די געדערעם אין האַלדז אריין. דער פרימאָרגן, אָנגעלאָדנט מיט אוצרות, האָט זיך געקייקלט איבערן ים, פארשטעקט אין יעדן וואסער־בויג, אין יעדן וואסער־קנייטש, גאָלד און זילבער, גאָלד און זילבער.

נעש האָט זיך אָנגעטאָן. ער האָט געשנורעוועט די שיך און גע־טראַכט, אַז ביים „כשר־טיש" אויף דער אָלימפּיק וועט איצט בלויז זיצן דאָס לאָנדאָנער מיידל. נעכטן איז נאָך ביים לאַנגן טיש אויך געזעסן דער פּרעסער, אַ שווערער, אָפּגעאַרבעטער ייד פון אַ יאָר פופציק, וואָס האָט געליטן פון אסטמע. דאָס לאָנדאָנער מיידל איז געקומען קיין ניו־יאָרק זוכן אַ חתן. זי איז אָפּגעווען אין ניו־יאָרק אַ יאָר צייט און פאָרט צוריק קיין לאָנדאָן אַן אַנטוישטע. זי האָט גע'טענה'ט, אַז די יידן, וואָס זי האָט אין ניו־יאָרק באַגעגנט, זענען ערגער פון געצנדינערס, ווייסן נישט פון קיין שבת, פון קיין יום־טוב, גלייבן אין איין זאַך — אין געלט. און דאָס וואָס ס'לאָנדאָנער מיידל האָט פארמאָגט און וואָס זי האָט געדאַרפט אוועקגעבן, האָט זי מיט שטאָלץ צוריקגעפירט קיין לאָנדאָן, נישט פארגונען עס די ניו־יאָרקער „געצנדינערס".

דער צווייטער פּאסאזשיר פונעם „כשר'ן טיש" האָט איבער דרייסיק יאָר געפּרעסט אין ניו־יאָרק רעק, אָנגעוואָרן ביי דער אַרבעט ס'געזונט. ער איז געווען גליקלעך, וואָס ער פאָרט אַהיים, וועט שטעלן טאַטע־מאַמע מצבות, וועט זען חתונה צו מאַכן אַ שוועסטער'ס פּאַרזעסענע טאָכטער. דערצו האָט ער געגלויבט, אַז די נסיעה איבערן ים וועט ביי אים צונעמען די אַסטמע. פאָרט ער שוין צוויי מעת־לעת און די לונגען זענען פול מיט לופט — אַ מחיה. און ער וועט טאַקע מיט די אייגענע

אויגן נאָך אַמאָל אָנקוקן פּלאַצק. דאָרט איז ער געבוירן געוואָרן, דאָרט איז ער אויסגעוואַקסן און דאָרט האָט ער חתונה געהאַט. אין די פּלאָצקער וועלדער, טרוקענע, סאָסנאָווע וועלדער, וועט ער געזונט ווערן, מוז ער געזונט ווערן. פאַר די דרייסיק יאָר אין אַמעריקע האָט ער געהאַט איין חלום — זיך נאָכאַמאָל דורכשפּאַצירן איבער דער לאַנגער, וואַרשעווער גאַס, וואו ער איז געבוירן געוואָרן. און דער חלום האָט געהאַלטן ביים מקוים ווערן. פון גרויס פרייד האָט דער פּרעסער נישט אויפגעהערט צו שטעלן „סקאַטש", געטרונקען ברודער־שאַפט מיט וועמען ס'האָט זיך געמאַכט. צום פּרעסער'ס שמחה איז קיין שיעור נישט געווען. ס'האָט אויסגעזען, אַז דאָס געלט, וואָס ער האָט געקליבן אַ גאַנץ לעבן, וועט ער אויף דער שיף צעטרענצלען. ער איז כמעט נישט אַרויס פונעם טרונק־זאַל. עס איז צוגעפאַלן אַ האַרץ־אַטאַקע. מען האָט אים גענומען אין שפּיטאָל אַריין. די האַרץ־אַטאַקע האָט נישט נאָכגעלאָזט. אַרום האַלבע נאַכט איז דער פּרעסער געשטאָרבן. עס איז געווען טויזנט מייל פון ניו־יאָרק, איבער צוויי טויזנט מייל פון שערבורג.

נעש איז אַרויף אויף דער דעק. די פּאַסאַזשירן זענען נאָך גע־שלאָפן. מאַטראָסן אין גומענע שטיוול האָבן פאַרענדיקט דאָס וואַשן פון דער דעק. דער הימל איז געווען בלוי, דער ים — גרין. און פון מזרח האָט די זון, אַ יונגע, געשליידערט אין דער טיפער גרינקייט — גאָלד, זילבער, בריליאַנטן.

פונעם העכסטן דעק איז אָנגעקומען אַ פּאָרל. די לעדערנע רעקלעך צעקנעפּלט, די שויבערס אויף די בלויזע קעפּ — צעווינטלט. און אין די יונגע, אָפענע פּנים'ער, געוועגלעכע פּנים'ער, איז געווען אַזאַ אומרו, אַז מען האָט געמוזט זיך אָפּשטעלן און זיי נאָכקוקן. דאָס פּאָרל — ער אַכצן, זי זיבעצן — איז געפאָרן קיין ארץ־ישראל, געפאָרן אַרבעטן אין אַן אַמעריקאַנער קבוצה. זיי האָבן דערזען נעשן און זייערע פּנים'ער צעשמייסן פון ווינט, האָבן אויפגעלויכטן:

— אַ גוטן מאָרגן, חבר נעש.

אַלע דריי האָבן זיך איבערגעקוקט, ווי מען קוקט זיך איבער, ווען פון צופיל ליכט כאַפּט נישט ס'אויג וואו ס'איז ים און וואו הימל. דאָס האָט אָנגעהאַלטן אַ ווייל. באַלד זענען די אויגן ביים מיידל, קאַרע אויגן, געוואָרן טרויעריק און ס'קינדישע פּנים האָט זיך אָנגעכמורעט:

איר פאַרשטייט, חבר נעש, אויף דער שיף, וואו מען זעט בלויז

ארום זיך הימל און וואסער, דערפילט זיך דער מענטש אזוי קליין, אזוי נישטיק, א שטויבעלע — און מיטאמאל באווייזט זיך טאקע דער טויט.

— און נישט אזוי דער טויט — האט דער בחור מיט אזא רוגזה א שפיי געטאן, דאכט זיך, נישט אין ים אריין, נאר טאקע דעם טויט אין פנים אריין — א מענטש האט ס'גאנצע לעבן געבענקט אהיים און אז ער איז שוין אינמיטן וועג, נעמט ער און שטארבט גאר אוועק! אט־דא ליגט די מיאוס'קייט!

נעש האט אנגעקוואלן פונעם פארל, וואס האט געשפאנט מיט פארריסענע קעפ איבערן ליידיקן געוואשענעם דעק. ביידע זענען געווען סטודענטן, וואס האבן געווארפן די אוניווערזיטעטן. ביידע זענען געפארן קיין ארץ־ישראל, געפארן ארבעטן אין א קאמונע, געפארן בויען סאציאליזם.

ס'האט זיך באוויזן א מענטשל אין א שווארצן, רבנ'ישן קאפעלוש, אין א שווארץ אלפאגן כאלאטל ביז צו די קני, אין א פאר נייע אלפאגענע הויזן, וואס האבן געפינקלט, ווי גאס־אייזן. ס'דארער פנים — ברוין, טונקל ברוין. ס'בערדל, די האר — שווארץ, פעך־שווארץ. און די אויגן — סמאלע אויגן — האבן געקוקט אי איבערגעשראקן, אי ווי ביי א גזלן. דערצו האבן די ליפן, רויטע, פליישיקע ליפן, אפגעדעקט א מויל מאכיקע ציין, וואס זענען געווען געדיכט, א צאן הינטער א צאן, געדיכט און שפיציק, ווי די שופן ביי א צייטיקער סאסנע־שישקע.

נעש האט זיך גע'חדוש'ט פארוואס ער האט דעם פארשוין ביז איצט נישט געהאט באמערקט. פון וואנעט האט ער זיך דא גענומען? דער פארשוין איז שוין געשטאנען לעבן נעשן. ער האט א רוק געטאן ס'רבנ'ישע קאפעלושל צום קארק צו, אפגעדעקט א לומדישן שטערן, וואס האט זיך געפעלדלט, ווי ער וואלט זיך גע'ישוב'ט מיט די נישט־זיכערע אויגן:

— אזוי צי אזוי?

ער האט ארויסגענומען פון א וועסטל־קעשענע א וויזיט קארט, זי צוגעטראגן, ווי א קורצזיכטיקער, צו די אויגן. דערנאך האט ער ס'קארטל א שטעק געטאן נעשן אין דער האנט אריין און זיך סתם צערעדט:

— אויף אזא טויט קען מען יא זאגן: „והיתה נבלתך למאכל לכל תניני המים", ווי מען פלעגט זאגן ביי אונדז אין ירושלים — וועסט קומען די הינט צעטיילט.

י. אַפּאַטאָשו

ס'וויזיט־קאַרטל איז געווען אין ענגליש:

ABRAHAM DRATVE
Rabbi of the Jewish Colonies of the Upper
Galilee, Palestine

נעש האָט עס איבערגעלייענט, אָפּגעמאָסטן מיט איין אויג דעם רב פון גאַנץ גליל־העליון און אים געפרעגט:

— איר זענט אַ רב?

— איך?—האָט ס'קאַפּעלושל זיך אַ שאַר געטאָן פון קאָרק איבער די גזלנ'ישע אויגן — איך? כ'בין אַ רב, אודאי בין איך אַ רב. און כ'וועל אייך זאָגן, מיסטער נעש — האָט דער רב גערעדט מיט אַזאַ שנעלקייט, אַז ס'איז אַ חדוש געווען פאַרוואָס די ווערטער פאַרטשעפּן זיך נישט ביי אים צווישן די ציין — ס'איז אַן עוולה, ס'איז אַ גרויסע עוולה, אַזאַ שיף, אַ קליינינקייט, די אָלימפּיק. יידן אין ערשטן קלאַס, יידן אין טוריסטן קלאַס, יידן אין דריטן קלאַס — דאַרף מען זען אַ ייד זאָל קומען צו קבר־ישראל, נישט אים וואַרפן אין ים אַריין. האָט יואב די דער'הרג'עטע שונאים מקבר געווען.

— האָט איר גערעדט מיט די יידן פונעם ערשטן קלאַס? — האָט נעש אים געפרעגט און זיך געוואונדערט פון וואַנעט דער רב וויים אים אַנצורופן ביים נאָמען.

— ווי קען איך רעדן, אַז מען לאָזט מיך אַהין נישט אַריין?!

— מיט וואָס פאַר אַ קלאַס פאָרט איר דען?

— איך? — האָט דער רב עטלעכע מאָל איבערגע'חזר'ט דעם „איך" און זיין צעאַקערטער שטערן האָט זיך גלייכצייטיק דורכגערעדט אויף שטום־לשון מיט די אומרואיקע אויגן — איך? מען האָט זיך געבעטן ביי מיר: „פאָרט מיט טוריסטן־קלאַס". און איך — ניין! אַז מען פאָרט וועגן אַ דבר־מצוה, אַז מען פאָרט קלייבן געלט פאַר אַ ירושלים'ער ישיבה, דאַרף מען איינשפּאָרן יעדן סענט.

דער כשרות־משגיח פון דער אָלימפּיק, אַ דיקלעך מענטשל מיט בלאָנדע, צוגעשווירענע וואַנסעלעך, איז אונטערגעלאָפן צו נעשן. ער האָט אַ קוק געטאָן אויפן פאַרשוין מיטן רבנ'ישן קאַפּעלוש און זיך קריקגעצויגן מיט אַזאַ שרעק, ווי דער פלאַץ אַרום אים וואָלט געווען געמינעוועט. דאָס האָט אָנגעהאַלטן צוויי, דריי רגע'ס. דער משגיח איז שוין אַזוי געבליבן שטיין, ווי דאָס וואָלט נישט געווען קיין פּאָזע,

נאָר זיין געוויינלעך געשטעל. ער האָט געוויזן אויף זיין בלויען ראָק מיט די מעשענע קנעפּ, וואו ס'איז געווען אויסגענייט מיט גאָלד „שומר" און זיך צערעדט אין א ברייטן פּוילישן יידיש, גערעדט אזוי, ווי א חוץ נעשן, וואָלט קיינער ארום אים נישט געשטאַנען:

— כ'בין שוין אכט יאָר א „שומר" איבער כשרות און, גאָט באהיט, קיין ייד איז נאָך ביי מיר נישט געשטאָרבן. כ'האָב דורכגעשניטן דעם אטלאַנטיק, דעם פּאַסיפיק, דעם מיטלענדישן ים, געהאַט ביי מיין „כשר־טיש" צענדליקער און הונדערטער פּאַסאַזשירן. און דאָ—גאַנצע צוויי פּאַסאַזשירן — נעמט איינער און טוט אָפּ אזא נארישקייט. כ'וועל אייך זאָגן דעם אמת, כ'זאָל אזוי נישט וויסן פון קיין בייז, צי כ'וויס, וואָס מען דאַרף זאָגן, ווען מען וועט דאָס מת אראָפּלאָזן אין ים אריין?

— וואָס איז דאָ נישטאָ צו וויסן? — איז דער פּארשוין מיטן רבנ'ישן קאַפּעלוש געווען גרייט ארויסצוהעלפן — מען זאָגט קדיש.

דער משגיח האָט נישט געענטפערט. זיין קליין געשטעל איז נאָך קלענער געוואָרן. ער האָט זיך א דריי געטאָן מיט די פּלייצעס צום רבנ'ישן קאַפּעלוש און וויטער גערעדט צו נעשן:

— דעם טויטן איז דאָך אלץ איינס. וואָס איז טאַקע די נפקא מינה צי פיש, צי ווערים עסן אויף דעם גוף? כ'וואָלט אָבער נישט געוואָלט מען זאָל מיך נאָכן טויט וואַרפן אין ים אריין. כאָטש גוים קוקן דערויף אַנדערש. האָט דער פּרעזידענט פון דער „קונארד ליין", אן אַלטער בחור, א מיליאָנער, איבערגעלאָזט א צוואה מען זאָל אים אין מיטן וועג, צווישן ניו־יאָרק און שערבורג, אריינוואַרפן נאָכן טויט אין ים אריין. און מען האָט עס געטאָן. משוגעים.

— און מיט די מיליאָנען, מיטן פּרעזידענט'ס מיליאָנען, וואָס איז געוואָרן? — האָט דאָס רבנ'ישע קאַפּעלושל זיך א פרעג געטאָן מיט אזא נייגעריקייט, ווי ער אליין וואָלט געווען א יורש צו די מיליאָנען.

— זעט נאָר ווי ס'גייט אים אין לעבן? — האָט דער משגיח ערשט איצט בייז און מיט ביטול א קוק געטאָן אויפן רבנ'ישן קאַפּעלוש — און אז דו וועסט שוין וויסן, רב מיינער, וואָס ס'איז געוואָרן מיט די מיליאָנען, וועסטו דען קריגן א סענט דערפון? וועסט קיין געשוואָלענעם סענט אויך נישט קריגן! אין ארץ־ישראל איז יעדער משולח, יעדער מדינה־גייער — א רב!

— אודאי בין איך! — האָבן די אויגן ביים ארץ־ישראל ייד זיך

צעפּינקלט, זענען קלענער געוואָרן און ס׳בערדל, די אויגן, דער שטערן, אַלץ האָט זיך צונויפגעקאָרטשעט אין אַ שטיק חושך.

נעש האָט נישט געוואָלט דערלאָזן די „כלי־קודש״ זאָלן זיך צע־קריגן. און איידער ער האָט צייט געהאַט זיך אַריינצומישן, האָט דער משגיח זיך שוין געטראָגן צום אָפענעם דעק־פּאַרענטש.

עולם האָט זיך שוין געהאַלטן אין קלייבן — יידן, גוים. אָט איז דער קאַפּיטאַן אין „פול־דרעס״. ס׳ווייסע געפּרעסטע העמד האָט אַרויס־געבליצט פון דעם שוואַרצן פראַק. אויף די הענט ווייסע הענטשקעס. אַרום דעם קאַפּיטאַן — זיין גאַנצער שטאַב. די שיף האָט גענומען גיין פּאַמעליכער. אין דערמיט פונעם זעגלבוים האָט זיך צעווינטלט די אַמעריקאַנער פאָן, דערציילט, אַז די אָלימפּיק טרויערט נאָכן פּרעסער. ס׳איז געוואָרן שטיל. ס׳האָט אויסגעזען, ווי די שיף וואָלט זיך אינגאַנצן אָפּגעשטעלט. דער קאַפּיטאַן מיטן שטאַב האָבן זיך צעשטעלט פון ביידע זייטן מת, וואָס איז געווען איבערגעדעקט מיט אַ שוואַרצער פּלאַכטע. הינטערן קאַפּיטאַן — אַן אַמעריקאַנער פּראָפעסאָר מיט אַ קליינעם סינעמע אַפּאַראַט. דער פּראָפעסאָר, וואָס איז קריגעפאָרן קיין עגיפּטן, וואו ער איז שוין יאָרן געווען פאַרבונדן מיט אַן אַרכע־אָלאָגישער עקספּעדיציע, האָט נישט אויפגעהערט צו פאָטאָגראַפירן די לויה.

דער משגיח, אַן מראה אין פּנים, איז אויסגעוואַקסן צוקאָפּנס דעם מת. צווישן די געוויקסיקע שיף־אָפיצערן האָט ער אויסגעזען נאָך קלענער. דער משגיח האָט זיך אַ בויג געטאָן, ווי ער וואָלט זיך גע־וואָלט צעוויגן, און איז געבליבן שטיין מיט אַן אַראָפּגעלאָזטן קאָפּ:

„יתגדל ויתקדש — — — ״

בשעת דער משגיח האָט געזאָגט קדיש האָבן די אָפיצערן מיטן קאַפּיטאַן סאַלוטירט און דער פאַרשוין מיטן רבנ׳ישן קאַפּעלוש איז געגאַנגען מיט אַ פּאַטשיילע אין דער האַנט פון איינעם צום צווייטן. ער האָט אויסגעזונגען מיט אַ שטיל מאַראַליש קול:

— צדקה תציל ממות.

געגעבן האָבן אַלע — יידן, קריסטן — ווי זיי וואָלטן זיך דערמיט געוואָלט אויסקויפן ביים טויט.

דער משגיח האָט אַראָפּגענומען די שוואַרצע פּלאַכטע, אָפּגעדעקט אַ ווייס ברעט, אַ געווייגלעך אומגעהובלט ברעט. צום ברעט איז דאָס

מת געווען צוגעבונדן. א מאטראַז האָט אונטערגעהויבן ס׳ברעט, עס א שטופּ געטאָן אין ים אַריין.

נעש האָט געקוקט, ווי ס׳ברעט וויגט זיך, קייקלט זיך אַרויף, קייקלט זיך אַראָפּ, פליט אין וואַסער אריין מיט א טעמפּן־פּליעסק.

ס׳פּאַרל, וואָס איז געפאָרן קיין ארץ־ישראל אַרבעטן אין א קבוצה האָט זיך ארויסגערוקט פונעם עולם. ביידע געאַרעמט. זי — די אויגן פּאַרוויינט. ער — מיט א געבויגענעם קאָפּ, מיטן שוואַרצן שויבער האָר ביז איבערן שטערן.

די שיף האָט גענומען גיין גיכער, שנעלער. זי האָט אַרויסגע־וואָרפן גרינלעכע כוואַליעס, פאַרווישט ס׳ברעט מיטן פּרעסער, וואָס האָט איבער דרייסיק יאָר גע׳חלומ׳ט צוריקצופאָרן קיין פּלאָצק, געוואָלט נאָכאַמאָל זיך דורכגיין איבער דער וואַרשעווער גאַס, וואו ער איז געבוירן געוואָרן.

דער קאַפּיטאַן מיטן שטאַב זענען אוועק. די מאַטראָזן זענען אוועק. ס׳לאַנדאָנער מיידל איז אונטערגעקומען:

— אַזאַ אומגליק, אַזאַ אומגליק. איצט וועל איך דאַרפן זיצן איינע אַליין ביים „כשר־טיש”.

2. אַלעקסאַנדריע

מיטאָגצייט האָט די פראַנצויזישע שיף „פּאַטריאַ”, וואָס איז גע־פאָרן פון מאַרסעל קיין יפו, זיך דערנענטערט קיין אַלעקסאַנדריע. ווייסע ים־פייגל מיט נאָך ווייסערע פליגל האָבן זיך געטראָגן אין די הונדערטער מיט א ווילד געגודעריי. די פליגל פאַרשפּיצט, די קעפּ פאַררויסן. און אין יעדן בויג אַזאַ ביטול צו דער אפריקאַנער זון, וואָס האָט שטאַרק געברענט. נאָך די פייגל — די שיף, געפאַרבט אויף ווייס מיט דריי בלויע קוימענס. נאָך דער שיף — א צענדליק בייכיקע שיפלעך.

געוויקסיקע אַראַבער אין ווייסע הויזן, אין שוואַרצע הויזן — ברייטע, צעבלאָזענע הויזן — זענען באַרוועסע געשטאַנען אויף די ראַנדן פון די שיפלעך. יעדער אַראַבער האָט געהאַלטן א לאַנגע וויאָסלע, געשאַרט ס׳וואַסער, וואָס איז אַרום די שיפלעך מער שוין נישט געווען בלוי, נאָר גרין, געשאַרט און מיטן וויגן פון די כוואַליעס האָבן די אַראַבער זיך גראַציעז געבויגן דאָ אויף איין פוס, דאָ אויף אַן צווייטן. די ברייטע הויזן האָבן זיך צעבלאָזן, די ווייסע העמדער מיט די לויזע

אַרבל האָבן זיך צעבלאָזן און די אַראָבער — ווי ווילדע ים־פֿייגל — האָבן זיך צעגודערט, איבערגעשריען די הונדערטער מעווס, וואָס האָבן זיך געטראָגן איבער דער שיף.

די שיף האָט זיך אָפּגעשטעלט. מען האָט גענומען אַראָפּלאָזן די העננ־בריקן.

עס זענען אָנגעלאָפן באָרוועסע טרעגער, האַלב־נאַקעטע. די קעפּ — פֿאַרבונדן מיט שטיקלעך האַנטעך, וואָס זענען אַמאָל ווייס געווען. אַרום די לענדן — שטריק. זיי זענען געלאָפן צעשראָקענע, ווי איבער די געבויגענע פּלייצעס וואָלטן זיך געהויבן צעקנאַלטע בייטשן. דאָ און דאָרט האָט אַן אויפזועער, אין אַ ברודיקער שוואַרצער קאַפּאָטע, איבער דער קאַפּאָטע אַ ווייסער כאַלאַט, מכבד געווען אַ טרעגער מיט אַ יאַמשענעם שטעקן. די געשלאָגענע טרעגערס האָבן הכנעה'דיק געשמייכלט, פֿלינק אונטערגעשטעלט קעפּ און פּלייצעס, געשלעפּט קאַסטנס, גרויס ווי אַ שטאָק. פֿון אונטער די קאַסטנס האָבן זיך בלויז אַרויסגעזען — פֿיס. דאַרע, אָפּגעשלאָגענע פֿיס, חשכ'דיקע, ווי ביי מומיעס, האָבן זיך געוואַקלט איבער די אָנגעגליטע שטיינער.

געלט־טוישער, מיט אַזויפֿיל שפּראַכן אין די מיילער, וויפֿל שיפֿן ס'קומען אין פּאָרט אַריין, האָבן זיך אַראָפּגעלאָזט אויף דער „פּאַטריאַ", ווי אַ וואָלקנבראָך. אין דער לינקער האַנט אַ שטוים פּאַפּירן־געלט — דאָלאַרן, פֿונטן, מאַרקן, פֿראַנקן. אין דער רעכטער האַנט — קליינגעלט — זילבער און ניקל געקלימפּער. די שוואַרצע אויגן צעקרימט. איינס אַרויף, איינס אַראָפּ. צווישן די אויגן אַ נאָז, ווי אַ פּראָצענט פּאַסיקל צווישן צוויי נולן. און די כיטרע מיילער האָבן אויסגערופֿן אויף ענגליש, אויף פֿראַנצויזיש, אויף העברעאיש, אויף דייטש און אַפֿילו אויף רוסיש:

— בייטן געלט, בייטן געלט, בייטן געלט!

און אַז אַן עגיפּטישער ייִד, אַ חלפֿן, צי אַ פּערסישער, האָט דערקענט אַ פּאַסאַזשיר אַ ייִד, האָט ער צוגעגעבן אין גרין אַריין: „יהודי אָנוכי, יהודי". און אַז דער חלפֿן האָט אַליין נישט געקענט מושוה ווערן, האָט ער אַרויסגעשלעפּט פֿון הינטער דער וועסט די ציצית און אָפּגעצאַרט אויף עטלעכע פּיאַסטערס.

וואו אַ קער — ווייסע ציין, שוואַרצע אויגן, שטילע חיה'שע טריט. מען איז באַפֿאַלן יעדן אויסלענדער, זיך געוויקלט אַרום אים, ווי שפּינוועבס, אים נאָכגעשריגן אויף צענדליקער שפּראַכן:

— ווילסט נישט קיין גילדענע לעטשלעך, ווילסט נישט קיין זיל־

בערגע לעטשלעך, האָב איך בורשטינען, האָב איך בראַסלעטן, האָב איך אַלטע אַנטיק אוירינגג.

דער פֿאַרשוין אינעם רבנ׳ישן קאַפּעלוש האָט דאָ געקויפֿט אַ בראָש, דאָרט אַ בראַסלעט, דאָ — אַ פּאָר גילדענע לעטשלעך, דאָרט — אַן אויסגעהאַפּטן קלייד. די מתנות, וואָס ער האָט געקויפֿט פֿאַרן ווייב, פֿאַר די טעכטער, האָט ער געטראָגן אין די הענט, אויף די אַקסל. פֿון גרויס פֿרייד האָט זיך ס׳קאַפּעלושל ביי אים פֿאַרשאַרצט, די אויגן האָבן זיך געפֿרעגלט אין דער אייגענער סמאַלע. און אַז ער איז שוין גרייט געווען קריק אַרויפֿצוגיין מיט דער הענג־טרעפּ אויף דער שיף, האָט אַ הענדלער אין אַ טורבאַן אים אונטערגעטראָגן אַ פּעקל זנות־פֿאָטאָגראַפֿיעס:

— ביליק. איינגאַנצן צען פּיאַסטערס.

דער פֿאַרשוין האָט זיך גוט איינגעקוקט און זיך אַ שאַר געטאָן פֿונעם הענדלער, ווי פֿון אַ שרץ:

— פֿע, פֿע.

וויפֿל פֿעלקער, וויפֿל לשונות, וויפֿל קולטורן האָבן זיך שוין דורכגעטראָגן איבער אַלעקסאַנדריע, וואָס ציילט קנאַפּע דריטהאַלבן טויזנט יאָר? גיי טרעף וועמעס בלוט ס׳רינט אין די אַלע געלט־טוישערס, אין די לאַסט־טרעגערס, אין די באַלייבטע אויפֿזעערס מיט די יאַמשעגע שטעקנס?

דער אַמעריקאַנער אַרכעאָלאָג האָט זיך געטראָגן מיט נעשן אין אַן אָפֿענעם אויטאָמאָביל, איבערגעשראָקן אייזלען, קעמלען, פֿאַר׳חלום׳טע אַראַבער. דער אויטאָמאָביל האָט זיך אַריינגעדרייט אין ניי־אַלעקסאַנדריע, וואָס איז אַ געמיש פֿון שטיקלעך פּאַריז, שטיקלעך בערלין און אַפֿילו שטיקלעך ניו־יאָרק. ס׳איז אַ הינטערשטאָט. די גרויסע שטאָט אַליין איז אָבער נאָך נישט אויסגעבויט. און אַז דער אויטאָמאָביל איז אַרויס פֿון ניי־אַלעקסאַנדריע, האָט דער אַרכעאָלאָג, וואָס האָט בעסער געקענט עגיפּטן, ווי זיין געבורט־שטאָט באָסטאָן, גענומען צורעדן נעשן זיי זאָלן זיך לאָזן צו די פּיראַמידן, קיין גושן, אין דער מדבר. דער אַרכעאָלאָג איז געווען זיכער, אַז די האַנט, וואָס האָט פֿאַרצייכנט מענטשלעך האַרץ, מענטשלעכן מוח, איז דויערהאַפֿטיקער ווי די האַנט, וואָס האָט געקריצט פֿיגורן אין שטיין. מען דאַרף בלויז האָבן אַן אַנדער אַלף־בית, אַן אַרכעאָלאָגישן. מען דאַרף געדענקען, אַז אונטער די מדבר־זאַמדן, וואָס טראָגן זיך שוין טויזנטער יאָרן איבער עגיפּטן,

ליגן פאַרשאָטענע קולטורן. איז אָנשטאָט אַהערצוקומען און אָפּצו־קערן די זאַמדן, אָפּצושטעכן די אָנגעטראָגענע בערג, זיצן דייטשישע פּראָפעסאָרן אין דייטשישע אוניווערזיטעטן און שאַפן ביבל־טעאָריעס, וואָס האָבן היינט צו טאָג פּונקט אַזאַ האַפט, ווי זייערע ראַסן־טעאָריעס. בלויז עגיפּטאָלאָגן, וואָס גיבן זיך אָפּ דאָ אויפן אָרט מיט אַרכעאָלאָגיע, בלויז זיי זענען זיכער, אַז ס'איז געווען אַ יציאת־מצרים, אַז ס'איז געווען אַ משה, בלויז זיי האָבן זיך איבערצייגט, אַז די געאָגראַפיע פון יציאת־מצרים איז נאָך ביז דעם היינטיקן טאָג דער זיכערסטער וועג־ווייזער אין דער מדבר. ווייל ס'חומש „שמות" — געאָגראַפיש, סטיליסטיש, לעקסיש — האָט בלויז געקענט געשריבן ווערן אין מצרים, אַ דור צי צוויי דורות נאָכדעם, ווי די סעמיטישע האַקסעס־דינאַסטיע איז אַראָפּ פון טראָן.

און אַז דער אויטאָמאָביל האָט זיך דערנענטערט צום נילוס, האָט דער אַרכעאָלאָג געוויזן אויפן טייך:

— ווייסט איר, מיסטער נעש, אַז דער נילוס ווערט קיין איינמאָל נישט באַצייכנט אין „שמות" מיט די נעמען — נהר צי נחל — נאָר שטענדיק יאור. אַזוי הייסט ער אויך אין אַלט־עגיפּטיש. דאָס האָט בלויז געקענט שרייבן אַ מצרי'שער ייד, וואָס האָט נאָך געדענקט דעם לאָקאַלן נאָמען: יאור — דער קאַנאַל. און דאָס איז נישט ס'איינציקע העברעאישע וואָרט, וואָס איז אַריין אין אַלט־עגיפּטיש. און פאַרקערט, עגיפּטישע ווערטער זענען אַריין אין אַלט־העברעאיש. ס'איז אַן אויס־טויש פון צוויי קולטורן. אַ שאָד, מיסטער נעש, וואָס מיר מוזן זיך דאָ שיידן. אָט איז אַלט־אַלעקסאַנדריע. קריקוועגס פון פּאַלעסטינע זאָלט איר אומבאַדינגט מיר אָנקלינגען. איך וועל אייך ווייזן דעם גאַנצן וועג פון יציאת-מצרים.

זיי האָבן זיך געזעגנט. דער אַמעריקאַנער אַרכעאָלאָג, וואָס איז פאַרשוואונדן מיטן אויטאָמאָביל, האָט איבערגעלאָזט נאָך זיך אויפגע־ריסענע דורות און שאַרפן געזאַלין ריח.

נעש איז אַריין אין אַלט־אַלעקסאַנדריע:

וואו אַ קער — האַלב־נאַקעטע, פאַרוואָרלאָזטע קינדער. לעבעדיקע מומיעס, פאַרהונגערטע, פאַר'חלש'טע, זענען געלעגן אין שאָטן אויף די טראָטואַרן, זענען געלעגן אַרום די חורבות און האָבן צומאָל קיין כוח נישט געהאַט אָפּצויאָגן די מחנות פליגן, וואָס האָבן גענאָגט די באָרוועסע, אַזוי אויך שוין אויסגענאָגטע פיס. גאָר שמאָלע גאַסן, נאָך שמעלערע

געסלעך, פּינצטערע ליקלעך. כמעט נישט דורכצוגיין. פליגן, קינדער, ציגן און שווערע ריחות. און איבער דעם אַלעם — הייזער און חורבות. איין גאַרן איז געהאַנגען איבערן צווייטן, ווי ער וואָלט פון ערגיץ־וואו אַראָפּגעפאַלן און איז געבליבן ליגן מיטן בויך אַרויף. ס׳קאַלך פון די ווענט האָט זיך געשיילט, ווי אַ צרעת. די זון האָט געברענט, געררייצט די חושים, אָפּגעטעמפּט דעם מוח. ס׳איז אָנגעפאָרן אַ וואָגן אויף צוויי רעדער געשפּאַנט אין אַן אייזעלע. דאָס אייזעלע האָט זיך איינגע־עקשנ׳ט און נישט געוואָלט גיין. די גאַנצע גאַס־באַוועגונג האָט זיך אָפּגעשטעלט.

וואו אַ קער — אַ קאַפע, אַ רעסטאָראַן, אַ טרונק־שטוב. אַראַבער אין קאָלירטע כאַלאַטן, געפאַלדעוועטע הויזן, פעסקעס אויף די קעפּ, זענען געזעסן אויף די טראָטוארן און געשפּילט אין „שטיינער״, גע־שפּילט אין קאַרטן. מען האָט געררויכערט נאַרגילעס און געמיטלעך געזופּט וועך אַ שוואַרצע קאַווע, ווער אַ קאַלטן געטראַנק.

ביי אַן אַפּטייק־ביידל איז געשטאַנען אַ פאַר׳חושך׳טער אַראַבער מיט אַ געשוואָלענער באַק און מיט אַן אומבאַהאָלפענעם בליק אין די אויגן, ווי ביי אַ קראַנקער מאַלפּע. דער אַפּטייקער מיט ברילן אויף דער שפּיץ נאָז האָט איינגעריבן די געשוואָלענע באַק מיט שמירעכץ. ער האָט געטונקט שטיקלעך וואַטע אין קאָלירטע פלעשלעך, עס גע־שטופּט אין קראַנקן צאָן אַריין און די לופט האָט אַ בלאָז געטאָן מיט טערפּענטין, מיט יאָדאָפאָרם. אַ צוויי צענדליק קינדער, אין די בלויזע העמדלעך, האָבן זיך צונויפגעקליבן און מיט גרוים הנאה זיך צוגעקוקט.

פון אַ הינטערגעסל איז אָנגעקומען אַ באָרוועסער אַראַבער איינגע־שפּאַנט אין אַ וועגעלע גרינס. ער האָט אויסגערופן די סחורה מיט אַ פאַרוויינטן, פאַר׳דבקה׳טן ניגון, ענלעך צו אַ גמרא־ניגון.

ס׳זענען אָנגעקומען צוויי עלטערע אַראַבער אין לויזע, געשטרייפטע כאַלאַטן, ווי טליתים. אויף די קעפּ — שטיקלעך טורבאַנען. די אויגן — טרויער. די בערדלעך — יידישע. מען איז זיך געגאַנגען בנעימות, די בייכלעך אויף אַ פריער. אַזוי האָבן געדאַרפט אויסזען ר׳ פּפּא, ר׳ טרפון.

פון מאָל צו מאָל האָבן פאַרבייגעשלייכט פאַרשלייערטע אַראַבישע פרויען. זיי זענען געגאַנגען צו דריי, צו פיר, (ווייזט אוים ווייבער פון איין מאַן), האָבן געטראָגן אין די הענט שאַכטלעך פודער, פלעשלעך פּערפיומען, וואָס זיי האָבן איינגעהאַנדלט אין דער ניי־שטאָט. דער

הלוך — אַ שוואַרצער, אַ לויזער, וואָס וויל אַלץ פאַרדעקן און בלייבט נאַקעט. בראַסלעטן אויף די הענט, אויף די פיס. נישט אומזיסט זענען אין העברעאיש „קודש" און „קדשה" לייבלעכע שוועסטערקינדער.

איבער אַ שוסטער־ביידל איז געהאַנגען אַ ציוניסטיש פענדל מיט אַ מגן־דוד.

— יהודי ? — האָט נעש געפרעגט דעם שוסטער.

אויגן ווייכערע, ווי ביי אַראַבער, האָבן זיך אַ צונד געטאָן. דער שוסטער, אַ מיטליעריקער, האָט אוועקגעלייגט די דראַטוועס מיטן שטיק פעך, וואָס ער האָט געהאַלטן. ער האָט זיך אַ וויש געטאָן די הענט אינעם כאַלאַט, וואָס איז אַמאָל ווייס געווען און מיט אַ שמייכל פון אַ מכנים־אורח האָט ער נעשן געגעבן שלום:

— יהודי, יהודי.

— וואו איז דער יידישער קוואַרטאַל ? — האָט נעש אים געפרעגט.

ער איז אַרויס פונעם שוסטער־ביידל, גרויס ווי אַ הינערשלאַק, האָט געוויזן אויף איין געסל, אויף אַ צווייט געסל, און געזאָגט מער מיט די הענט, מיט די ליפּן, מיט די אויגן, ווי מיט זיינע העברעאישע ווערטער:

—אויך דאָ וואוינען ספרדישע יידן, די אָרימערע — טרעגערס, באַלמעלאָכעס. די רייכע וואוינען אין דער ניי־שטאָט. איבער דרייסיק טויזנט ספרדישע יידן וואוינען אין אַלעקסאַנדריע. רייכע יידן, באַנקירן, גרויסע קעפּ. נישט ווייט וואוינען אשכנזים — האָבן אַ בית־הכנסת.

דער שוסטער האָט נעשן געוויזן אויף אַ ליידיקן פּלאַץ, וואָס איז געווען אַרומגערינגלט מיט אַן איינגעפאַלענעם פּלויט. אויפן ליידיקן פּלאַץ, וואו מען האָט קיין גרעזל נישט געזען, האָבן ציגן זיך געפּאַשעט צווישן בערגלעך פאַרהאַרטעוועט מיסט.

— זעסט דעם פּלאַץ — האָט דער שוסטער זיך איבערגענומען, ווי אויף דער חורבה וואָלט געשטאַנען אַ פּאַלאַץ — מיט טויזנטער יאָרן קריק איז דאָ געשטאַנען אונדזער בית־המקדש, חוניו'ס בית־המקדש, ס'איז נאָך געווען — פאַרן חורבן.

— חוניו'ס בית־המקדש איז דאָך נישט געשטאַנען אין אַלעקסאַנ־דריע — האָט נעש אים פּרובירט אָפּפרעגן.

— געשטאַנען, געשטאַנען — האָט ער מיט ביטול אָפּגעוואָרפן נעשעס טענות — מיר האָבן עס בקבלה פון אונדזערע „כאַכאָמים".

און ס'איז שענער געווען פאַרן ירושלים'ער בית־המקדש, אַזוי שטייט אין דער „געמאַרא".

ווי דער שוסטער האָט גע'דרשנ'ט, זענען זיך צונויפגעלאָפן אָפּ־געריסענע, באָרוועסע יינגלעך, אָפּגעריסענע, באָרוועסע מיידלעך. ס'־קליינוואַרג, מיט אָנגעשפּיצטע אויגן און אויערן, האָט נעשן אַרומגע־רינגלט. ס'איז אויך אונטערגעקומען אַ ווייבל מיט אַ זויג־קינד. פון די ביידלעך, וואו מען האָט פאַרקויפט עסנוואַרג, קליידער, מעבל — האָבן זיך גענומען אַרויסשאַרן מאַנצבילן, ווייבער. פון אַלע זייטן האָט זיך גענומען טראָגן : „שאַלאָם, שאַלאָם". די גאַנצע גאַס האָט נעשן געוואָלט אַרויסהעלפן. און אַז ער האָט זיך געפרעגט, וואו ס'איז דער אַשכנזישער קוואַרטאַל, האָט ס'קליינוואַרג אים אַהינגעפירט.

לעבן אַ רעסטאָראַן זענען געזעסן עטלעכע יידן. זיי האָבן גע־טרונקען טיי מיט ציטרין, געטרונקען קאַווע און גע'מסחר'ט מיט לאָטערי־צעטלעך. יידן פון רומעניע, פון פוילן, פון גאַליציע. יידן, וואָס זענען געבליבן שטעקן אין וועג, האָבן געהאָפט היינט־מאָרגן זיך אַרויסרייסן פון אַלעקסאַנדריע. און אויך יידן, וואָס זענען שוין דאָ געבוירן געוואָרן פון אַשכנזישע עלטערן. דערווייל איז אין דער ספרדישער געטאָ אויס־געוואַקסן אַן אַשכנזישע. מען איז געזעסן אַרום די טישלעך, ווער איבער אַ „מאָמענט", ווער איבער אַ „היינט". מען האָט געלעבט מיט די זכרונות פון אַמאָל. און איבערן רעסטאָראַן אַן אייגן שולכל מיט אַ שרייעדיקער שילד : „נצח ישראל".

און אַז נעש האָט זיך געזעגנט מיט די לאַנדסלייט האָבן אים נישט בלויז אויגן מיט נעבעכדיקן טרויער באַגלייט, נאָר אויך אויגן מיט עקשנות, אויגן מיט אויסדויער, וואָס האָבן דערציילט, אַז די זיכערקייט ליגט אינעם המון.

אַ קוואַרטאַל אַהין, אַ קוואַרטאַל אַהער און נעש איז אַריינגעפאַלן אין אַ שמאָל געסל, גאָר אַ שמאָלס. שטיבלעך — זעקס־עקיגע קאַסטנס. אייניגע האָבן צוויי שטיבלעך צוויי אַזעלכע, ס'האָבן אַרויסגעקוקט בעטלעך, הימל־בעטלעך, און מיידלעך נאַקעט ביז איבער די גאַרטלען. די מיידלעך האָבן נישט גערופן. רופן איז פאַרווערט פון דער פּאָליציי. זיי האָבן בלויז געשמייכלט. און די נאַקעטע לייבער — שוואַרצע לייבער, ברוינע לייבער, ווי טונקעלע איילבירטן, אויך ווייסע לייבער האָבן גערופן, געשריגן. ס'איז אָנגעלאָפן אַ פּאַרט־אַרבעטער, אַן אָפּגעריסענער, אַן אויסגעהונגערטער. ער איז געלאָפן

פון איין שטיבל צום אַנדערן, ווי אַ געפאַנגענע חיה אין אַ שטייג. מיטאַמאָל האָט זיך הינטער אים פאַרמאַכט אַ טיר — אוים מידל, אוים הימל־בעט.

פון אַזאַ זעקסעקיג שטיבל, פון אַזאַ „קובאַ״, האָט דער תנא ר׳ מאיר מעגלעך אַרויסגענומען זיין שווערן?

און הינטער דעם געסל האָט דער נילוס געשוואָנקען זיין לייַמיק וואַסער. זעגל־שיפלעך האָבן זיך געוויגט. די זון האָט געברענט. און דער בלויער הימל האָט זיך אין גאַנצן נישט אָפּגעשפּיגלט אין דעם לייַמיקן, שליימיקן טייך. באָרוועסע אַרבעטער, אָפּגעשליסענע, געבויגענע, ווי די קעמלען, זענען געלאָפן איבער די הייסע שטיינער. זיי האָבן געשלעפּט משא, זענען געפאַלן פון די כוחות און האָבן ווייטער־געשלעפּט. אויפזועער האָבן געהויבן די יאַמשענע שטעקענס, געטריבן די לאַסט־אַרבעטער.

3. וואָס איז יידישקייט?

די „פּאַטריאַ״ האָט זיך דערנענטערט קיין יפו.

ס׳איז געווען שבת.

דער נאָכמיטאָג, אַ זוניקער, האָט זיך געציייטיקט אינעם שטילן ים, האָט זיך געציייטיקט אינעם הימל, וואָס האָט געבלענדט מיט ווייטע בליצן. די דורכזיכטיקע לופט, וואָס האָט געאָטעמט מיט רייפע פלאַנצן, האָט אַ רוק געטאָן די ווייט אין ים אַריין, זי דערנענטערט, און די שטאָט יפו, וואָס האָט זיך געבערגלט, אַ קאָפּל איבער אַ קאָפּל, האָט זיך אַרויס־געשיילט. בלויז דער מענטש איז געבליבן אומרואיק. און איבערן מענטש — מעוועס. אין די הונדערטער, אין די טויזנטער. די פייגל האָבן זיך געדרעדלט, געטוקט, אויפגעריסן די רואיקייט מיט געפלאַטער, מיט געגודער.

פון די צעעפנטע טירן האָבן זיך אַ לאָז געטאָן פּאַסאַזשירן. זיי האָבן זיך צעשטעלט אַרום די שיף־פּאַרענטשעס, געקוקט אין דער ווייט:

— וואָס, יפו? איז דאָס טאַקע יפו?

— און וואָס איז דאָרט?

— תל־אביב?

ס׳איז אָנגעקומען אַ פּאָרל.

— האַלאָ מיסטער ,נעש!

— האַלאָ, עטל!

די עלעגאַנטע עטל האָט זיך נישט אָפּגעשטעלט מיט נעש'ן. זי איז פאַרבייגעגאַנגען מיט אַ יונגען פראַנצויזישן אָפיצער, געגאַנגען אָפּ־שליסן אַ ליבע, וואָס האָט זיך געצויגן דורך דער רייזע פון מאַרסעל קיין יפו.

ווי די שיף איז אָפּגעשוואומען פון מאַרסעל האָט עטל פאַרזיכערט נעש'ן, אַז זי קען אים פון ניו־יאָרק. זיי האָבן זיך דערמאָלט און דערמאָלט באַגעגנט אין דעם הויז, דערמאָלט און דערמאָלט — אין יענעם הויז. זי האָט איבערגעגעבן אַזוינע איינצלהייטן, אַז נעש אַליין האָט אָנגעהויבן צו גלייבן, דאָס ער האָט זיך טאַקע מיט איר געטראָפן. עטל איז געווען אַ געענדיקטע לערערין. זי האָט אָבער קיין שטעל נישט געהאַט. ציי־טוויליג איז זי געווען פאַרבונדן מיט אַ רייכן ניו־יאָרקער טעמפּל, וואו זי האָט געלערנט מיט קינדער יידישע רעליגיע און „היברו". בלויז צייט־וויליג. דאָס איז שוין איר צווייטע רייזע קיין ארץ־ישראל. תל־אביב? זי וועט זיך אפילו נישט אָפּשטעלן אין דעם אויפגעקומענעם תל־אביב, דעם ארץ־ישראל'דיקן בראָנזוויל. זי פאָרט גלייך קיין ירושלים. וועמען זי קען דאָרט? אפילו דעם „היי־קאָמישענער". זי פאָרט זיך פאַר־שרייבן אינעם ירושלים'ער אוניווערסיטעט, וועט אָפּנעמען סעמיטישע שפּראַכן. יאָ, מיסטער נעש, אַז איר וועט זיין אין ירושלים פאַרפאָרט צו מיר פילד. איר וועט דאָרט באַגעגענען „אונדזער" ניו־יאָרק.

דאָס איז געווען דעם ערשטן טאָג פון דער רייזע. פאַר די זעקס טעג האָט נעש עטל'ען כמעט ווי נישט געזען. זי האָט פאַרבראַכט אין ערשטן קלאַס מיטן קאַפּיטאַן, מיט די אָפיצערן, זיך נישט געוויזן צווישן יידן.

נעש האָט נאָכגעקוקט ס'פּאָרל.

פון אַ ווינקל האָבן זיך אַרויסגערוקט דריי פּוילישע גלחים אין שוואַרצע, פאַרקנעפּלטע טענדע־ווערענדעס. נאָך זיי — אַ האַלב טוץ נאָנעס אין ווייסע, לויזע קליידער. אין די הענט — שנורן פּאַטשערקעס. אַרום די העלדזער — ווייסע געקאַרבירטע פריזעס. די נאָנעס האָבן זיך געטראָגן ,ווי ווינט־מילן. די גלחים האָבן זיך אין מיטן דעק אַראָפּגע־לאָזט אויף די קני. הינטער זיי — די נאָנעס. מען האָט זיך שטיל און קלויסטערדיק צעזונגען, באַגריסט די ערד, וואָס האָט געטראָגן אויף זיך דעם דערלייזער.

ס'איז אויסגעוואַקסן אַ רעדל יידן. איינער פונעם רעדל האָט זיך

מיט אמאָל א ריס געטאָן מיט אזא רוגזה, ווי מען וואָלט אים צונע־האַלטן, נישט געלאָזט אוועקגיין. דער אייגער האָט זיך צעבייזערט: —

— וואָס איז דאָ דאָ זיך איינצוהערן? געהערט זיי בלעקעצן, גע־הערט!

אין מיטן קניען האָט איינער פון די גלחים, א באַלייבטער, זיך אויפגעשטעלט. ער איז צוגעגאַנגען צו א יונגעמאַן, וואָס האָט געררוי־כערט און די אויגן נישט אראָפגעלאָזט פון דער קליינער פּראָצעסיע. דער גלח האָט פּאַטערלעך א זאָג געטאָן צום יונגעמאַן:

— איר זענט דאָך א ייד, א ייד וואָס פאַרט קיין ארץ־ישראל. און א ייד דאַרף נישט רייכערן אום שבת, ווען די שיף דערנענטערט זיך צום הייליקן־לאַנד.

— וואָס זאָגט ער, דער כומר? —האָט דער פּאַרשוין אינעם שווארצן רבנ'ישן קאַפּעלוש זיך אונטערגערוקט — ווי צו די אויערן, אז א כומר דאַרף שוין מוסר'ן א ייד ער זאָל אום שבת נישט רייכערן.

— פּאָלגט זיי נישט, די פּלעדערמייז! — האָט א חלוץ צוגעגעבן דעם יונגעמאַן קוראַזש.

דער יונגערמאַן האָט א קוק געטאָן אויפן חלוץ, דערנאָך אויפן גלח, דערנאָך אויפן ראבאי פון גאַנץ גלול־העליון. ער האָט זיך פאַר־לוירן און אריינגעוואָרפן דעם פּאַפּיראָס אין ים אריין.

נעש האָט זיך קיין אָרט נישט געקענט געפונען. ער האָט זיך גע־טראָגן פון איין דעק אויפן צווייטן. ס'האָט אים געטריבן פון די פּראַנק־פורטער יונגעלייט אין קאַפּעלעך און אָן קאַפּעלעך, וואָס האָבן זיך גע־שאַרט ארום דעם רב־הכולל פון די אָרטאָדאָקסישע יידן אין ענגלאַנד. ס'האָט אים געטריבן פון די פראנקפורטער מיידן — שווארצע, בלאָנדע, רויטע — וואָס זענען נישט אָפּגעשטאַנען פון די מאַנצבילן, האָבן גע־דאַווענט דריי מאָל א טאָג און, ווי דעמעקסטיווס, נאָכגעשפּירט די כשר'ע קיך, געהאַלטן אין איין האָבן טענות צום משגיח. ס'האָט אים געטריבן פון די עטעלס — די עלעגאַנטע קעבסווייבער, די בירוניקוס, וואָס מיר שטעלן צו אלע לענדער, אלע דורות.

נעש איז פאַרקראָכן צו די רעטונג־שיפלעך. ער האָט זיך געוואָלט קלאָר מאַכן פון וואַנען ס'נעמט זיך צו אים אזא אומרו. פּונקט אזא אומרו האָט ער געהאַט איבערגעלעבט באַלד נאָך דער וועלט־מלחמה, ווען ער איז פון ניו־יאָרק קריקגעפאָרן אינעם פּוילישן שטעטל, וואו ער איז געבוירן געוואָרן.

ער האָט זיך איינגעהערט. דאָס געזאַנג פון די נאָנעס, וואָס איז געוואָרן אַלץ שטילער, האָט זיך אויסגעמישט מיט דער „התקוה", וואָס די פראַנקפורטער האָבן פאַרצויגן. אויף דער צווישן־דעק האָט מען גע־טאַנצט די „הורא", געטאַנצט און געזונגען. דאָס געזאַנג איז געוואָרן אַלץ העכער און העכער, דער טאַנץ — ראַש און ראַשער. און מיט אַמאָל האָט זיך דערטראָגן אַ געשאַל, ווי אַ מלחמה־רוף, וואָס האָט פאַרהילכט די „הורא", פאַרהילכט דאָס געוואָרקעריי פון די מעוועס. דאָס האָבן חלוצים פון פוילן געזונגען, ווער מיט דער ספרד'ישער חברה, ווער אין יידיש, דעם אינטערנאַציאָנאַל.

רייכע יידן פון ערשטן קלאַס, פאַרמעגלעכע יידן פון טוריסטן קלאַס, האָבן זיך אַריבערגעבויגן איבער די פאַרענטשעס, געקוקט צום דריטן קלאַס, וואו די שיף האָט מיט איר שטאָלענער „נאָז" געשניטן דעם ים. פון דאָרטן האָט זיך געטראָגן דער אינטערנאַציאָנאַל. די רייכע יידן האָבן זיך איבערגעקוקט. און זייערע בליקן, נישט זיכערע, האָבן מיט ביטול זיך געשאָרט איבער די חלוצים:

— גיי בוי מיט זיי ארץ־ישראל.

נעש איז אַראָפּ אויף דער דעק פונעם דריטן קלאַס. ער איז אַריין צווישן די חלוצים און האָט גענומען מיטזינגען. דער טאָג האָט זיך געהאַלטן אין זעצן. אַלץ אַרום איז געוואָרן בלויער — דער הימל, די לופט. און דער ים איז געוואָרן אַזוי בלוי, ווי מען וואָלט אים אָפּגע־מאָלט. נעש האָט זיך צערעדט. אַרבעטער האָבן זיך גענומען קלייבן אַרום אים אין אַ רעדל. פונעם רעדל איז געוואָרן אַ ראָד. טייל האָבן זיך צוגעהערט, וואָס נעש רעדט, אַנדערע, פאַרגאַפטע, האָבן געקוקט אין ים אַריין:

— און וואו איז ארץ־ישראל?

— אָט, דאָרט.

דאָרט?

אַ טאַטע מיט אַ זון האָבן זיך צעקושט. אַ באַלייבטע יידענע איז געגאַנגען פון איין רעדל צום צווייטן — „איר הערט יידן, מיר זאָלן שוין מער פון קיין צרות נישט וויסן". דאָ און דאָרט האָט אַ פּאָרל אַוועקגערעדלט איבערן דעק, ווי ס'וואָלט קיין שרעק נישט געווען פאַרן מאָרגנדיקן טאָג, ווי ס'וואָלט קיין שרעק נישט געווען פאַרן נייעם לאַנד, וואו אַלץ האָט אויסגעזען, ווי אַ חלום. און אין דער סאָמער גילדינער

מיט, ווען דער עולם איז געשטאַנען אַ צעגאַרטעלטער, איז אַ ייִד אַרויס מיט אַ ירגזון:

— אין תּל־אביב וואָלט אַזאַ עוכר־ישראל ביי מיר געכאַפּט פּעטש! רייכערט אום שבת! און בפרהסיא! איז אַ חדוש, וואָס אַ „שומר־שבת" וועט ענדער צונעמען אַן אַראַבער צו דער אַרבעט, איידער אַזאַ פּושע ישראל, וואָס לאַכט פון ייִדישקייט?

— חבר נעש — איז אַן אַרבעטער מיט אַ לאַכעדיק פּנים אַריין־געשן אין די רייד — קענט איר אונדז אפשר זאָגן וואָס איז אַזוינס ייִדישקייט?

נעש, וואָס האָט נישט דערוואַרט אַזאַ פראַגע, האָט זיך אויפן אָרט פאַרלוירן. זיינע אויגן, טיפע, טונקעלע, האָבן געבלאַנדזשעט אין דער בלויקייט. איז עס געווען הימל? איז עס געווען ים? ווער ווייס? און איידער ער האָט קריגעכאַפּט דעם פאָדעם, האָט זיך ווייט הינטער אים גענומען פּלאָנטערן — „ווער ווייס, מעגלעך, אַז מיט אַ צוויי טויזנט יאָר קריק האָט טיטוס מיטן זעלבן וועג געשיקט קיין רוים די באַזיגטע העלדן פונעם צווייטן חורבן".

און נעש האָט זיך צערעדט. ער האָט אָנגעהויבן ערגיץ אין אַ מיט, אָנגעהויבן אויפן קול און מיט אַזאַ זיכערקייט, ווי די אַרומיקע וואָלטן געוואוסט, וואָס ס'האָט זיך אים נאָר וואָס געפּלאָנטערט.

— וואָס הייסט, מעגלעך? — האָט נעש אַליין זיך געפּריוועט אַי־בערשרייען און בשעת מעשה זיך אַזאַ צי געטאָן, אַז ער איז געוואָרן העכער — נישט מעגלעך, נאָר גאַנץ געוויס זענען מיטן זעלבן וועג גע־פאָרן שמעון בר־גיורא און יוחנן פון גוש־חלב, געפאָרן געשמידטע אין קייטן, געפאָרן קיין רוים, וואו זיי האָבן געדאַרפט אומקומען פון אויס־געהונגערטע, צערייצטע ליבן. ס'פאָלק איז געווען צעשלאָגן, די חומ־השדרה צעשניטן און אין גאַנצן אַזאַ פּיין — וואָס וועט ווערן פונעם ייִדישן פאָלק? אָט־דער „וואָס וועט ווערן" לאָזט אונדז נישט אָפּ ביז דעם הייַנטיקן טאָג, טראָגט זיך מיט אונדז צווישן ים'ן און אָקעאַנען. איך אַליין, חברים, האָב זיך באַגעגנט מיט דעם נאַקעטן געדאַנק אויג אויף אויג. ס'איז געווען נאָך דער מלחמה. כ'בין אַהיימגעפאָרן פון אַמעריקע קיין פּוילן. ס'איז געווען אויף דער אַקוויטאַניע. כ'בין גע־שטאַנען אויף דער העכסטער דעק, געשטאַנען לעבן פּאַרענטש און כ'האָב געקוקט אין דער נאַכט אַריין. אַרום איז געווען שטיל. ס'האָט זיך בלויז געהערט, ווי די שיף שניידט ס'וואַסער. דער הימל, אָנגעפּיקעוועט

מיט שטערן איז געהאנגען נידעריק. ארום מיר — די אומענדלעכקייט. איך אליין — אזוי קליין, א שטויבעלע. א שטערן האט א שאס געטאן. א צווייטער איז אים נעקומען אנטקעגן. נישט צוויי שטערן האבן זיך באגעגנט, נאר צוויי מחשבות. מיינע א מחשבה און מיין פאטערס, וואס האט מיט דרייסיק יאר קריק דא אין מיטן ים, צווישן שערבורג און ניו־יארק, געטראכט — וואס איז אזוינס יידישקייט? דרייסיק יאר ווי די מחשבה האט געוואגלט אין מיטן ים און מיט אמאל האבן טאטע־זון, שטיקלעך פון איין המשך, זיך באגעגנט, זיך געפרעגט:

— וואס איז יידישקייט?

— איז עס רבינו בחיי'ס „חובת הלבבות", וואו ס'ווערט נישט דערמאנט נישט ציון, נישט ירושלים? וואו מען איז קעגן דעם ארץ־ישראל'דיקן ישוב? אנשטאט ייד — מענטש. אנשטאט יידן און ארץ־ישראל — פעלקער און לענדער. רבינו בחיי האט אוועקגעשטעלט אינעם מזרח דעם „אדם העליון", דעם אויבער־מענטש. און דער המון? דער המון איז ביי אים גארנישט, בהמות ממש. ווי קומט עס טאקע, וואס דער „חובת הלבבות" האט אזוי אנגעריסן ביים המון?

— וואס איז יידישקייט?

— הלוי'ס „כוזרי", וואו דער „אדם העליון" איז נישט משה, נאר דער המון. אלץ איז דער המון, דער יידישער המון. און וויל מען, אז דער יידישער המון זאל ווערן „נצח ישראל", דארף מען א ריינע ראסע, דארף מען ארץ־ישראל.

— וואס איז יידישקייט?

— דער רמב"ם, שפינאזע, שמואל דוד לוצאטו? צי אפשר גאר משה העס, מארקס, יצחק לייב פרץ?

ווי נעש האט געהאלטן אין מיטן רעדן, האט ער דערפילט אויף זיך א האנט. ער האט זיך אומגעקוקט. לעבן אים איז געשטאנען דער רב־הכולל פון די ארטאדאקסישע יידן אין ענגלאנד — א הויכער באליבטער פארשוין, מיט א שיטער גרוי בערדל, ווי ביי א כינעזער, מיט מאנגאלישע אויגן. הינטער אים — די פראנקפורטער יונגעלייט אין די קאפעלעך. דער רב האט גערעדט מיט א ליטווישער שין:

— גיי שאץ אפ א יידישע נשמה. ביים „כשר טעבל" זע איך אייך נישט, מן הסתם א „סאשעליסט". וועגן ר' בחיי'ן און ר' יהודה הלוי'ן דארף מען אויך אזוי נישט רעדן. אדער וואס ס'איז מיר יא געפעלן איז דער רעיון וועגן שמעון בר־גיורא. דא דארף טאקע זיין

דער וועג — האָט דער רבֿ־הכולל געוויזן מיט דער האַנט אויפֿן ים און זיך געווענדט צו די דייטשן — האַ, וואָס זאָגט איר?

— יאַ, יאַ, הער ראַבינער, גאַנץ ווּנדערשיינלעך.

דער אַרבעטער מיטן לאַכעדיקן פּנים האָט זיך אַ בויג געטאָן צו נעש'ן:

— וואָס טויג דער גאַנצער פּלפּול, חבֿר נעש? דעם רבֿ'ס ייִדישקייט איז נישט מיין ייִדישקייט. אַלץ וואָס איז פּראָדוקטיוו און אונדזער לעבן — דאָס איז מיין ייִדישקייט. מעג עס זיין אַ „קבֿוצה" אין ארץ־ישׂראל, מעג עס זיין אַ ייִדישער קאָלכאָז אין בירא־בידזשאַן, צי אפֿילו אין קרים.

די „פּאַטריאַ" איז מיט אַמאָל געבליבן שטיין. דער וועג, וואָס האָט זיך געצויגן פֿון דער שיף צום ברעג, איז פֿול געוואָרן מיט סקאַלעס. דער שטילער ים האָט גענומען שלאָגן וואַלן, געקייקלט גרינלעכע כוואַליעס. און דער געפּאַקטער עולם — יונג און אַלט — וואָס איז געשטאַנען פֿאַרגאַפֿט, געשטאַנען אַזוי, גלייך ער וואָלט קיין אָרט נישט פֿאַרנומען, דער עולם האָט געעפֿנט מויל און אויגן, ווי ער וואָלט געוואַרט אויף אַ נס.

אַ מאָטאָר־שיפֿל מיט אַן ענגלישן פֿאָן האָט מיט אַ געוואַלד־רים געשניטן דעם ים, זיך דערנענטערט צו דער „פּאַטריאַ".

* * *

צומאָרגנס האָט נעש זיך געטראָגן אין אַן אָפֿענעם אויטאָמאָביל איבערן „עמק". מיט אים איז מיטגעפֿאָרן זיינס אַ חבֿר, דער בעלעטריסט נאַרקיס, וואָס האָט שוין יאָרן געוואוינט אין תּל־אָבֿיבֿ.

4. עין־חרוד

צווישן די בערג האָט דער אָוונט גענומען פֿרי צופֿאַלן. רעכטס — די שטיינערנע גלבוע־בערג — נאַקעטע, פֿליכעוואַטע. אַ באַרג איבער אַ באַרג. לינקס — יונגע פּאָמעראַנצן פֿעלדער, עלטערע אייבערטן פֿעלדער, וואו די קנאַביקע ביימער, ברייטער ווי העכער, האָבן אויסגעזען, ווי פּאַרוואַקסענע ארץ־ישׂראל ייִדן. באַרג אַראָפּ אין טאָל, איז ס'לאַנד געווען צעשניטן אין קוואַדראַטן, אין דרייעקן — ווייס, גערשטן, קוקורוזע. און צווישן די תּבֿואה־פֿעלדער — אויסשיטן — ליימיקע, זאַמדיקע, שטייניקע — אויסשיטן, ווי אַ צרעת, אויסשיטן, ווי אַ געשווילעכץ.

מיט די פעלדער זענען אנגעקומען קעמלען מיט סטויגן תבואה. איין קעמל נאכן אנדערן. די לאנגע פיס האבן זיך געוויגט, די העלדזער האבן זיך געוויגט, די סטויגן תבואה האבן זיך געוויגט, ווי אין דעם בלויען פארנאכט וואלטן זיך נישט געטראגן קיין קעמלען, נאר אויסטערלישע שיפן. דער אראבער, וואס איז געזעסן אויפן ערשטן קעמל, איז זיך פארגאנגען אין א איכה־ניגון, וואס איז געווען אי ווילד, אי טרויעריק.

דער אראבער האט מיטאמאל אויפגעהערט זינגען. די קעמלען זענען געבליבן שטיין, האבן העכער פארריסן די העלדזער און די קעפ, טרויעריקע, פארשאלטענע, האבן זיך איינגעהערט, געבליקט מיט חדוש, מיט שרעק.

א „קאמבינאט”, — פינקלדיק שטאל און אייזן, — וואס האט געשניטן די תבואה, זי געדרעשט, צונויפגענומען דאס שטרוי אין בינטלעך — האט זיך געשארט איבערן פעלד מיט א קלינגעריי, מיט א סאפעריי. אן ארבעטער, קליין און דאר, מיט א שטרויענעם, ברייט־ראנדיקן קאפעלוש איבער די אויגן, איז געזעסן אויף דער קעלניע מיט אזא מינע, ווי נישט די מאשין וואלט געשניטן, געדרעשט, געבונדן, נאר ער, דער ארבעטער.

איבער די פעלדער, איבער די קעמלען, איבער דער דרעש־מאשין, זענען ווייסע שטיבלעך געווען אויסגעשטעלט, ווי אויף א שאך־ברעט.

דאס זענען נעש מיט נארקיסן אריינגעפארן אין דער קבוצה עין־חרוד. דער פארנאכטיקער הימל איז געווען בלוי, די לופט איז געווען בלוי און דארט וואו די זון האט זיך געזעצט, האבן פאסן הימל אויפגעפלאמט.

ארום דער עלעקטרישער מיל, וואס האט גערוישט, ווי א וואסערפאל, האבן אראבער געלאדנט זעקלעך מעל אויף אייזלעך. דאס האט א שכנ׳יש אראביש דארף געמאלן תבואה אין עין־חרוד׳ער מיל. דאס מיל־גערויש האט נאך טיפער געמאכט די ארומיקע שטילקייט. דאס איז נישט געווען די שטילקייט, וואס קומט מיט דער נאכט, מיטן שלאף. דאס איז געווען די שטילקייט וואס קומט צווישן איין דונער און דעם צווייטן. נאך דער מיל — א סטאלעריי, א שלאסעריי, וואס האבן נישט בלויז געארבעט פאר עין־חרוד, נאר אויך גענומען באשטעלונגען פון ירושלים, פון תל־אביב.

איבערן שליאך, וואס האט זיך געהויבן העכער און העכער —

אַ סטאַדע קי. געוויקסיקע, ברייטע. אויסלענדישע קי מיט גלאַנציקע פעל זענען געלעגן אינם זון־פאַרגאַנג, ווי אויסגעמאָלענע. בלויז די בויגיקע ווידלען האָבן זיך געהויבן, ווי בייטשן, זיך געשמיסן איבער די זייטן און אָפּגעיאָגט די פליגן.

ס'איז אונטערגעקומען אַ חבר מיט אַ ברייטן, הארציקן „שאַלאָם" און מיט הענט אויסגעשמירטע, מיט הענט, וואָס האָבן זיך נאָר וואָס געגראָבן אין דער ערד. ער האָט אָנגעהויבן אין העברעאיש, באַלד זיך געכאַפּט אַז צוליב געש'ן דאַרף מען איבערגיין אין יידיש:

— גוט וואָס איר זענט געקומען. ווי לאַנג רעכנט איר צו בלייבן ביי אונדז?

— איבער נאַכט, חבר מנוח — האָט נאַרקים געענטפערט.

— דאָס איז ווייניק. בלייבט מיט אונדז אַ צוויי, דריי טעג. איר ווייסט גאָר וואָס? בלייבט מיט אונדז אַ חודש, צוויי,דריי. באַזעצט זיך גאָר ביי אונדז! יידישע שרייבער באַ'עוולה'נען די קבוצה, ס'דאַרף. וואָס ציט אייך אַזוי אין שטאָט אריין? וואָס וועט איר פאַרשפּעטיקן אין תל־אביב? דאָס קלאַפּעריי פון „גזז"*) מאַשינקעס? די אויפ־געשרויפּטע שפּעקולאַציע? אַ שרפה אויף זיי דאָרט!

ס'איז אונטערגעקומען אַ באַוואַקסענער פאַרשוין. די לאַנגע, שוואַר־צע באָרד איז זיך צונויפגעוואַקסן מיט די נאָך לענגערע און שוואַרצערע האָר פון קאָפּ.

— באַקענט אייך — האָט מנוח אונדז פאָרגעשטעלט — דאָס איז אונדזער שוסטער.

דער שוסטער, וואָס האָט געהאָט דעם אָנבליק פון אַ נזיר־פילאָזאָף, האָט זיך שטאַרק געאיילט:

— איר וועט מיר מוחל זיין. איך וויל נאָר אויף אַ רגע־לע אריינ־לויפן אין בית-תינוקות, אַ קוש טאָן פאַרן שלאָפן גיין מיין דריי יעריק טעכטערל. איר וועט מיר מוחל זיין.

ווי איר זעט — האָט מנוח זיך געלאָזט מיט די געסט צום עסצימער — איז ביי אונדז אַן אמת'ע קאָמונע. אַנטוויינט מען אַ קינד פון דער ברוסט, נעמט מען עס גלייך אַרויס פון דער מוטערס רשות. קינדער זענען ביי אונדז אויפן ערשטן פּלאַן. אונדזערע שענסטע און באַקוועמ־סטע געביידעס זענען די קינדער־היימען. ס'קליינוואַרג האָט אַלץ, קריגט

---

*) גזז — סאָדעוואַסער.

אַלץ. ווי שפּעט איז אַצינד? — האָט מנוח אַ קוק געטאָן אויף זיין האַנט־גלעלענק, וואו אַ זייגערל איז געווען צוגעשנאַלט — שוין זיבן? נאָך אַ שעה צום נאַכט־עסן. די קבוצה — אַ פינף הונדערט פאַרשוין — עסן אַלע אינאיינעם. מיר וועלן אייך נאָך וויזן אונדזערע בין־שטאָקן, אונדזערע טרויבן, אונדזערע אָראַנזשערעען. איך וועל אייך דערוויייל איבערגעבן אין די הענט אַריין פון אָט־דעם חבר — האָט ער געוויזן אויף אַ געוויקסיקן בחור, וואָס איז אָנגעקומען פון די קי־שטאַלן — און איר חבר נאַרקיס, איר קענט דאָך שוין די קבוצה. בעת איך וועל פאַר אייך צוגרייטן אַ נאַכט־לאַגע, וועל איך מיט אייך איבער־שמועסן אַן ענין. קומט מיט מיר, חבר נאַרקיס.

וואו אַ דריי מיטן קאָפּ — אַרבעטער, אַרבעטאַרינס. מען איז אָנ־געקומען פון די פעלדער, פון די גערטנער, פון די שטאַלן, פון די היי־זער. דאָס שלאָסעריי, דאָס סטאָלעריי, די מיל — אַלץ האָט זיך אָפּגע־שטעלט. דער טראָט — אַ שווערער, אַ מידער. דער קאָפּ געבויגן. אויף די פּנים׳ער, אויף די גלידער — אַ טאָג שווערע פּראַצע. בלויז פון די אָראַנזשערעען, וואו יונגוואַרג האָט געשטיפט, האָט זיך געקייקלט גע־לעכטער.

— וואָס וויזט מען אייך אַזוי שפּעט? — האָט האַראַרי אַ נעם גע־טאָן נעש׳ן פאַר אַ האַנט — כ׳וועל אייך גאָר אַרויספירן אויפן דאָך פון־נעם עס־צימער, וועט איר אַ קוק טאָן אויף אונדזערע גלבוע־בערג.

האַראַרי האָט גערעדט יידיש, ווי אַ גוי. ער האָט נעש׳ן דערציילט, אַז אין דער קבוצה איז ער אָנגעקומען אַ צוועלף יעריק יינגל. פון וואַנען ער קומט? פון די אַלטע בערסאַנער קאָלאָניעס, פון קרים, פון דער גאַנ־צער וועלט. און די גאַנצע וועלט איז ביי אים — חוץ־לאָרץ. נאָר דאָ איז אָרץ־ישראל. און נישט אַזוי אָרץ־ישראל, ווי טאַקע עין־חרוד, ווי די גלבוע־בערג. דאָס איז זיין היים, זיין פאָטערלאַנד, דאָס איז די לופט, וואָס האַראַרי אָטעמט.

נעש האָט אים געפרעגט:

— און דאָס לעבן אין דער קבוצה, וואו דאָס יחיד׳ישע, דאָס אינ־דיווידועלע אינעם מענטש ווערט פאַרווישט, מוז פאַרווישט ווערן צוליב דעם קאָלעקטיוו — אַזאַ לעבן ווערט נישט דערעסן?

— וואָס רעדט איר? — האָבן די גרויע אויגן ביי האַראַרי׳ן זיך אַ צינד געטאָן—בלויז דורכן קאָלעקטיוו קאָן ערשט דער יחיד זיך אויס־לעבן.

— אויב אַזוי — האָט נעש אים ווייטער געפרעגט — פאַרוואָס דערציילט ס'בית־עולם פון דער שכנ'ישער קבוצה גאָר עפּעס אַנדערש? דער און דער האָט זיך גענומען ס'לעבן, דער און דער איז דערטרונקען געוואָרן אין ירדן, די און די — אינעם ים־כנרת.

— און איר האָט געמיינט, אַז ס'לעבן אין אַ קבוצה איז אַ שפּיל?

— האָט דער בחור זיך אַ צי געטאָן איבער נעש'ן — און איר האָט גע־מיינט, אַז ס'איז גענוג אַ שפּרוך און פון שטיינער וועט וואַקסן תבואה? אָן יסורים איז נישטאָ קיין אַרבעט, קיין פּראַצע. בלויז שווינדל איז אָן יסורים. און יסורים קאָן מען נישט איבערגעבן. ווען מען וואָלט גע־קאָנט איבערגעבן יסורים, וואָלט קיין פּראַצע נישט געווען. דעריבער אַזויפיל קרבנות. די שוואַכע גייען אַוועק און די שטאַרקע בלייבן.

די שטיינערנע גלבוע־בערג זענען מער נישט געווען נאַקעט. שאָטנס, ווי שוואַרצער סאַמעט, האָבן זיך געקנייטשט איבער די בערג, וואו דער הימל איז געווען טונקל בלוי. הימל, באַרג, טאָל — אַלץ האָט זיך גע־רוקט, אַלץ האָט זיך דערנענטערט, איינגעשלונגען די ווייטקייט און ס'אויג האָט מיט רחבת געקוקט אויף מײלן. די זון איז געשטאַנען אין פּלאַמען און קעגנאיבער האָט געשמייכלט די לבנה, ווי זי וואָלט נישט אונטערגעגאַנגען, ווי זי וואָלט געבליבן שטיין פון נעכטן.

האַראַרי איז מיט נעש'ן אַראָפּ פון דאַך. ס'איז אָנגעריטן אַ „שומר" מיט אַ ביקס אויף די פּלייצעס. דאָס איז ער אַרויסגעריטן אויף אַ גאַנצער נאַכט, געהיט אַז בעדואינער, צי שכנ'ישע אַראַבער זאָלן נישט באַפאַלן די יידישע פעלדער. האַראַרי האָט זיך מיטן שומר צערעדט אויף אַ ספרד'ישן העברעאיש. נעש האָט געקוקט אויפן שומר, וואָס איז געזעסן אויפן פערד, ווי אַ ווירע. די געדיכטע האָר — שוואַרץ, די וואַנ־סעלעך — שוואַרץ, די אויגן — קוילן. אַזוי האָט געדאַרפט אויסזען לערמאָנטאָוו'ס העלד: „פּעטשאָרין". נעש'עם אויער, אַ נישט געניטס, האָט קוים געכאַפּט וואָס זיי רעדן. ער האָט זיי געפרעגט:

— מיט אַן אמת, איר ווילט מיר טאַקע זאָגן, אַז אייער שפּראַך איז העברעאיש?

האַראַרי האָט זיך פאַרטראַכט. דער שומר האָט זיך אַ צי געטאָן אויף די זאָטל־טרעטערס און אָנגעהויבן:

— בייטאָג רעדן פון מיר אַרויס אי יידיש, אי רוסיש. ביינאַכט אָבער, ווען כ'רייט אַרויס — האָט דער שומר געוויזן מיט דער האַנט אויף די בערג — ביינאַכט, אונטער מיר ס'פערד, אין דער האַנט אַ ביקס

און די נאַכט איז אַ פינצטערע — דעמאָלט רעדן צו מיר די גלבוע־בערג העברעאיש. יעדע הייל, יעדער שטיין, יעדער שפּאַלט — באַקומען ביי מיר לשון. אָט ־איז גדעון מיט זיין מחנה פון צוויי־און־צוואַנציק טויזנט. די שרעקעדיקע שיקט ער אַוועק און גדעון בלייבט מיט צען טויזנט. די מחנה לאָזט זיך אַראָפּ אין טאָל אַריין צו די קוואַלן, טאַקע צו אונדזערע קוואַלן אין עין־חרוד. אַנדערע קניען און טרינקען, אַנדערע בלעקן אַרויס די צונגען, טרינקען ווי הינט. מיט זיי, מיט די דריי הונדערט, וואָס האָבן געלעקט ס'קוואַל־וואַסער, האָט גדעון צעשלאָגן די מדינים. און אָט־איז יונתן. און אָט וואַרפט זיך שאול אויף זיין שאַרפער שווערד. טאַ ווי, פרעג איך אייך, דאַרפן די בערג צו מיר רעדן? און זיי רעדן, אוי רעדן זיי, ווען איך רייט אין דער פינצטערער נאַכט איינער אַליין מיט אַ ביקס אין דער האַנט.

דער שומר האָט אַ שפּאַרע געטאָן ס'פערד, אַוועקגעפּאַטשט. נעש האָט געהאַט ס'געפיל, ווי נישט דער שומר, נאָר „פּעטשאָרין" האָט אַוועקגעפּאַטשט און עפּעס פון נעש'ן מיטגעריסן.

וואָס?

ס'איז אונטערגעקומען מנוח. זיינע הענט זענען נאָך אַלץ געווען אויסגעשמירט מיט ערד. אין די אויגן אַזאַ פרייד, אַזאַ טיפע פרייד, ווען מענטש, חיה, ערד גייען אויף אין יסורים, גייען אויף אין פּראַצע, גייען אויף אין געבוירן. ער האָט אַ נעם געטאָן נעשן אונטער אַ האַנט:

— מיר וועלן גיין עסן אַ קאָלעקטיווע וועטשערע.

אַרום האַלבע נאַכט איז נעש געבליבן איינער אַליין. ער איז גע־שטאַנען אין אַן אָפן פענצטער, האָט נאָכגעקוקט מנוח'ן, וואָס האָט זיך געשאַרט מיט אַ שמאָל וועגל, איז אַריין אין אַ לבנה־טויער. פון יענער זייט לבנה־טויער האָט זיך ערגיץ אַן אייזל צעשריגן, אויפגעטרייסלט פאַר אַ וויל די נאַכטיקע שטילקייט און ס'איז נאָך שטילער געוואָרן. די נאַכט, אַ ליכטיקע, וואָס האָט זיך געוויקעלט אין פעלדער, אין פּרדסים, האָט אָנגעהויבן סאָפּן מיט ריחות, מיט פאַרשטיקטע קולות, מיט ווייטע טריט.

דער אָוונט, וואָס נעש האָט פאַרבראַכט אין עס־צימער פון דער קבוצה, איז פון אים נישט אָפּגעטראָטן. פּנים'ער ליכטיקע, פּנים'ער טרויעריקע. הענט שווערע, הענט אָפּגעאַרבעטע. די פאַרבענקטע אויגן — ווינטן און חמימות. וואו איז אָבער אַהינגעקומען די פרייד, וואָס

איז אין נעש'ן אויפגעגאַנגען אַ גאַנצן אָוונט? וואו איז די פריידּ פון אַ ייִדיש דאָרף, פון אַ ייִדישער קאָמונע? האָט דאָך אַ דיכטער גערעדט וועגן נעש'ן אין העברעאיש? האָט דאָך נעש געלייענט דערציילונגען אין ייִדיש? דערנאָך רייד — וואַרעמע, האַרציקע. און צווישן די רייד פּאַטערלעכע טענות, — צייט, לאַנג צייט, נעש זאָל אויך נעמען שרייבן העברעאיש".

פון די פעלדער, פון די פּרדסים, זענען אַנגעלאָפן קילע ווינטלעך, האָבן מיטגעבראַכט טרויער — טרויער פאַרן אייגענעם לעבן, פאַר דער אייגענער פּראַצע, פאַרן אייגענעם לשון.

ס'איז מיט אַמאָל קיל געוואָרן.

נעש האָט צוגעמאַכט ס'פענצטער. ער האָט געקוקט אויפן אייזערן בעטל, אויף די פּאַליצעס ביכער, אויף די צעוואָרפענע זשורנאַלן, אויף ד י רעפּראָדוקציעס, וואָס זענען געהאַנגען אויף די ווענט. ער האָט זיך גע'חדוש'ט. זיך אַנדערש פאַרגעשטעלט אַ קבוצ'ניקעס דירה. דאָ אינעם צימער איז אים אַלץ געווען באַקאַנט, אַפילו דער ריח. אין אַזוינע דירות האָבן געוואוינט עקסטערניקעס אינעם צאַרישן רוסלאַנד.

ס'האָט זיך געהערט אַ לייכטער קלאַפּ אין טיר. נעש האָט געעפנט. פריער האָט זיך באַוויזן אַ פּנים — זון און ווינט. דערנאָך — ברייטע פּלייצעס, גאָר ברייטע, אויף אַ געוויקסיקן געשטעל. די ברוינלעכע האָר, פייכטע, האָבן געבלישטשעט.

דער יונגערמאַן האָט זיך אַנטשולדיקט, וואָס ער איז אַזוי שפּעט. אויב ער שטערט, אויב נעש קליבט זיך גיין שלאָפן, גייט ער שוין אַוועק. ער איז אַ קופּערשמיד, אַרבעט נישט ווייט אין אַ ווײַנקעלטער. ער האָט זיך דערוואוסט, אַז נעש איז געבליבן אויף נאַכט אין עין־חרוד, איז ער צוגעקומען. נעש איז אודאי מיד, וויל גיין שלאָפן, וועט ער אים בלויז דריקן די האַנט און ווינטשן אַ גוטע נאַכט.

און אַז דער קופּערשמיד האָט אַרײַנגעשטעקט נעש'ן אַ ברייטע, אויסגעאַרבעטע האַנט, אַ וואַרעמע האַנט, האָט נעש אַ צי געטאָן די האַנט צו זיך און גענומען פאַרזיכערן דעם יונגעמאַן, אַז ער איז נישט מיד. פאַרקערט, ער וויל גאָרנישט שלאָפן. נעש האָט אַוועקגעזעצט דעם קופּערשמיד אויף איין בענקל, זיך — אויף אַ צווייטס. ביידע האָבן זיך געקוקט אין די אויגן, געקוקט מיט ליבע, ווי אַלטע באַקאַנטע, וואָס האָבן זיך שוין יאָרן נישט געהאַט געזען. דערנאָך האָט דער קופּערשמיד זיך פאָרגעשטעלט. ער הייסט הערש־לייב. און הערש־לייב איז דאָ אָפּ־

געריסן־פרעמד, ווייט פון א יידישער סביבה, ווייט פון א יידיש, ממש יידיש לעבן. ער זאגט דאס אלץ נישט לרע. פארקערט, ווייל ער האט ליב ס׳לאנד, האט ער ליב יידיש, מיט אלע פיטשעווקעס. ער האט ליב די זון, א שטארקע זון, וואס וואלט געקענט שטארק מאכן און ניי מאכן, ווען נישט די פרעמדקייט, וואס דער פראסט־פשוט׳ער ארבעטער דער־פילט צום ציוניסט. און די ארץ־ישראל׳דיקע זון וואלט באגענענט ס׳יידישע ווארט מיטן שענסטן גוט־מארגן. און יידן וואלטן זיך אויס־געוואשן מיט זון, מיט ים, מיט די בלויע בערג, אנשטאט מורא צו האבן און האלטן די צונג אן א זייט, אפילו אין דער לינקער זייט. און די בערג, און דאס זאמד און אפילו די זיתים־ביימער וואלטן זיך נענטער בא־העפט, וואלטן זיך געהאלדזט, ווייל איינס וואלט ס׳אנדערע פארשטאנען אן א ווערטערבוך, אדער ווי מען רופט עס דא — „מלון". נייע „אויס־געגילטע" קינדער, וואס וואקסן דא מיט דער היסטאריע פון די חשמונאים און פון בר־כוכבא און נישט מער — נישטא מער קיין יידישע היסטא־ריע — ווען די „אויסגעגילטע" קינדער וועט מען נאך האבן צו זינגען און צו זאגן. אדער דאס וועט נאך דויערן יארן ביז די שכרות וועט איבערגיין און די „גאונים" וועלן אויסוואקסן. א גרויסער טייל איז שוין אויסגעוואקסן און וואונדערט זיך שוין, וואס יידן אויף דער וועלט רעדן אזא מאדנע נישט פארשטענדלעך לשון. און אז זיי וועלן אויסוואקסן וועלן יידן שוין דערזען, וואס הייסט האבן אן אייגן העברעאיש לאנד.

בשעת דער קופערשמיד האט גערעדט האבן בלויז די קארע אויגן זיך ביי אים געצונדן. אויפן אפגעברענטן פנים איז גארנישט געווען קענטיק. ער האט גערעדט גיך און אפגעהאקט, ווי ער וואלט זיך גע־איילט איבערצוגעבן א שליחות. ער האט מיט אמאל אין מיטן רעדן זיך אויפגעשטעלט. איבערן פנים האט זיך ביי אים צעלייגט א מינע, אז ער האט עפעס פארשפעטיקט, אז ער האט שוין לאנג געדארפט גיין פון דאנען. ער האט זיך געזעגנט. און אז ער איז שוין געשטאנען אין דער אפענער טיר האט ער צוגעגעבן:

— גלייבט מיר, נעש, אז דאס זענען נישט קיין צו להכעיס רייד. קענגן „עברית" האב איך גארנישט. וויסן זאלט איר אבער, אז דער פראסט־פשוט׳ער ארבעטער בלייבט דא שטום. און מיט א שטומען קען מען אלץ מאכן, א חוץ — די סאציאלע רעוואלוציע.

דער קופערשמיד איז אוועק. ער האט מיטגעריסן פון נעש׳ן א

שטיק אומרו און איבערגעלאָזט נאָך זיך שטאַרקע זון, הייסע ווינטן און אַ קנאָכיקן ייִדיש.

נעש האָט געשפּריזט איבערן צימער, געשפּרייזט אַ לענגערע צייט. און אַז די פיס האָבן אָנגעהויבן מיד צו ווערן, האָט ער זיך אָפּגעשטעלט ביי די פּאָליצעס ביכער, געזוכט מיט די אויגן, מיט די פינגער. אָט איז שפּענגלער אין דייטש. אָט העברעאיש — ביאַליק, טשערניכאָווסקי, גאָרדאָן,ברענער. אָט איז מיצקעוויטש אין פּויליש.

— און אין ייִדיש ?

5. טבריה

די שמאָלע, געדרייטע געסלעך זענען געלעגן אין חורבות. אַרום די איינגעפאַלענע שטיבלעך — אַן דעכער, אָן ווענט — האָבן זיך גע־וואַלגערט אשכנזישע משפּחות, ספרד׳ישע משפּחות. מען האָט זיי דער־קענט אינעם הילוך. די אַשכנזים — געלאָקטע פּאות, רבנ׳ישע קאַפּע־לושן, קאָלירטע כאַלאַטן. די ווייבער — רביצינס אין שטערנטיכלעך. די פּנים׳ער — שלאַבערדיקע, בלייכע, ווי נאָך אַ תענית. ס׳לשון — אַ ווייכער, ברייטער ייִדיש. די ספרדים — טערקישע פעסקעס. פּנים׳ער — ברוינע, אָפּגעברענטע. ס׳לשון — שפּאַנאָליש, אַראַביש, העברעאיש — וואָס רייסט זיך טיף פון האַלדז, מיט אַ כאַרכל. און אַרום די חורבות, אַרום די צעלייגטע משפּחות — קליינוואַרג און ציגן. שוואַרצע, רידעווי־דיקע ציגן אָן הערנער.

האָט מען דערטאַפּט אַ פּרעמדן, דערציי אַן אויסלענדער, האָט מען זיך אַראָפּגערעדט פון האַרץ, דערציילט וואָס פאַרא אומגליק ס׳געוויסער האָט אָנגעמאַכט, וויפיל נפשות ס׳האָט צוגענומען. גערעדט האָבן אַלע — זיידעס, טאַטעס, מאַמעס, קינדער, — גערעדט ייִדיש, גערעדט העב־רעאיש, גערעדט שפּאַנאָליש און צומיינסטן האָבן גערעדט אויגן און הענט.

הונדערטער יאָרן וואוינען אין שכנות האָט נישט געקאָנט אויפטאָן דאָס, וואָס ס׳געוויסער האָט אויפגעטאָן — דערנענטערט די אַשכנזים מיט די ספרדים. מען האָט זיך אין איינעם געגראָבן אין די חורבות, אַרויסגעשלעפּט דאָ אַ לעמפּל, דאָ אַ לייכטער, דאָרט אַ ערדענעם טאָפּ, זיך געגראָבן און גע׳חלומ׳ט, אַז הילף וועט אָנקומען פון ניו־יאָרק, פון פּאַריז, פון וואַרשע.

ס'איז געווען א שטיק נאכמיטאג. נעש איז געגאנגען מיט נארקיסן אינעם יידישן קווארטאל, וואס ביים ים־כנרת. דער וועג איז געווען א געדרייטער — שטיינערנע טרעפלעך, חורבות, ציגן מיסט און פליגן. און כאטש די זון האט געברענט האבן די שמאלע געסלעך געשמעקט מיט טוכלען קעלער און די לופט איז פול געווען מיט קאלך־שטויב.

זיי זענען ארויס צום ים־כנרת, וואס האט ארויסגעשפילט פון צווישן די חורבות אי ווי א פידל, אי ווי א פלייט, אי ווי א טראמפייט.

איז דער ים־כנרת בלוי? איז ער גרין? איז ער וויאלעט?

ס'איז זון־אויפגאנג, ס'איז זון־פארגאנג. ס'איז פרייד און טרויער. דער טרויער פון טויזנטער יידן, וואס וועספאסיאנוסעס זעלנער האבן דערטרונקען אינעם ים־כנרת. די פרייד פון בר־כוכבא'ס חילות, וואס האבן לעבן טבריה צעשלאגן די רוימישע ארמייען, זיך געוואלט באפרייען.

ס'איז אויסגעוואקסן א בחור'ל מיט געקרייזלטע פאות, אויפן קאפ א קיילעכדיק קאפעלושל, א סאמעטענס. ס'לויזע, שווארצע כאלאטל ביז צום טריט, ווי ער וואלט ארויסגעטאנצט פון אנסקי'ס „דבוק". אויף די ליכטיקע באקן א לייכטע רויטקייט. ס'בחור'ל האט באטראכט די פרעמדע, זיך געקווייקלט — יא צוגיין, נישט צוגיין?

נעש האט אים באגריסט:

—שלום!

ס'בחור'ל איז געווארן דרייסטער. ער האט נעש'ן אריינגעשטעקט א האנט, ר' האט נארקיס'ן אריינגעשטעקט א האנט:

— שלום־עליכם!

נעש האט געפרעגט:

— איר רעדט יידיש?

— וואס דען זאל איך רעדן?

— כ'האב געמיינט איר רעדט העברעאיש.

— כ'בין דען א „פרענק" (ספרד'ישער איד), כ'בין דען א חלוץ, כ'זאל רעדן העברעאיש? כ'בין דאך א היגער, א געבירקטיקער, און אונדזער לשון איז יידיש!

— אבער העברעאיש פארשטייט איר? — האט נארקיס אים געפרעגט אויף העברעאיש.

— לשון־קודש? אודאי פארשטיי איך.

— און רעדן קענט איר?

— ס'גייט אייך דוקא כ'זאָל רעדן לשון־קודש? — האָבן די אויגן זיך ביים בחור'ל צעשפּילט — כ'וועל מיט אײדנישט רעדן קיין לשון־קודש.

— און העברעאישע צייטונגען לייענט איר? — האָט אים נאַרקיס ווייטער געפרעגט.

— איר מיינט העברעאישע בלעטער? ניין, כ'לייען נישט. ביי אונדז אין דער ישיבה הענגט פון געדער רבי א חרם און נישט בלויז פון געדער. אלע רביים, וואָס אין ארץ־ישראל, וואָס אין חוץ־לארץ, האָבן גע'אסר'ט צו לייענען די העברעאישע בלעטער.

— פאַרוואָס האָט מען זיי גע'אסר'ט?

— ווייל די שרייבער, וואָס שטעלן צונויף די בלעטער, זענען מחלל־שבת.

— לייענט איר גאָר קיין בלעטער נישט?

— מיר לייענען די יידישע בלעטער, וואָס קומען פון וואַרשע.

— איר זענט א ישיבה־בחור?

— יאָ.

— און דער פאָטער אייערער?

— מיין פאָטער איז דער טבריה'ער ראש־ישיבה.

— פון וואַנען קומט אייער פאָטער? פון פּוילן?

— מיין פאָטער, מיין זיידע, מיין עלטער זיידע, זענען היגע געבירטיקע. מיין מוטערס משפּחה אויך. מיין משפּחה שטאַמט אי פון ליטע, אי פון פּוילן. מיר אָבער זענען צפת'ער.

— און העברעאישע ספרים לייענט איר?

— ניין.

— און פון ביאַליק'ן האָט איר געהערט — האָט אים נעש געפרעגט.

ס'בחור'ל האָט א קוק געטאָן אויף נעש'ן, דערנאָך אויף נאַרקיס'ן און פון די ליפּן האָט זיך ביי אים א ריס געטאָן א שפּרוך:

— שם רשעים — — —

— פאַרוואָס שילט איר ביאַליק'ן? — האָט נאַרקיס זיך א בייזער געטאָן אויפן טבריה'ער בחור'ל.

— ווייל ער איז א מחלל־שבת.

— דו האָסט געזען?

ניין, אָן עלטערער איד, א ירא־שמים, האָט עס מיר דערציילט.

— ווייסטו כאַטש, דו פּרא־אדם, אַז מען דאַרף דיר געבן פּעטש?
— האָט נאַרקיס אַ געשריי געטאָן — אַז פאַר אַזאַ קללה קומט דיר פיערדיקע פּעטש?

די לייכטע רויטקייט איז אָפּגערונען פון דעם בחור'לס באַקן. ס'בלאַסע פּנים איז געוואָרן נאָך בלאַסער. נעש'ן איז איינגעפאַלן, אַז אַזוי צעשראָקן און פאַרלוירן האָט געדאַרפט אויסקוקן אַ ייד פון בבל, ווען אַ ירושלים'ער איז אים באַפאַלן, אים גערופן: „בבלאי טפּשאי". ס'בחור'ל האָט זיך אַ רוק געטאָן אויף קריק. די אויגן האָבן זיך ביי אים צעעפנט און ס'קול איז געוואָרן דרייסטער:

— אַז איר וועט געבן פּעטש וועל איך נישט צונעמען.

— ווייסטו כאַטש, אַז דער ייד דיינער, דער ירא־שמים, האָט דיר געזאָגט אַ שקר? — האָט נאַרקיס זיך אין גאַנצן צעטרייסעלט — אַז פאַר דיין אומזיסטער קללה וועט מען דיך בראָטן אין גיהנום?

— מיטן גיהנום שרעקט מיך נישט — האָט ס'בחור'ל זיך גע־רוקט אויף הינטערוויילעכס — מיטן גיהנום וועל איך שוין אַליין פאַר־טיק ווערן.

— אַזאַ פּרא־אדם!

ס'בחור'ל האָט געוויזן אויף מעריב, וואו די זון, אַ רויטע, האָט זיך אַראָפּגעלאָזט אין ים־כנרת:

— כ'וועל פאַרשפּעטיקן מנחה.

ער האָט לייכט אַ הויב געטאָן די פּאָלעס פון כאַלאַט און אָפּגע־צויגן.

— ווי געפעלט אייך אייער „יידישיסט", נעש? אַזאַ שטיק מיטלאַלטער! אַזאַ טבריה'ער שוטה! אַזאַ טיפּוש!

אַ פאַרשמאַלצן יידעלע, — באָרד, טאָבעק, רויטע אויגן — וואָס האָט צוגעהערט דעם גאַנצן שמועס, האָט אונטערגעטראָגן אַ נדבה־הענטעלע:

— אַזאַ צפת'ער שייגעץ. מען זאָגט דאָך: „זאָל מיך גאָט היטן פאַר צפת'ער, ווי פאַר פייער און פאַר וואַסער". שענקט אַ נדבה, שענקט!

נעש און נאַרקיס זענען קריקגעגאַנגען. הינטער אויסגעבויגענע און אונטערגעשפּאַרטע ווענט זענען געזעסן, זענען געלעגן לעבעדיקע מתים. וואו אַ קער — גסיסה בליקן. נאַרקיס האָט זיך אַלץ נישט גע־קענט באַרואיקן:

— קענט איר פאַרגלייכן אָט־דאָס שטיקל מיטלאַלטער, כ׳מיין דעם בחור, דעם טיפּוש, מיטן שומר פון עין־חרוד, וואָס די גלבוע־בערג רעדן צו אים העברעאיש ?

נעש האָט געשוויגן. פאַר אים איז אויפגעגאַנגען הערש־לייב דער קופּערשמיד, וואָס דרייט זיך אַרום אַ שטומער, בענקט אין ארץ־ישראל נאָך אַ יידישער גאַס, נאָך אַ יידיש הויז, נאָך אַ יידישער משפחה. און מיטן שווייגן איז נעש׳ן איינגעפאַלן, אַז ווען מען טראַכט זיך אַריין אין די געהיימע, רעליגיעזע באַוועגונגען פונעם רענעסאַנס. אין די רייסערייען, אין דעם צאָלן מיט מענטשלעך לעבן, קומט מען צום געדאַנק, אַז דאָס זעלבע פייער, וואָס האָט געברענט אין די פאַנאַטיקער, אין די סאַוואָנאַראָלעס, דאָס זעלבע פייער האָט אויך געשאַפן מיכל אַנדזשעלעס ווערק, האָט אויך געשאַפן דאַווינטשיס ווערק. ס׳איז די זעלבע קאָפּ־שלאָק מטבע. דער שומר, וואָס איז געזעסן אויפן פערד, ווי אַ ווירע, איז העכסטנס אַ העלד פון אַ ראָמאַן, העכסטנס — אַ „פּעטשאָרין״, וואָס מיידלעך חלום׳ען וועגן אים. פון דעם טבריהיער בחורל וועט מן הסתם גאָרנישט אַרויסקומען. מען קען אָבער נישט דרינגען דערפון, אַז פון די פאַנאַטישע בחורים׳לעך, פון די שטיקער „מיטלאַלטער״, וואָס רעדן יידיש, לעבן זיך אויס אין יידיש, וועט גאָר־נישט אַרויסקומען. פון זיי זענען דאָך אַרויסגעקומען נישט בלויז אַ ביאַליק, אַ בערדיטשעווסקי, אַ ברענער, נאָר אויך כמעט די גאַנצע יידישע ליטעראַטור, אויך אונדזערע קעמפער, רעוואָלוציאָנערן, אויך די פירער פון אונדזערע אַרבעטער פּאַרטייען.

דער וועג האָט זיך געהויבן העכער און העכער. מיט זונפאַרגאַנג האָט אַ בלאָז געטאָן אַ ווינטל. אָט איז דעם רמב״מ׳ס קבר. אַ גע־מויערט אוהל. און אויפן אוהל — „רבינו משה בן מימון מבחר האנושי״. אַרום דעם אוהל — קברים־בערגלעך. ס׳איז אַרויסגעקומען דער שמש — אַ הויכער, אַ געבויגענער, ענלעך אויף משה מיט אהרנ׳ען, ווי מען מאָלט זיי אויף די חומשים־שער־בלעטער. ער האָט געוויזן אויף די בערגלעך און איבערגעכאַזערט צום טויזנסטן מאָל אין זיין ספרד׳־ישן העברעאיש:

„— — — דאָ ליגט דער תנא ר׳ יוחנן־בן־זכאי, דאָ ליגט זיין ווייב, דאָ — זיינע קינדער. און דאָ — האָט ער מיט ביטול אַ מאַך געטאָן מיט דער האַנט — אַנדערע תנאים.

— ווער? ר' יוחנן־בן־זכאי ליגט דאָ? — האָט נעש געקוקט אויפן בערגל אָן אַ מצבה און זיך גע'חדוש'ט.

— יאָ, מיר האָבן עס בקבלה — האָט דער שמש פאַרזיכערט — ער איז דאָך געווען אַ ספרדי.

— וואָס פאַר אַ ספרדי איז אייך ר' יוחנן־בן־זכאי געווען? — האָבן זיך נעש און נאַרקיס צעלאַכט.

— וואָס איז דער חלוק? — האָט דער שמש מיט הכנעה אויסגעשטרעקט אַ האַנט מען זאָל עפּעס אַריינלייגן — מיר זענען אַלע יידן, אַשכנזים, ספרדים, אַלע אברהם אָבינו'ס קינדער. וואָס, דריי פּיאַסטער? — האָט ער זיך אַ קרום געטאָן — ווייניק! גיט נאָך אַ צוויי פּיאַסטער!

דער אָוונט איז צוגעפאַלן. נעש און נאַרקיס זענען געגאַנגען מידע, פאַרשטויבטע, געגאַנגען און געשוויגן. געגאַנגען צום אויטאָמאָביל, וואָס האָט געוואַרט אויף זיי לעבן אַן אכסניה. דאָ און דאָרט האָט זיך צעוויינט אַ פיר־עקיק אייזעלע, אָנגעיאָגט אַ טרויער. אויף אַ טרעפּל איז געזעסן אַ באָבע אין אַ שטערנטיכל. זי האָט איינגעוויגט אַ קינד, שטיל איינגעוויגט און צוגעזונגען אין אַ ברייטן קלינגענדיקן יידיש, וואָס מען הערט בלויז אין אַלט־ירושלים און אין צפת:

אין אונדזער לאַנד,
אין אונדזער לאַנד,
דאָ־אָס הייליקע,
זענען פאַראַן זער פיל קברים,
וואָס אין זיי זענען באַהאַלטן
אונדזערע הייליקע צדיקים,
התמימים והישרים.

דאָרטן רוען זייערע כשריע קעפּעלעך,
און קיין וואָרעם האָט זיי נישט באַרירט.
אויף זיי בליען ארץ־ישראל עפּעלעך,
אתרוגים, לולבים, און מירטן אויך.

נעש און נאַרקיס זענען אַריין אינעם אויטאָמאָביל. נעש אין איין ווינקל, נאַרקיס — אין צווייטן. ביידע האָבן געשוויגן, ווי זיי וואָלטן געווען פרעמדע. דער שאָופער, אַ גאַליציאַנער בחור אין געפּאַסטע

קאסי־הויזן, האט מיט גדלות א נעם געטאן מיט בײדע הענט ס'רעדל, וואס האט זיך, ווי צעגוואלדעוועט אויפן אנלויף:

— לאזט דורך!

דער אנלויף:

יידן מיט שווארצע בערד, מיט רויטע בערד. יידן מיט הויקערס, מיט ווייבער, מיט קינדער. בארוועסע אראבער מיט אייזלען און אן אייזלען. באוואקסענע אראבער ענלעך אויף שטאט־משוגעים. קליינווארג מיט שווארצע, פלאמיקע אויגן, קליינווארג מיט אײטערדיקע אויגן.

דער אנלויף האט פונעם שאופער'ס געשריי זיך צעשאטן, דורכ־געלאזט דעם אויטאמאביל, אים באגלייט מיט א קאץ־מוזיק.

דער אויטאמאביל האט זיך געהויבן בארג־ארויף, בארג־אראפ, זיך געדרייט צווישן געסלעך, ליקלעך און בית־עלמינס, זיך געטראגן איבער דורות.

טבריה — די שטאט פון דער משנה, פון דער גמרא. דא זענען רעליגיעס אפגעגאנגען אין בלוט, זיך אויסגעשאכטן אין נאמען פון גאט. טבריה — די שטאט פון דער מסורה, פון דעם ניקוד. דא האט מען געריסן און געברענט יעדעס ווארט, וואס איז געווען קעגן דער מסורה. דא האט מען גע'רודפ'ט די ערשטע קראים, דא האט מען גע'רודפ'ט ענג'ס תלמידים. און די בײדע סעקטעס האבן איינע די אנדערע זיך אויך גע'רודפ'ט. און ווען נישט די רדיפות וואלט פון דער תלמודישער מסורה, פון דער „תורה שבעל־פה", וואס איז געשטאנען אין גרויס סכנה, קיין זכר נישט געבליבן, פונקט ווי ס'איז נישט געבליבן קיין זכר פון די ערשטע קראים.

ווען איז דאס געווען?

אין זיבעטן יארהונדערט, אין אכטן יארהונדערט, אין נײנטן יאר־הונדערט?

און הײנט?

הײנט ווייזט מען פאר א פיאסטער וואו ר' יוחנן־בן־זכאי ליגט, וואו זיין ווייב ליגט, וואו זיינע קינדער ליגן.

דער אויטאמאביל איז שוין געווען הינטער דער שטאט. וואו א קער — חורבות און נאקעטע בערג. וואו א קער — א פארגעסענע פאלמע, א קאקטוס, ווי א פארזעעניש. די זון האט זיך געהאלטן אין זעצן. א סטאדע ציגן — קליינע, שווארצע — וואס האבן געזוכט גרעזלעך צופוסנס א בארג, האבן ארויסגעבלאנדזשעט אויפן אספאלט־

וועג. די ציגן האָבן זיך איבערגעשראָקן פאַרן אויטאָמאָביל, גענומען לויפן באַרג־אַרויף און אינעם שטילן פאַרנאַכט האָט אָפּגעהילכט דאָס קלאַפּן פון קלאָען אָן שטיין.

דער פּאַסטוך, אַ באַוואַקסענער, מיט אַ גאָלן קאָפּ, האָט זיך אַ הויב געטאָן איבער דער פּלאַכטע, וואו ער איז געלעגן. ער איז געבליבן שטיין אַ הויכער, אַ דאַרער, מיט אַ לאַנגן שטעקן אין דער האַנט, גע־שטאַנען נישט ווי אַ שעפער, נאָר ווי אַ נביא. ער האָט נאָכגעקוקט דעם אויטאָמאָביל. דער שאָופער האָט זיך מיט אים באַגריסט:

— עלה קורח!

די מאַשין האָט זיך איינגעדרייט לינקס. פון צווישן די בערג איז אַרויסגעשפּרונגען אַ שטיק פונעם ים־כּנרת, אַ בלוי׳ס, אַ גרינ׳ס. די געמיטער זענען געוואָרן אויפגעהייטערט. באַלד איז דאָס שטיק ים פאַרשוואונדן.

דער וועג, וואָס איז געלאָפן באַרג־אַראָפּ, האָט אָנגעהויבן ווערן זאַמדיק. אין טאָל האָט די מאַשין גענומען גיין פּאַמעלעכער. די רעדער האָבן אָנגעהויבן זינקען אין הייסן זאַמד, ווי אין וואַסער. די מאַשין איז געבליבן שטיין. די פּאַסאַזשירן זענען אַרויס פון דער מאַשין, האָבן צוגעלייגט ווער אַן אַקסל, ווער אַ האַנט, געהאָלפן אַרויס־שלעפּן די רעדער פון זאַמד. דער שאָופער האָט געאַרבעט מעשים ביים רעדל. דער מאָטאָר האָט געקרעכצט, זיך געבייזערט. די רעדער האָבן זיך געדרייט אַרום די אַקסן, אַרויסגעוואָרפן וואָלקנס שטויב, און זיך נישט גערירט פון אָרט. דער שאָופער האָט אַן עפּן געטאָן ס׳טירל און איז אַרויס פון דער מאַשין. אַלע דריי האָבן זיך איבערגעקוקט און די בליקן, פאַרלוירענע, האָבן געהאַט צו זאָגן:

— וואָס וועט זיין?

ס׳איז אָנגעריטן אַן עלטערער אַראַבער אויף אַ קליין אייזעלע. הינטער אים פון ביידע זייטן אייזל צוויי געפּלאָכטענע קאָשן גרינס. דער אַראַבער האָט זיך באַגריסט מיטן שאָופער. און אַז דער שאָופער האָט געהאַט מכבד געווען דעם אַראַבער מיט אַ סיגאַרעט און דער אַראַבער דעם שאָופער מיט אַ שוועבעלע, האָבן זיך ביידע צערעדט:

— אַזוי און אַזוי, כאַוואַדזשאַ, נישט ווייט פונדאַנען וואוינט מיינ׳ס אַ שכן. ער האָט אַ פּאָר פערד. אַז דער כאַוואַדזשאַ וויל, וועל איך צורייטן נאָכן שכן. מען וועט איינשפּאַנען די פערד און אַרויס־שלעפּן דעם אויטאָמאָביל. ס׳וועט קאָסטן אַ שיבוש.

און אַז דער אַראַבער איז אַוועקגעריטן נאָכן שכן, האָט דער שאָופער אַריינגעלאָזט זיינע צען פינגער אונטערן קעפּ:

— דער „שיבוש" וועט מיך שוין קאָסטן אַ צען פיאַסטער.

ס'האָט לאַנג נישט גענומען און דער אַראַבער איז אָנגעריטן אויפן אייזעלע. נאָך אים — דער שכן מיט די פערד. דער שכן, אַ יונגער, אַ באָרוועסער, איז אינגאַנצן געווען געראָטן אינעם עלטערן אַראַבער. דער שאָופער האָט עס באַמערקט און אַ זאָג געטאָן צו די פּאַסאַזשירן:

— איר מיינט טאַקע, אַז זיי זענען שכנים? דאָס איז אַ טאַטע מיט אַ זון! און ביידע זענען גנבים!

ס'האָט זיך אָנגעהויבן אַ דינגעניש. דער יונגער אַראַבער האָט אַ זינג געטאָן זעכציק פיאַסטער. דער שאָופער האָט אים אַ לאַך געטאָן אין פּנים אַריין, זיך נישט געשעמט אָנצובאָטן פינף פיאַסטער. דער אַראַבער האָט געשריגן, איינגעלייגט וועלטן. דער שאָופער האָט אים איבערגעשריגן. דער אַראַבער האָט געהאַלטן אין איין אַראָפּלאָזן פון פּרייז, דער שאָופער האָט געהאַלטן אין איין באַטרעטן, און צו קיין אויסגלייך איז מען נישט געקומען. נעש איז צוגעשטאַנען צום שאָופער:

— דינגט זיך נישט מיט אים, גיט אים נאָך.

— וו'הייסט איך וועל אים נאָכגעבן? זעכציק פיאַסטער? דריי דאָלער פאַר העלפן אַרויסשלעפּן די מאַשין? ניין! אַ שאָד יידיש געלט! אַזאַ פאַרשוין אַרבעט דאָך אָפּ פאַר זיבן פיאַסטער, פאַר פינף און דרייסיק סענט, אַ גאַנצן טאָג ביים עפענדי אויפן פעלד! דאָס איז דאָך גזלה!

— נו, באַטרעט אים נאָך פינף פיאַסטער — איז נעש געוואָרן אומגעדולדיק — אַבי אַ סוף!

מען האָט זיך ווידער גענומען דינגען. און אַז מען האָט אָפּגעגוואַלדעוועט, זיך אָפּגעקריגט אַ מינוט צען, איז מען מושווה געוואָרן אויף צוואַנציק פיאַסטער.

ביידע אַראַבער האָבן אויף גיך פאַרוואָרפן אַרום די אויטאָמאָביל־אַקסן קייטן, איינגעשפּאַנט די פערד אין די קייטן. די פערד האָבן אַ ציִ געטאָן, איין מאָל, נאָך אַמאָל, מיטגעשלעפּט דעם אויטאָמאָביל, און איידער וואָס־ווען, איז די מאַשין אַרויס פון די טיפע זאַמדן.

דער עלטערער אַראַבער האָט אויסגעשפּאַנט די פערד. דער יינגערער איז געשטאַנען מיט אַ צעעפנטער האַנט, ברייט ווי אַ לאָפּאַטע. דער שאָופער, אַ צע'נכפּה'טער, האָט אַריינגעציילט אין דער אָפענער האַנט

די פּיאַסטערס, געציילט מיט א ניגון, ווי א פרומער ייד ציילט פּרעה'ס מכות.

דער אויטאָמאָביל האָט זיך אַוועקגערעדלט. די זאַמדן זענען געוואָרן פלאַכער און שיטערער. דער שאָופער, וואָס איז נאָך נישט זיכער געווען צי די צוואַנציק פּיאַסטער וועלן אויסגיין צו זיין קעשענע, צי צו די פּאַסאַזשירנ'ס, האָט זיך איצט נאָך מער גע'כעס'ט, ווי פריער:

— געהערט? פאַר העלפן אַ שטופּ טאָן אן אויטאָמאָביל צוואַנציק פּיאַסטער? דאָס זענען דאָך קעשענע־גנבים!

— פאַרגינט זיי — האָט נעש איינגעשטילט דעם שאָופער — ווען מאַכט זיך נאָך אַזאַ אַנרייסעניש? איינמאָל אין א יובל. און דעם דאָלער וועלן מיר באַצאָלן.

— ס'גייט נישט אין דאָלער — האָט א צופרידענער שמייכל, וואָס האָט זיך צעליינגט אַרום דעם שאָופער'ס מויל־ווינקלען, גענומען טרייבן דעם כעס פון פנים — אייער געלט איז פונקט אזוי א שאָד, ווי מיינס! ס'איז יידיש געלט!

דער אויטאָמאָביל האָט זיך אַריינגעדרייט אויף אַ שטיק אויפגעריסענעם שאָסע. פון ביידע זייטן האָבן געגלאָצט הייב־מאַשינען, גראָב־מאַשינען, פּעסער סמאָלע, פּריזמעס שטיינער, אַנגעוואָרפענע זעקלעך צעמענט. עטלעכע צענדליק אַראַבער — יונגע, עלטערע, זקנים — באָרוועסע אַראַבער אין ברייטע הויזן, וואָס זענען אַמאָל וויים געווען, אַרום די קעפּ שטיקלעך האַנטעך, האָבן זיך געהויבן אַרום די פּריזמעס, וואו זיי האָבן געהאַקט שטיינער. די אַראַבער האָבן דורכגעלאָזט דעם אויטאָמאָביל. און אין זייערע אָפּגעברענטע פּנים'ער, שיינע פּנים'ער, אין זייערע שוואַרצע אויגן, יידישע אויגן, איז געווען שנאה צום שאָופער, צו די פּאַסאַזשירן, צום אויטאָמאָביל. פון צווישן די פּריזמעס זענען געפאַלן ווערטער, ווי שטיינער:

— יהוד כלב!

— כלב יהוד!

נעש און נאַרקיס, וואָס זענען געזעסן פון ביידע זייטן אויטאָמאָביל, האָבן זיך אַ רוק געטאָן איינער צום אַנדערן. זיי האָבן זיך איבערגעקוקט, קיין וואָרט נישט אויסגערעדט און פאַרשעמטע אַראָפּגעלאָזט די קעפּ.

דער שאָופער האָט מיט ביטול אַ קוק געטאָן אויפן המון און זיך אומגעדרייט צו די פּאַסאַזשירן:

— זיי האָבן צו אונדז, יידן, דערלייגט דער באָבעס ירושה! כ'האָב אייך געזאָגט — הינט — אַזוינע הינט! און איר ווילט טאַקע אויף נאַכט צופאָרן קיין נצרת? לאָמיר בעסער איבערנעכטיקן אין אַ קבוצה. דגניה איז נישט ווייט פון דאַנען.

די פּאַסאַזשירן האָבן זיך איבערגעקוקט. זיי האָבן אויף שטום־לשון באַשלאָסן, אַז דער שאָופער איז גערעכט און נאַרקיס האָט אַ זאָג געטאָן:

— מיר וועלן איבערנעכטיקן אין דגניה און פאַרטאָג אַרויספאָרן קיין ירושלים.

6. אין ירושלים

נעש האָט זיך אַ הייב געטאָן פון שרייבטיש. ער האָט געקוקט אויף די צעוואָרפענע בייגעלעך פּאַפּיר, פריש באַשריבענע, וואו דער טינט איז נאָך נישט געווען אויסגעטרוקנט, און איז נישט געווען צופרידן. ער האָט געאַרבעט אַ גאַנצן פרימאָרגן, געוואָלט באַשרייבן דעם אונטערגאַנג פון ירושלים, געוואָלט געבן די אינערלעכע רייסערייען — קנאים, סיקריקין, הונגער, מגפה, טויט. מיטן טויט איז אויף ארץ־ישראל אָנגעפאַלן אַ שלאָף, אַ חוני־המעגל־שלאָף, אויף קנאַפּע צוויי טויזנט יאָר. און נאָכן שלאָף — דיזעלבע אינערלעכע רייסערייען — בריונים, הסתדרות'ניקעס. פונעם קרימלעכן, אויסגעבויגענעם שטילעט איז געוואָרן אַ רעוואָלווער, פונעם רוימישן אָדלער — אַן ענגלישער לייב.

נעש האָט שטייענדיקערהייט געלייענט אַ זייטל נאָך אַ זייטל. די אומצופרידנקייט איז אין אים געוואַקסן. נישט דאָס האָט ער געוואָלט איבערגעבן. וואו זענען די אמת'ע רייסערייען, וואו איז דער אמת'ער געראַנגל? האָט דאָך יעדער מענטש זיין ריח, האָט דאָך יעדער תקופה איר ריח? און אויב פון ארץ־ישראל איז געוואָרן אַ באַרג אַש, איז געוואָרן אַ חורבה, וואו איז דער ריח פון דער חורבה? פאַר די אויגן האָבן זיך געטראָגן ווערטער, אויסגעבלאָזענע ווערטער, וואָס האָבן זיך געלייגט אַרום נעשעס פיס, ווי געשאָכטענע פייגל. ער האָט צעריסן די באַשריבענע בייגעלעך פּאַפּיר, זיי צעריסן אויף פּיץ־פּיצלעך. ער האָט אַן עפן געטאָן אַ פענצטער און די שטיקלעך פּאַפּיר זענען זיך צע־פלויגן איבער ירושלים, האָבן זיך געטראָגן איבער אַלע פיר זייטן.

שוין אַ חודש, ווי נעש איז געווען אין ירושלים, ווי ער איז איינ־

געשטאַנען ביי מיס פּילד אין פּאַנסיאָן, וואָס זיין „שיף־שוועסטער", די עלעגאַנטע עטל, האָט אים רעקאָמענדירט. זי האָט טאַקע געוואוינט מיט אים אַ טיר איבער אַ טיר.

צען אַזייגער האָט נעש געדאַרפט זיין ביים ירושלים'ער בית־דין. ער האָט געוואָלט זען, ווי פּנינה, דאָס תימנ'ער ווייבל, וואָס רוימט אויף די צימערן, וועט זיך גט'ן מיט סעדיהן. איצט איז נאָך קיין ניין נישט געווען.

ס'האָט נעשן אויסגעפּעלט אָטעם. ער איז אַרויס פון צימער. אינעם שטילן קאָרידאָר האָט פּנינה געוואַשן דעם דיל. נעש האָט זי באַגריסט.

— וואָס, פּנינה, איר האָט זיך אפשר איבערגעבעטן מיט סעדיהן?

— ס'וועגדט זיך נישט אָן מיר, אדוני — האָט זי אַ הייב געטאָן צו נעשן אַן אויסגעטרוקנט, פאַרעלטערט פּנים — ער וויל אַ גט.

— וועט איר אים געבן?

נעש האָט נישט געוואַרט אויף אַן ענטפער. ער האָט גענומען אַראָפּגיין מיט די טרעפּ. און אַז ער איז שוין געווען ביים אַרויסגאַנג, האָט ער געהערט ווי פּנינה שרייט אים נאָך:

— די תוכחה וועל איך אים געבן!

נעש האָט זיך געטראָגן פון איין גאַס אין דער אַנדערער. די שרעק פאַר דער איינענער לייזדיקייט האָט אים געטריבן — די ליידיקייט פון אַן אויסגעקאָכטן טשייניק, וואָס שטייט נאָך אויפן פּלאַם.

נעש האָט זיך אַריינגעדרייט אין דער אַלטער שטאָט. ער איז כמעט געלאָפן איבער דער קייטן־גאַס, וואָס האָט זיך געשניטן באַרג־אַראָפּ. די געסלעך זענען געווען שמאָל, אַזוי שמאָל, אַז ווען צוויי מענטשן זאָלן זיך אַרויסבייגן פון צוויי קעגנאַיבערדיקע הייזער, וואָלטן די מענטשן זיך לייכט געקענט געבן „שלום". נעש איז אַריין אין דער בשמים גאַס. פון דער בשמים גאַס אין דער יידישער, וואו ס'זענען שוין באַלד קיין יידן נישט געווען. אומעטום — שפּייז־געוועלבלעך, שניט־קרעמלעך, יאַטקעס. אומעטום — וויינשענקלעך, בעזים־פלעכטער, סאַנדאַלן־מאַכער. אָנגעלאָדענע אייזלען, אָנגעלאָדענע קעמלען האָבן פאַרשטעלט די געסלעך. און ווען נישט די כאָרכלדיקע קולות פון יידן און אַראַבער, ווען נישט דער האַנדל, וואָלטן די געוועלבטע, טונקעלע געסלעך אויסגעזען ווי אַלטע, טוכלע קאַטעדראַלן, וואָס לאָזן נישט צו קיין זון.

אין א ווינקל איז געלעגן א תימנ'ער טרעגער — א דאר, באַרוועס מענטשל מיט א שטריק אַרום די לענדן. דער טרעגער, וואָס האָט נישט געהאַט קיין אַרבעט, האָט אַרויסגענומען א ספר'ל און מיט א צעצויגע־נעם ניגון, אַריינגעוויינט אינעם טומל אַריין א פּרק משניות.

נעש האָט זיך געטראָגן צווישן די געוועלבלעך. ער האָט אומעטום אַריינגעקוקט, אומעטום אַריינגעשמעקט. ער האָט באַטאַפּט די אַלטע געביידעס, וואו צווישן די ציגל האָבן אַרויסגעגלאָצט גרויסע פּירעקיגע מירמלשטיינער, ענלעך אויף די שטיינער פונעם כותל־מערבי. נעש האָט זיך אָפּגעשטעלט ביי א קאַשעמאַכער. א שמאָל, טונקל געוועלבל. זעקלעך קאַשע, זעקלעך הירזש. א יידל — באָרד און פּאות — האָט זיך די אויגן אויסגעקוקט, געזוכט א קונה. און טיף אינעם געוועלבל איז געשטאַנען א צעוואַקסענער אַראַבער מיט אויסגעשטאָכענע אויגן און האָט געדרייט א האַנט־מיל. פונעם טרויעריקן פּנים האָט אַרויסגע־קוקט אַן אומבאַהאָלפענער שמשון הגיבור.

נעש האָט אויפגעציטערט, דערפילט ווי די לײַדיקייט אין אים הייבט אָן פאַרשווינדן. ער האָט זיך נאָך גיכער געטראָגן איבער די שמאָלע געסלעך און הינטערגעסלעך, איז צוגעקומען צום „שער הזהב", וואָס די אַראַבער האָבן פאַרמויערט, משיח זאָל נישט האָבן דורך וואַנען אַריינצופאָרן קיין ירושלים. עפּעס איז אין נעשן אויפגעגאַנגען, א ריח, אַן אַלטער ריח, דער ריח פון דער אַמאָליקער ירושלים. די אויגן זענען ביי אים געוואָרן גרעסער, די נאָזלעכער ברייטער. אָט איז פאַר אים די אַמאָליקע בשמים־גאַס, די אָקסן גאַס, די יאַטקע גאַס, די גלעזער גאַס, די שמידן גאַס. יעדער מענטש האָט זיין ריח. יעדער תקופה האָט איר ריח. און נעש האָט דערפילט אַרום זיך ריחות פון צוויי טויזנט יאָר קריק, פון דריי טויזנט יאָר קריק. די ריחות זענען געלעגן אויף די שפּיץ־פינגער, אַרום די מויל־ווינקלען, ווי דאָס אַלץ וואָלט פּאַסירט נעכטן, אייער־נעכטן.

נעש האָט זיך אָפּגעשטעלט. פון א געוועלבל, וואו מען האָט געפלאָכטן בעזימער, האָבן אַרויסגעקוקט א פּאָר באַקאַנטע אויגן.

— שאַלאָם, יוסף — האָט נעש זיך דערפרייט מיט א פערצניעריק בחור'ל, וואָס האָט געפּוצט יעדן פרימאָרגן שיך אין מים פּילד'ס פּאַנ־סיאָן — וואָס טוסטו דאָ ?

— איך העלף מיין פאָטער — האָט יוסף געוויזן אויף א פאַרשווין

מיט פעסטע צונויפגעקלאַפּטע פּלייצעס, וואָס איז געזעסן אויף אַ שטיקל ראַגאָזשע מיט די פיס אונטער זיך און האָט געפּלאַכטן בעזימער.

יוסף׳ס פאָטער איז געווען זיכער, אַז דער פרעמדער איז זיין זונ׳ס באַלעבאָס. ער האָט אונטערגערוקט אַ נידעריק בענקל און געזאָגט האַלב אין העברעאיש, האַלב אין שפּאַנאַליש:

— זיצט, מאַעסטראָ!

דאָס געוועלבל איז ענלעך געווען אויף אַ הינער־שטעלכל. קליין, נידעריק. פון די אָפּגעשיילטע ווענט, פון דעם ערדענעם דיל, פון די בינטלעך שטרוי, האָבן זיך געטראָגן שווערע, טוכלע ריחות.

נעש האָט געפרעגט:

— וויפל צאָלט איר דירה־געלט?

— צוועלף „פונט" אַ יאָר.

—און ווי איז מיט פרנסה?

— פרנסה? — האָט ער אויף גיך אָנגעצויגן בינטלעך שטרוי אַרום דעם בעזים־שטעקן — שוואַך!

— וויפל פאַרדינט איר אַ טאָג?

ער האָט צוויי מאָל אַ הייב געטאָן די צען פינגער, געוויזן, אַז ער פאַרדינט צוואַנציק פּיאַסטער און ס׳האָבן זיך ביי אים אַרויסגעריסן העברעאישע ווערטער אָן אַ פאַרבינדונג, וואָס האָבן געדאַרפט מיינען:

— דערפון צאָל דירה־געלט, צאָל קהילה־געלט, צאָל שכר־לימוד, דערנער ווייב מיט פינף קינדער.

— פונוואַנען זענט איר?

— איך? — זענען די פינגער געפלויגן איבערן בעזים, ווי איבער אַ האַרפע — פון סאַלאָניקי. אין סאַלאָניקי בין איך געווען דער פּרעזי־דענט פון אַלע בעזים־פלעכטער. אין סאַלאָניקי איז געווען פרנסה, איז געווען גוט. און ווען נישט דער שונא־ישראל, דער יון־הרשע, דער גריך, וואָלט איך אפשר אהער נישט געקומען.

— און מיט די אַראַבער, מיט די שכנים אייערע, לעבט איר בשלום?

— מיט די אַראַבער? — האָט ס׳פּערצן יעריק יינגל זיך אָנגערופן — אַז זיי דאַרפן עפּעס פון אַ ייד, איז אדרבא ואדרבא: „שאַלאָם, שאַלאָם"! זיי זענען אָבער הינט! גייט אַן אַראַבער אַרויס פון מע־טשעט, וואו דער מופטי האָט גערעדט שלעכטס אויף יידן, וועט דער אַראַבער פריער פאַר אַלץ דערשטעכן דעם יידישן שכן זיינעם.

— ווער דאַרף זייער חבר׳שאַפט? ווער דאַרף מיט זיי לעבן בשלום?

— האָט דער פֿאָטער אוועקגעלעגט דעם בעזים, זיך צערעדט צום זון אויף שפּאַניאָליש, גלייך זיך אויסגעדרייט צו נעשן, געוויזן אויף די אייגענע הענט־מוסקולן און פֿון מויל זענען געפֿאַלן העברעאישע ווערטער אָן פֿאַרבינדונגען — איך — שטאַרק, חלוצים — שטאַרק. איך געווען אַ „זאָלדאַט", געדינט מחמד׳ן אַכט יאָר, דורכגעמאַכט די וועלט-מלחמה.

ער האָט אַ כאַפּ געטאָן דעם בעזים, אים אָנגעשטעלט ווי אַ ביקס צום שיסן, געזוכט ווערטער:

— איך געשאָסן מיט אַ „מאַרטין", אַזוי: „פּיף־פּאַף"! איך — שטאַרק, חלוצים — שטאַרק. איך — „מאַרטין", חלוצים — „מאַרטין". מיר — נישט מורא. אַראַבער — הינט, משוגענע הינט.

— און וואו זענט איר געווען אין די אומרוען? אין ירושלים?

— האָט נעש געקוקט אויף דעם סאַלאָניקער „פּרעזידענט" פֿון די בעזים־פֿלעכטער און געזוכט אַ שייכות צווישן זיך און אים.

דער בעזים־פֿלעכטער האָט זיך אַ שטעל געטאָן, האָט זיך געמוזט איינבייגן, ווייל די סטעליע איז אים געלעגן אויפֿן קאָפּ. די אויגן האָבן זיך ביי אים צעפֿינקלט:

— אין די אומרוען? אין ניין־און־צוואַנציק? מיט פֿינף יאָר קריק? כ׳האָב געוואוינט אין ירושלים, נישט ווייט פֿונעם אַראַבישן קוואַרטאַל, געוואוינט צווישן יידן, צווישן אַראַבער. אין איין הויז פֿינף יידן. איך, אַ חבר מיינער, אַ פֿישער, נאָך אַ חבר, אַ טרעגער און צוויי אשכנזישע „חכמים", שוואַכע זקנים, מיט בערד, מיט פּאות. אין דער נאַכט, האָבן מיר געשיקט די „חכמים" אויף אַ פּריער. נאָך זיי — מיר. נאָך אונדז די שכנים אונדזערע, די אַראַבער, מיט מעסערס, מיט שטיינער, מיט דרענגער. אַרום און אַרום — חושך מצרים. כ׳טו אַ קוק — אַ חבר מיינער כאַפּט זיך פֿאַרן קאָפּ — בלוט. אַ צווייטער חבר כאַפּט זיך פֿאַרן קאָפּ — בלוט.

דער בעזים־פֿלעכטער האָט מיטאַמאָל אַוועקגעשטעלט די פֿיס ווי אַ רויב־חיה, וואָס קלייבט זיך אַ שפּרונג טאָן. ער האָט ערגיץ דער־טאַפּט אַ לאַנג קרימלעך מעסער. די אויגן, ווילדע אויגן, נישט קיין יידישע, האָבן זיך ביי אים אַ שפּאַר געטאָן פֿון קאָפּ. ער האָט שוין מער נישט גערעדט. טיף פֿון האַלדז האָבן אָנגעהויבן צו קייקלען זיך פֿאַר־שטיקטע קולות, גיך, גיכער. די האַנט מיטן מעסער איז געשפּרונגען הין און קריק, געוויזן ווי ער האָט אוועקגעלעגט איין אַראַבער נאָכן צווייטן, געוויזן ווי מען האָט אים זעקס מאָל געשטאָכן און ער האָט

ס׳מעסער נישט ארויסגעלאָזט. ס׳פּנים איז געוואָרן פלאַם־פייער. די ציין — שוים. און פון מויל האָבן זיך געריסן צוויי ווערטער:

— קאַכע־קאַך, קאַכע־קאַך — אַזוי און אַזוי, אַזוי און אַזוי.

און דאָס פּערצניעריק יינגל האָט אָנגעקוואָלן פונעם פאָטער, נאָכגעזאָגט:

— קאַכע־קאַך, קאַכע־קאַך.

דער בעזים־פלעכטער האָט זיך אַ בויג געטאָן צו נעשן, אים איינגערוימט, אַז די גאַנצע יידישע גאַס האָט געהערט:

— איך — שטאַרק, חלוצים — שטאַרק. יעדער דאַרף האָבן אַ „מאַרטין", אַ ביקס. איין פאָן, — אַ יידישע פאָן. איין מלוכה — אַ יידישע מלוכה.

נעש האָט נישט געדענקט, צי ער האָט זיך געזעגנט מיטן בעזים־פלעכטער. ס׳איז געווען נאָך צען. ער האָט זיך געאײַלט צום ירושלים׳ער בית־דין, געטראָגן אין זיך דעם אמת׳ן געראַנגל פונעם חורבן־ירושלים, וואָס ער האָט דעם גאַנצן פרימאָרגן ניט געקאָנט געפינען. נעש האָט געזוכט אַ שייכות צווישן זיך און דעם סאַלאָניקער ייד, וואָס האָט די גאַנצע ישועה געזען אין אַ ביקס, אין אַ פאָן, אין אַ מלוכה און אַזאַ שייכות נישט געקאָנט געפינען.

7. אַ דין־תורה

דער שמש, אַן איידל מענטשל, מיט אַ ליכטיק בערדל און מיט אַ גאָלדענעם צאָן אין דער סאַמע מיט מויל, האָט אַן עפן געטאָן די טיר פון בית־דין־שטוב. ער איז אַריין אין געפּאַקטן וואַרט־צימער און האָט אויסגערופן אין העברעאיש:

— וואו איז סעדיה הלוי? וואו איז שושנה מזרחי? ירושלים׳ער בית־דין וואַרט אויף אייך!

פון צווישן עולם האָט זיך דער ערשטער אַרויסגערוקט סעדיה הלוי, אַ תימנ׳ער יונגערמאַן אין די צוואַנציקער. די הענט, דער האַלדז, ס׳פּנים — שוואַרץ און אויסגעהאַמערט, ווי אָקסידירט זילבער. דער יונגערמאַן איז געווען שיין, איז געווען געוויקסיק, האָט זיך געטראָגן אין בית־דין שטוב אַריין, ווי אַ רויבפויגל. נאָך אים — דער פאָטער זיינער, די מוטער זיינע — קליינע, איינגעדאַרטע, אמת׳ע צוגעברענטע ארץ־ישראל ניסלעך. סעדיה מיט זיינע עלטערן זענען געבליבן שטיין

רעכטס פון בית־דין טיש. לינקס איז אויסגעוואַקסן שושנה. די פּעך־שוואַרצע האָר אַרומגענומען מיט אַ ווייס, זיידן טיכל. האַלדז, פּנים, אויגן — מאַטע איילבירטן, טונקעלע, גלאַנציקע איילבירטן. און צווישן די איילבירטן — רויטע ליפּן. הינטער שושנה׳ן — איר מאַן, וואָס איז געווען דאַר און געלבלעך. די פּיס — דינע, גאָר דינע, ווי ביי אַ קינד. די אויגן, דערשראָקענע האָבן קיינעם נישט אָנגעקוקט.

ביים בית־דין טיש זענען געזעסן צוויי רבנים — אַן אשכנזישער און אַ תימנער. ביים אשכנזישן איז אַלץ געווען צעוואַקסן — פּלייצעס, הענט און פּיס, באָרד און פּאות. דער זיידענער שלאָפראָק צעקנעפּלט. ער איז געזעסן אַ געבויגענער און עפּעס איבערגעשריבן. לעבן אים — דער תימנער רב אין אַ קאָלירט כאַלאַטל, אויפן קאָפּ אַ טורבאַן. באָרד, פּאות, פּנים — קיין זאַך איז ביים רב נישט געווען דערוואַקסן. דער אשכנזישער רב האָט מיטאַמאָל אַ הייב געטאָן דעם קאָפּ, אַ רוק געטאָן דעם קאַפּל, באַטראַכט אַ וויילע מיט קורצזיכטיקע אויגן דעם עולם און זיך געפּרעגט:

— וואו איז סעדיה׳ס ווייב?

— אָט בין איך, רב!

ס׳האָט זיך אַרויסגערוקט אַ פאַר׳חשכ׳ט, אויסגעמאַטערט ווייבל, ס׳פּנים איינגעלאָפן ווי אַ קינדישע פּויסט. בלויז די אויגן, גרויסע, שוואַרצע אויגן, האָבן געפיבערט.

— ווי הייסטו? — האָט דער אשכנזישער רב זי געפרעגט.

— פּנינה.

— האָסט אַ כתובה?

— ווי קען איך האָבן אַ כתובה, אַז מען האָט מיך צום ערשטן מאַן פאַרקויפט, ווי מען פאַרקויפט אַ הונט?

— אַזוי רעדט נישט קיין יידישע טאָכטער — האָט דער תימנער רב זיך אַ כאַפּ געטאָן פאַר די שטיקלעך באָרד, וואָס זענען ביי אים בלויז געוואַקסן אויף דער גאָמבע.

— וואָס זענען דיינע טענות, פּנינה? — האָט דער אשכנזישער רב ווייטער געפרעגט.

דאָס איינגעפאַלענע מויל האָט זיך געעפנט, ווערטער האָבן זיך אַ שאָט געטאָן און דאָס פאַר׳חלש׳טע פּנים האָט זיך גענומען אויסקלאָרן, איז שענער געוואָרן. זי האָט גערעדט:

— מיינע טענות? כ׳בין אַ זינדיקע, כ׳בין אַ געשטראָפטע, כ׳דאַרף

גרויס רחמים. א ווייב איז א גאַנץ מענטש, ווען זי האָט א מאַן. נעמט מען ביי איר צו דעם מאַן — בלייבט זי א שטיק ווייסט פעלד. וואָס זאָל איך לייקענען? איך האָב ליב מיין מאַן, איך וויל בלייבן א גאַנצער מענטש, נישט קיין צעשפּאָלטענער, נישט קיין האַלבער.

— איז וואָס זענען דיינע טענות, פנינה? — האָט דער אשכנזישער רב גענומען ווערן אומגעדולדיק.

— מיינע טענות? — האָט פנינה א רוק געטאָן דאָס שוואַרצע קאָפּטיכל, ווי זי וואָלט מיטן ווייסטן, אָפּגעדעקטן שטערן געוואָלט אויפּדעקן א סוד. — צו פופצן יאָר האָב איך חתונה געהאַט. מיין ערשטער מאַן איז געווען סעדיה'ס עלטסטער ברודער. זיבן יאָר האָבן מיר גע־לעבט צוזאַמען, זיבן גליקלעכע יאָר. ער איז, נישט פאַר אייך געדאַכט, געווען א קראַנקער, געליטן אויף די לונגען. איך האָב געאַרבעט, שווער געאַרבעט. כ'האָב געוואַשן וועש, געוואַשן דילען, געזען פּלטיאל זאָל יעדן טאָג האָבן א פרישן גלאָז מילך, ס'זאָל אים קיין זאַך נישט פעלן. אויב איר גלויבט מיר נישט, אויב כ'בין נישט באַגלויבט, פרעגט שווער און שוויגער, כ'בין אָבער זינדיק געווען. גאָט האָט מיר דעם מאַן צו־גענומען און איך בין געבליבן א ווייסטע אלמנה, געבליבן אָן א קינד, געדאַרפט נעמען חליצה. איבערלאָזן אָבער שווער און שוויגער, איבער־לאָזן דעם קליינעם סעדיה'ן האָב איך נישט געקענט, קיין האַרץ נישט געהאַט. זיי וואָלטן געדאַרפט אָנקומען צו מענטשן. דערצו האָב איך זיי ליב געהאַט.

— ס'איז אמת, — האָבן סעדיה'ס עלטערן זיך אָנגערופן, — ס'איז אמת.

— האָב איך איצט נאָך מער געאַרבעט, געפּראַצעוועט ווי אַן אייזל — האָט פנינה זיך גענטער א רוק געטאָן צום בית־דין־טיש. — נאָך דער אַרבעט פלעג איך לויפן אין חדר אריין צו סעדיה'ן. ער איז דעמאָלט זיבן יאָר אַלט געווען. כ'האָב אים געטראָגן אויף די הענט, כ'האָב אים געשלעפּט אויף די פּלייצעס אהיים. אַזוי בין איך פאַר־שוואַרצט געוואָרן יאָרן. און אַז סעדיה איז פופצן יאָר אַלט געוואָרן, האָבן מיר חתונה געהאַט. און איצט, אַז כ'בין שוין אָפּגעאַרבעט, כ'בין שוין זיבן־און־דרייסיק יאָר אַלט, וויל ער מיך גט'ן, טענה'ט אַז כ'בין אַן עקרה. און הערט, הייליקער רב, ווען נישט זי, די חצופה, — האָט פנינה געוויזן אויף שושנה'ן — וואָלט ער מיך נישט געוואָלט גט'ן. א מאַן, וואָס מען האָט אַליין אויסגעהאָדעוועט, אים געצוואָגן,

אים געשלעפּט אויף די פּלייצעס, אַזאַ מאַן וואַרפט נישט סתם אין דער וועלט אַריין אַזעק ס'ווייב. אלא וואָס דען, רב? זי, שושנה, זי האָט אים אַראָפּגעפירט פון וועג. ווי ס'ווערט נאַכט, פאַרשווינדט ער פון שטוב, שלעפּט זיך מיט איר אַרום, קומט אַהיים ווען ס'נעמט שוין טאָגן. איך, הייליקער רב, שלאָף קיין נעכט נישט, קוק זיך אוים די אויגן די טיר זאָל זיך עפענען, און ער שלעפּט זיך אַרום מיט דער חצופה, מיט שושנה'ן.

— ביזט אַליין אַ חצופה — האָט שושנה זיך אַ רוק געטאָן צו פנינה'ן, זי אָפּגעמאָסטן מיט ביטול — דו, וויסטע עקרה, דו!

— נו, נו, נו — האָט דער תימנער רב אויסגעשטרעקט זיינע קליי־נע, דינע הענט, ווי אַ מחיצה, די ווייבער זאָלן זיך נישט פליען אין די פּנים'ער אַריין — נו, נו, נו!

— וואָס זאָגסטו, שושנה, אויף פנינה'ס טענות? — האָט דער אשכנזישער רב אַ זשמורע געטאָן מיט די קורצזיכטיקע אויגן.

— גאָרנישט, רב, כ'האָב גאָרנישט וואָס צו זאָגן.

— איז עס אמת, אַז דו שפּאַצירסט אין אָוונטן מיט סעדיה'ן?

— נישט אמת, רב.

זי שפּאַצירט יאָ — האָט שושנה'ס מאַן זיך צעפּינטלט מיט די אויגן, וואָס האָבן אויף קיינעם נישט געקוקט.

— כ'שפּאַציר מיט בחורות — איז ס'קול ביי שושנה'ן געוואָרן אָנגעשפּאָלטן, זיך אַליין פאַר'מסר'ט, אַז זי זאָגט נישט קיין אמת.

— ניין, רב, זי שפּאַצירט מיט סעדיה'ן — האָט דער אויסגעדאַר־טער תימנער גענומען קלאַפּן אין בית־דין־טיש מיט די פויסטלעך — האָט קיין בושה נישט, טוט עס פאַר מיינע אויגן! אַזאַ חצופה! און דעם תכשיט, סעדיה'ן, דאַרף מען די פּיס אונטערהאַקן, וועט ער פאַר־זאָגן אַ צענטן זיך נישט אומצושלעפּן מיט אַן אשת־איש!

סעדיה האָט געבעטן גאָט, ס'זאָל זיך אונטער אים עפענען אַ גרוב, אַפילו ווי ביי קורח"ן, וואָלט ער אַהין אַריין, אבי נישט אויסצוהערן דאָס אַלץ. ער איז די גאַנצע צייט געשטאַנען מיטן פּנים צו דער וואַנט, וואו דעם רמבמ'ס בילד איז געהאַנגען און זיך גע'חידוש'ט פאַרוואָס דעם רמבמ'ס טורבאַן איז צוויי מאָל אַזוי גרויס, ווי דעם תימנער רב'ס. ער האָט געהערט ווי מען דערמאָנט זיין נאָמען, געהערט ווי מען רופט אים, איינמאָל, נאָכאַמאָל, אַ דריט מאָל. ער האָט זיך אויסגעדרעט צום בית־

דין־טיש, אָנגעשטעלט אַ פּאָר טרויעריקע אויגן, וואָס האָבן געהאַט צו זאָגן:

— איר האָט מיר גערופן?

דער אשכנזישער רב האָט זיך געבייזערט:

— איז עס אמת, אַז דו, סעדיה, שלעפּסט זיך גאַנצע נעכט אַרום מיט שושנה׳ן, מיט אַן אשת־איש?

— אמת.

— ס׳איז אַ בלבול, רב, ס׳איז אַ מיאוס׳ער בלבול! — האָט שושנה פאַרשאַרצט ס׳ווייסע זיידענע קאָפּטיכל און איר בייז פאַר־וואָלקנט פּנים איז נאָך שענער געוואָרן.

— ווייסטו, סעדיה, אַז ס׳איז אַ זינד, אַז ס׳איז אַ האַרבע זינד זיך אַרומצושלעפּן מיט אַן אשת־איש?

— כ׳ווייס — האָט סעדיה אַראָפּגעלאָזט די אויגן.

— אַז דו ווייסט יאָ, ביזטו דאָך דער אמת׳ער חוטא!

ער האָט נישט געענטפערט.

— און פאַרוואָס ווילסטו גט׳ן פנינה׳ן? — האָט דער אשכנזישער רב שוין נישט גערעדט, נאָר געשריגן.

— ווייל זי איז אַן עקרה — האָט סעדיה זיך אַ כאַפּ געטאָן מיט ביידע הענט פאַרן טיש — ווייל זי איז מיר ניט צום האַרץ, ווייל כ׳האָב זי פיינט!

פנינה האָט אַ שלעפּ געטאָן דאָס שוואַרצע קאָפּ־טיכל איבערן שטערן און איז מיט אַמאָל געוואָרן עלטער, איז געוואָרן אַ זקנה. זי איז צוגע־פאַלן צו סעדיה׳ן, ווי אַ מוטער פאַלט צו צו אַ זון, וואָס איז אַוועק אין שלעכטע דרכים. זי האָט זיך צעהעשעט. דערנאָך האָט זי זיך אַ בויג גע־טאָן צו סעדיה׳ס קני, דערנאָך צו זיינע פיס, וואו זי איז געבליבן ליגן, ווי אַן איבערגעגעבענער הונט. זי האָט געוויינט דין און שפּיציג, ווי אַ געפּייניקטע חיה:

— סעדיה, קינד מיינס, באַלעבאָס מיינער, מאַן מיינער, זיי מיט מיר, גט מיך נישט. אַ ווייב אָן אַ מאַן איז אַ האַלבער מענטש, איז אַ ווייסט שטיק פעלד.

סעדיה האָט זיך קוים אַרויסגעדרייט פון אירע הענט, זיך געשטעלט מיטן פּנים אין פענצטער אַריין, וואו אַלט ירושלים האָט זיך געהויבן איבער די דעכער.

פנינה איז אויפגעשפּרונגען, האָט זיך אַראָפּגעריסן ס׳טיכל פון קאָפּ,

האָט זיך אַ צי געטאָן — הויט, נעגל און ביינער. זי האָט זיך אַ וואָרף געטאָן אויף שושנה'ן, זי אומגעוואָרפן, איז איר אריין מיט די נעגל אין פּנים, אין די האָר, געשריען:

— חצופה, גיב מיר אָפּ סעדיה'ן!

די בית־דין־שטוב איז פול געוואָרן מיט פּארשפּיצטע קולות. דיביידע רבנים האָט פּארפּעלט לשון. דער אייזעלער שמש האָט איינגע־שטילט דעם עולם:

איר זענט נישט אין דער תימנער „שכונה"! איר זענט אין ירושלימער בית־דין שטוב!

8. עטל

ווען נישט די צוויי אראבער, מאכמוד און אבראהאם, וואָס האָבן באדינט די געסט ביי מאדאם פּילד אין פּאנסיאָן, וואָלט מען געקענט מיי־נען, אַז מען איז אין ניו־יאָרק, נישט אין ירושלים. אויף יעדן טישל — ענגלישע צייטונגען, ענגלישע וואָכנבלעטער, ענגלישע ביכער. דערצו האָבן אַלע אין פּאנסיאָן גערעדט ענגליש.

די געסט — יונגע אַמעריקאנער לערערינס אָן שטעלעס, געוועזענע „סאָשעל וואָירקערס" און אַזוינע, וואָס האָבן שוין געהאַט זיך דער־שלאָגן צו עפּעס, געארבעט אין דער „יידישער אַגענטור", געארבעט אינעם „פּאַלעסטינער בולעטין".

כמעט אַלע אין פּאנסיאָן האָבן געזוכט שידוכים. מען האָט גע־חלום'ט אריינצופאַלן אויב נישט צו אַ יונגן יידישן לאָרד, איז צו אַ סער. האָט דאָך עוועלין חתונה געהאַט מיט אַ לאָרד, וואוינט אין אַ פּאַלאַץ נישט ווייט פון טבריה, האָט דאָך רוט אַזוי רייך חתונה געהאַט. אויב ס'האָט אָפּגעגליקט עוועלינ'ען, אויב ס'האָט אָפּגעגליקט רוט'ען, פּארוואָס זאָל עס נישט אָפּגליקן פּרענצים'ען, רעי'ען, לאָרע'ן? און געלעגנהייטן זענען דאָך פּאראַן אַזויפיל. ס'איז נישט געווען די וואָך ס'זאָלן נישט אריבערקומען קיין ירושלים אַ לאָרד, אַ באראָן, אַ סער. ס'איז נישט געווען די וואָך ס'זאָל נישט אריבערקומען קיין ירושלים אַ יידישער מיליאָנער פון אַמעריקע. און ווי די געהויבענע געסט קומען אריבער, הויבט די ירושלימער „פּני" זיך אָן טומלען. היינט — אַ „פּייף אָ קלאָק", מאָרגן — אָן אָוונט, איבערמאָרגן — אַ באַל. מען רעדט מיט אַזויפיל הארץ וועגן דער „כותל מערבי", וועגן „ים כנרת", וועגן צפת

און דער עיקר ווענן די קאָמוניסטישע קבוצות, וואָס אין גליל. דווקא זיי, די יונגע מאַגנאַטן, זענען אַזוי פאַרליבט אין די קבוצות.

אין ניו־יאָרק, אין באָסטאָן, אין שיקאַגאָ — וואו וואָלט א לערערין, און דערצו נאָך אָן א שטעל, געהאַט די געלעגנהייט זיך צו באַקענען מיט לאָרדן, מיט מיליאָנערן? און דאָ, אין ירושלים, האָט אפילו די ניו־יאָרקער „היברו" לערערין, עטל, געהאַט אָפּגעמאַכט ביי זיך נישט צוריקצופאָרן קיין ניו־יאָרק אָן א רייכן מאַן. עטל איז שוין דעם צווייטן חודש געזעסן ביי מאַדאַם פילד אין פאַנסיאָן. געהייסן האָט עס, אַז זי לערנט זיך אין ירושלימער אוניווערזיטעט אַראַביש און תלמוד. דאָס איז אָבער בלויז געווען אַן אויסרייד.

אין דער אמת'ען האָט עטל אין ירושלים געהאַלטן אין איין פיבערן. וואָס א חודש איז איר שווער אָנגעהאָרעוועט ביסל געלט אַלץ ווינציקער געוואָרן. מאַדאַם פילד האָט יעדן חודש צוגענומען ביי איר זעכציק דאָלער פאַר פאַנסיאָן. אויף קליינינקייטן — נאָך צען דאָלער. אין א זעקס, זיבן חדשים ארום, וועט עטל בלייבן אָן א סענט, וועט בלייבן אויפן וואַסער, וועט ניט האָבן מיט וואָס אַהיימצופאָרן.

עטל האָט געהאַט טענות צו זיך אַליין. און אַז זי האָט געהאַט שוואַרצע אויגן, שוואַרצע האָר? און אַז די הויט אויפן פּנים, אויפן האַלדז, אויף די הענט — איז געווען מאַט, איז געווען טונקל? אַזוינע פּנים'ער — עלעגאַנטע יידישע פּנים'ער — באַגעגנט מען אין קיעוו, אין וואַרשע, אין ניו־יאָרק. און אַז אירע פיס זענען געווען דין און בויגיג? און אַז זי האָט געשטעלט טריט אי ווי א פאַווע, אי ווי א טויב? און אויב דאָס אַלץ האָט זיך געוואָרפן אין די אויגן איז וואָס? און אויב עטל האָט אויסגענומען, איז מיט איר העברעאיש רעדן. צווישן די ברייטע פּתח'ס האָבן זיך געקייקלט ווייכע למד'ס, גאָר ווייכע. און אַז זי איז געווען אויפגעלייגט, צי אויפגערעגט און האָט זיך צערעדט שנעל, גאָר שנעל, האָט עטל'ס העברעאיש געקלונגען ווי שטיקער אַפּערע. און נישט בלויז העברעאיש האָט זי שיין גערעדט. עטל האָט אויך שיין גערעדט ענגליש, אויך שיין גערעדט פראַנצויזיש, אויך שיין גערעדט דייטש. און מכמוד, מאַדאַם פילד'ס פאַר'חלום'טער באַדינער, האָט צוגעגעבן, אַז די „גברת" עטל רעדט אויך שיין אַראַביש.

ס'איז געווען פאַרנאַכט. ריכטיקער, דער טאָג האָט זיך גענומען זעצן און די נאַכט איז מיטאַמאָל צוגעפאַלן. און דער פאַרנאַכט? נישטאָ אין ארץ ישראל קיין פאַרנאַכט. און אַז ער געדויערט פינף מינוט, און

אַז ער געדויערט זעקס מינוט, גליטשט זיך דער פּאַרנאַכט פאַרביי און מען זעט אים נישט, מען באַמערקט אים נישט.

אין אַזאַ פאַרנאַכט האָט עטל אויף גיך איבערגעוואָרפן אַ האַלב טוץ קליידער, וואָס זי האָט איינגעהאַנדלט אין ניו־יאָרק אויף דער פּער־צנטער גאַס. קיין איין קלייד איז איר איצט נישט געפעלן געוואָרן. דאָס גייט זי דאָך נישט אויף קיין ניו־יאָרקער „פּאַרטי", דאָס גייט זי אויך נישט אויף קיין ירושלימער „נשף", וואו יונגט טאַנצט, זינגט און טומלט. דאָס גייט זי צו עוועלינ'ען, וואָס איז געקומען פון איר טבריה'ער פּאַלאַץ, געקומען אויף אַ וואָך קיין ירושלים, שטייט איין אין „קינג דייוויד'ס האָ־טעל". עטל ווייס אַפּריער ווער ס'וועט אַלץ דאָרט זיין. דער יונגער סע־מיועלס, דער יונגער מאַנטיפיאָר, און דער עיקר — דער יונגער פּרימאָ־ראָז. דער פאָטער זיינער — פון דור־דורות קעניגן און לאָרדן. די מו־טער — אַ ראָטשילד. דעם יונגן פּרימאָראָז קען עטל. זי האָט זיך מיט אים לעצטע וואָך באַקענט. ער איז צוגעשטאַנען, אַז עטל זאָל מיט אים רעדן העברעאיש, גע'טענה'ט אַז עטל'ס העברעאיש קלינגט שיינער ווי איטאַליעניש, קלינגט ווי שטיקער אָפּערע.

עטל האָט געקוקט אויף די ביליגע קליידער, וואָס זענען געלעגן אויפן בעט ווי הרוגים. קיין זאַך איז איר איצט נישט איינגעגאַנגען. אַלץ אַרום איר האָט זיך געזעצט, אַלץ האָט זיך געלאָשן — דער טאָג, די אייגענע חלומות. פאַר די אויגן האָט זיך אוועקגעשטעלט אַ בראָנ־קסער טענעמענט־הויז. אַ גרוי הויז מיט „פייער־עסקייפּס". אויפן דריטן שטאָק דריי צימערן מיט אַ קיך. ס'איז הייס, ס'איז דושנע, ס'איז נישטאָ מיט וואָס דעם אָטעם צו כאַפּן. דער פאָטער קומט פון דער אַר־בעט. ער איז הונגעריק, איז מיד, ער שלעפּט קוים די געשוואָלענע פיס. ס'קליינוואַרג מיידט אויס דעם פאָטער, רוקט זיך אין די ווינקלען. דער פאָטער וואַרפט אַראָפּ ס'רעקל, ס'וועסטל, ס'העמד. ער פרעגט אין דער וועלט אַריין:

— אפשר איז דאָ אַ בריוו?

— אודאי דאָ — קומט די מוטער, אַ פאַרשמירטע, אַ פאַרשוויצטע אַריין פון קיך — כ'האָב שטענדיק גע'טענה'ט, אַז מיר וועלן נאָך דער־לעבן נחת פון עטל'ען, נאַ, לייען, זי האַלט דאָך ביי אַ כלה ווערן — —

— ביי אַ כלה ווערן? — נעמט דער פאָטער דעם בריוו און אויפן מידן, אויסגעמאַטערטן פנים באַווייזן זיך שטיקלעך שמייכל — מיט וועמען?

— מיט וועמען ?

דאָס שנירל האָט זיך מיט אַמאָל ביי עטל'ען איבערגעריסן. אין מוח איז געוואָרן פוסט, אונטערן הארץ — הויל. פון אונטערן בעט, פון אונטערן טיש, פון אַלע ווינקלעך האָבן זיך גענומען רוקן שאָטנס. עטל איז צוגעגאַנגען צום פענצטער, וואָס האָט זיך געהויבן איבער יפוער גאַס. וואו אַ קוק — דעכער, דעכלעך, קוימענס. און איבער די קוימענס — בערג און בערגלעך. ניי־ירושלים, אַלט־ירושלים. און דאָרט פון הר־הצופים, וואו ס'הויבן זיך די אוניווערזיטעט געביידעס, קען עטל אַפילו מיט צוגעמאַכטע אויגן זען דעם ים־המלח.

זי האָט צוגעשפּאַרט דעם הייסן שטערן צו דער קילער שויב, געקוקט ווי אויף אַ דאַך, געגנאיבער, האָט זיך אַ קאָטער קונציק געצויגן איבער אַ שמאָלן ראַנד, זיך געצויגן צו אַ קאַץ, וואָס איז געשטאַנען מיט אַן אויפגעטורעמטן רוקן און געוואַרט.

אַלץ אין עטלען האָט זיך אַ צי געטאָן, האָט זיך אַ ריס געטאָן צום יונגן פּרימאָראַז, וואָס איז געווען דין, וואָס איז געווען הויך, נישט ברייט און קורץ, ווי טיטוס. און אַז ס'פּנים זיינס האָט געהאַט אין זיך עפּעס פון אַן אַפּאָלאָן, פון אַ יעזוס, פאַרוואָס זאָל עס אויך נישט האָבן עפּעס פון אַ טיטוס ?

עטל — בערעניקע.

אויב טיטוס האָט זיך פאַרליבט אין בערעניקע'ס פּים, אין בערעני־קע'ס טראָט, פאַרוואָס זאָל פּרימאָראַז זיך נישט פאַרליבן אין עטל'ס קול, אין עטל'ס קלינגענדיקער אויסשפּראַך ? פאַרוואָס ?

עטל האָט נישט געהערט, ווי טירן האָבן זיך פאַרמאַכט, האָבן זיך געעפנט. און אַז פּרענסים, רעי, לאָראַ, פאַרפּוצטע, האָבן אַן עפן געטאָן עטל'ס טיר, האָט זי אויפגעציטערט :

— וואָס, איר גייט שוין ?

— ס'איז דאָך שפּעט.

— שוין באַלד אַכט.

איינע פון די חבר'טעס האָט אַ דריי געטאָן אַן עלעקטריש קנעפּל און די שטיקער חושך וואָס האָבן אָנגעפילט ס'צימער, האָבן זיך באַ־האַלטן אונטערן בעט, אונטערן טיש, אין די ווינקעלעך.

עטל אין אונטערקליידל האָט געוויזן מיט דער האַנט אויפן בעט, וואו איר גאַנצע גאַרדעראָבע איז געלעגן אָנגעוואָרפן און ס'קול אירס איז פול געווען מיט געוויין :

— כ'האָב נישט וואָס אָנצוטאָן.

— האָסט דאָך מער פאַר מיר — האָט פּרענסים גענומען איבער־וואַרפן די קליידער.

—אַלץ שמאַטעס.

— טו אָן ס'ברוינע, — האָט פּרענסים אַ הויב געטאָן אַ ברוין קליידל מיט שטיקלעך אַרבל.

— ניין, טו אָן ס'גרויע — האָט רעי זיך אָנגערופן.

— און איך האַלט, אַז עטלען קליידט טונקל־רויט — האָט לאָראַ איר דערלאַנגט אַ טונקל־רויט קליידל — נאַ, טו אָן.

— נאָר מיר קבצנים האַלטן זיך אין איין „שטראָצלען", — האָט פּרענסים אַ זאָג געטאָן מיט ביטול — כ'האָב געזען, ווי זיי, די רייכע, טוען זיך אָן! די יונגע לייַדי סעמיועלס האָט געטראָגן אַזאַ פּשוט קליידל... אַזאַ איינפאַך קליידל . . .

— ס'קאָסט מער ווי אונדזערע אַלעמענס גאַרדעראָבעס — האָט עטל אויף ס'ניי גענומען איבערוואַרפן די קליידער.

— ס'וועט אַמאָל נעמען אַ סוף? — האָט פּרענסים זיך געלאָזט צום אַרויסגאַנג.

— איין רגע און כ'גיי — האָט עטל אַ קוועטש געטאָן ס'גלעקל — וואָס מאַכמוד וועט מיר הייסן אָנטאָן טו איך אָן!

מאַכמוד אין דער ווייסער, לויזער קאַפּאָטע מיט די נאָך לויזערע אַרבל, אין די ווייסע ברייטע הויזן, איז נישט אַריין אין צימער, נאָר ער האָט זיך אַריינגע'גנב'עט מיט שטילע טריט, ווי אַ חיה. אויפן קאָפּ האָט ער געטראָגן אַ טונקל־רויטע פעסקע מיט אַ שוואַרצן טראָלד. די אויגן זיינע, אי שוואַרצע, אי טונקל פּערלמוטערנע האָבן געהאַט צו זאָגן:

— די „גברת" עטל וויל עפּעס?

— זאָג, מאַכמוד — האָט עטל מיט אַ קול, וואָס איז געקומען פון טיפן האַלדז, אַ פרעג געטאָן אויף אַראַביש — וואָס פאַר אַ קלייד זאָל איך אָנטאָן? וואָס פאַר אַ קלייד פּאַסט מיר בעסער צום פּנים?

מאַכמוד'ס טונקל פּנים האָט אויפגעלויכטן. פון דער טונקלקייט האָבן אַ פּאָר אויגן — שוואַרצע פייערדיקע אויגן — זיך פריער איינגע־געסן אין עטלען, דערנאָך אין די קליידער, און זיינע ווייסע ציין, ווי פרישער, ווייסער קעז, האָבן זיך צעלאַכט:

— דאָס שוואַרצע, „גברת" עטל. מאַכמודן געפעלט שטאַרק די גברת עטל אין שוואַרצן קליידער.
מאַכמוד האָט צונויפגעלייגט די הענט, צוזאַמענגעדריקט די ליפּן
— דין, דינער, גאָר דין, אַ שוואַרצער פויגל מיט ווייסע פליגל.
— מאַכמוד איז גערעכט — האָט עטל זיך צעלאַכט — מאַכמוד איז שטענדיק גערעכט!
ווייל מאַכמוד האָט ליב עטל'ען, — האָבן דער אַראַבערס אויגן געברענט.
די מיידלעך האָבן געלאַכט . . .

9. שטיינער

ס'איז געווען שבת באַגינען.
אין קאָרידאָר האָט אַ קלאַפּ געטאָן אַ טיר. נעש איז געווען זיכער, אַז די שכנה זיינע, עטל, איז נאָר וואָס אַריינגעקומען. ער האָט געהערט, ווי זי טוט זיך אויס איבער דער וואַנט, ווי זי לייגט זיך אין בעט אַריין מיט אַ קרעכץ. ס'איז ווידער שטיל געוואָרן.
נעש האָט מער נישט געקענט שרייבן. ער האָט אַ שאַר געטאָן פון זיך אַ זייטל פּאַפּיר, וואָס איז געווען אָנגעפּיקעוועט מיט איין וואָרט — טיטוס, טיטוס, טיטוס. ער איז צוגעגאַנגען צום אָפענעם פענצטער. פאַר די אויגן האָט זיך געבערגלט אַלט־ירושלים — אַ האַלב איינגעפאַלענע מויער, צעקרישעלטע טורעמס, טויערן, ווי היילן. און איבער דער מויער — אויסגעקרומטע דעכער און דעכלעך. און איבער די דעכער — אַ טרוקענע חמימה.
נעש איז אַראָפּ אין גאַס אַריין און האָט זיך פאַרנומען קיין מערב. ער איז אַריין אין אַלט־שטאָט דורך יפו'ער גאַס. אַ טויער־זייגער האָט געשלאָגן אַכט. אָנגעלאָדענע אייזלען, אָנגעלאָדענע קעמלען האָבן פאַרשטעלט דעם וועג. פון די אַראַבישע שפּייז־געוועלבלעך, פון די שענקלעך, פון די יאַטקעס, וואָס זענען שוין געווען אָפן, זענען אָנגעלאָפן אַראַבער מיט כאָרכלענדיקע קולות. מען האָט געשריגן, געשריגן, אָפּגעשריגן און זיך גענומען פונאַנדערגיין. ס'איז צוריק שטיל געוואָרן.
אויף דער בשמים־גאַס האָט נעש זיך אָפּגעשטעלט לעבן אַ הויז, וואָס איז געווען אונטערגעשפּאַרט מיט אַ שטיינערנער וואַנט. אין דער וואַנט זענען געווען איינגעמויערט רויע שטיינערנע גליבעס, ברייטע, פיר־

עקיקע, ווי שטיקער טראַטואַר. מען האָט אים שוין נישט איינמאָל גע־האָט אָנגעוויזן, אַז די גרויע פּירעקיקע שטיינער זענען פונעם בית־המקדש. די כותל־מערבי איז געבויט פון דיזעלבע שטיינער.

נעש איז נאָך ביים כותל־מערבי נישט געהאַט געווען. ער האָט נישט געוואָלט גיין אַהין. פון יינגלוויז אָן האָט מען אים איינגערעדט, אַז די „וואַנט" איז אַ צעקרישלטע צאָן, וואָס מען דאַרף אַרויסרייסן. און אַז ער איז געקומען קיין ירושלים, איז ער אַהין נישט געגאַנגען. שפּע־טער, ווען ער האָט גענומען שרייבן די דערציילונג פונעם צווייטן חורבן, האָט אים יאָ געצויגן אַהין. ער איז אָבער נישט געגאַנגען, האָט נישט געוואָלט ווערן סענטימענטאַל, האָט אויסגעמיטן די קליינע געסלעך און ליקלעך, וואָס האָבן געפירט צו דער „וואַנט".

ס'איז געווען שבת.

דאָ און דאָרט איז פון אַ הויף אַרויס אַ ייד אין אַ שטריימל, אין אַ קאַלירטער אַטלעסענער קאַפּאָטע. דער טלית מיט דער ברייטער זיל־בערנער עטרה איבער די אַקסלען. פון די צעפלויגענע פאַלעס האָבן אַפּערגעבליצט לאַנגע, ווייסע זאָקן, שוואַרצע, אָפּגעפּוצטע פּאַנטאָפל. מען האָט זיך געטראָגן אין מיטן גאַס מיט גדלות.

די אויסטערלישע יידן, וואָס האָבן נעשן צוגעוואָרפן אַ ברייטן „גוט־שבת", זענען אים געוואָרן נאָענט. ער האָט זיי נאָכגעקוקט, ווי זיי גייען אַליין, ווי זיי גייען מיט די ווייבער, ווי זיי גייען מיטן גאַנצן הויז־געזינט. דאָס גיין האָט נעשן מיטגעשלעפּט. ער האָט זיך פאַרנומען רעכטס. קולות ,אי שטילע, אי באַנומענע, זענען אים מיט אַמאָל באַ־פאַלן. ער האָט זיך אַרומגעקוקט אין אַלע זייטן, געוואָלט מיט איין בליק אַרומנעמען — מזרח, מערב, צפון, דרום. ער האָט געוואָלט אַרומנעמען דעם גאַנצן המון, וואָס איז געווען צעוואָרפן אין מנינים, אין קרענצלעך, ביחידות. נעשעס אויגן האָבן נאָך אַלץ געזוכט דעם כותל־מערבי:

וואו איז ער?

אָט דאָס טאָקע איז דער כותל־מערבי?

פון אָט דעם פּלאַץ האָט זיך טאָקע די שכינה קיינמאָל נישט אָפּ־געטאָן?

נעש איז געבליבן שטיין פאַר אַ ווייל אָן אָטעם, געבליבן שטיין מיט אַ הוילקייט אַרום האַרץ. דערנאָך האָט ער אויפגעהויבן די אויגן — שטיינער, ברייטע שטיינער, לענגלעכע שטיינער, פּירעקיקע שטיינער, דורכזיכטיקע שטיינער — אַ שטיינערנע וואַנט. און אַרום דער וואַנט

— יידן פון אַלע עקן וועלט. יידן פון בבל, פון קורדיסטאַן, פון בוכאַרע. יידן פון פּערסיע, פון עגיפּטן, פון טוניס, פון תימן. פּוילישע יידן, רוסישע יידן, ענגלישע יידן, אַמעריקאַנער יידן. פּרויען מיט אויערינגלעך, מיט רייפלעך אין די נעז, מיט בראַנסלעטן אַרום די קנעכלעך. „פּלעפּערקעס" מיט יינגליש געשוירענע האָר. טייל האָבן געדאַווענט מיט אַ מנין, טייל — ביחידות. אַ ייד אין אַ בלויער אַטלעסנער קאַפּאָטע איז געלעגן אויסגעצויגן אויף דער ערד, האָט געגראָבן דעם קאָפּ אין אַן אויסגעגעסענעם שטיין און געזאָגט, „זוהר" מיט אַ ברען. אַ דינע פרוי, אַ געוויקסיקע, מיט גאָר שמאָלע פּלייצעס האָט זיך געצויגן איבער דער וואַנט. מיט דורכזיכטיקע פינגער, האָט זי געגלעט די שטיינער, זיי געקושט מיט די אויגן, מיט די ליפּן, מיט די באַקן.

אַ פרעמדער איז נעש נעגאַנגען צווישן עולם. ער האָט זיך געשאַרט האַרט לעבן דער וואַנט. אין די שטיינער־שפּאַלטן האָבן געשטעקט קוויטלעך. נעש האָט געשלעפּט איין קוויטל נאָך צווייטן, זיי געלייענט. כמעט אַלע קוויטלעך האָבן געהאַט איין געבעט — פּרנסה און קינדער. און די קינדער — דוקא יינגלעך, נישט קיין מיידלעך. צווישן דרייסיק תכלית־קוויטלעך האָט זיך פאַרוואַרגעלט איין קוויטל, וואו אַ ייד האָט געבעטן כח צו עבודת־הבורא.

די פרעמדקייט און וואַכעדיקייט איז אין נעשן געוואַקסן.

צוויי פּוילישע יידענעס, אין שטערנטיכלעך, האָבן פאַרגעסן אַז זיי זענען אַהערגעקומען תפילה־טאָן. זיי האָבן זיך צוגעהערט, ווי אַ שפּאַניאָליש ווייבל האָט מיט האַרץ אַריינגערעדט אין דער וואַנט אַריין. איינע פון די יידענעס האָט זיך אַ הויב געטאָן איבער דער צווייטער, איר שטיל איינגערוימט:

— האָט מן הסתם אַ שווער האַרץ.

— די „פרענקינע?" — האָט ד י צווייטע געענטפערט מיט שמייכיקע ליפּן און געוויזן מיט אַ גראָבן פינגער אויפן שפּאַניאָלישן ווייבל — גלייבסט טאַקע אַז זיי שטאַמען פון אברהם־אָבינו?

— אַז מען פאַרשטייט נישט זייער לשון — האָט די ערשטע אַריינגערעדט דער צווייטער אין אויער אַריין — ביי מיר וואַשט איינע קען זי די נאָז נישט אויסשנייצן. אַנשטאָט אַן אויערינגל, טראָגט זי גאָר אין דער נאָז אַ זילבערן קנעפּל.

ביידע יידענעס האָבן זיך שטיל צעלאַכט.

עולם — טליתים איבער אַקסלען, טליתים איבער קעפּ — האָבן גע־

האַלטן אין אָנקומען מיניַנימוויז. דאָ האָט מען געזאָגט „קדיש", דאָרט האָט מען אַריינגעכאַפּט אַ „קדושה", געזאָגט הויך, געזאָגט אין געאייל און מיט אַזאַ התלהבות, און מיט אַזוינע פאַררייסענע קעפּ און מיט אַזוינע צעשפּרייטע הענט, נאַקעטע הענט, צעווייגטע הענט, אַז דער שטי־לער, הייסער שבת־פרימאָרגן האָט אויפגעציטערט, האָט זיך געריסן אי־בער דער „וואַנט", איבער ירושלים, הויך, העכער — קדוש, קדוש, קדוש!

נעש איז מיטגעריסן געוואָרן. ס'האָט אין אים זיך אָנגעהויבן עפּעס איבערצוואַנדערשן. אויס פרעמדקייט, אויס וואָכעדיקייט. ער האָט זיך געדרייט צווישן די מנינים, צווישן די הויזגעזינטן, וואָס זענען אָנגעקו־מען, וואָס זענען אוועקגעגאַנגען. טענות, אָן ווערטער, זענען אויפגע־גאַנגען אין אים:

— חלוצים? קבוצות? דאָס קען מען האָבן נישט בלויז אין ארץ־ישראל, נאָר אויך אין קרים, אין כערסאָן, אין ניו־דזשוירזי, אין קאַליפאָרניע, אין אַרגענטינע. און וואו נישט? און די שטיינער — אָט די דורכזיכטיקע שטיינער? דאָס איז מער, ווי אַ שטיקל וואַנט, וואָס קרישלט זיך, מער ווי אַ חורבה, מער ווי לירִיק. ווען די נשמה פון אַ גאַנץ פאָלק בענקט, שווייגט, וויינט, הערט דער יחיד אויף צו זיין מיט זיך אַליין, העלפט מיט פרייד שלעפּן די אויסגעבויטע, אַרומיקע וועלט, דערפילט אין זיך דעם אָטעם פון גאַנצקייט, פונעם „אחד", דערפילט אין זיך די זיכערקייט, אַז ס'שטייט אַ וועלט. און די קולות, די געוואַלדן, וואָס הייבן זיך איבער דער „וואַנט", איבער ירושלים? דאָס איז פאָלק־פּאַטאָס!

נעש האָט זיך מער נישט געדרייט צווישן המון. ער האָט זיך גע־איילט, זיך געטראָגן אַרום און אַרום דער „וואַנט". האָט ער עמיצן גע־זוכט? זיין בליק האָט זיך אָפּגעשטעלט אויף דער דינער פרוי מיט די שמאָלע פּלייצעס, וואָס האָט זיך געקלאַמערט צו די שטיינער, זיך גע־צויגן איבער דער וואַנט, ווי זי וואָלט געוואָלט אַריין צווישן די שפּאַלטן. די זון, אַ יונגע, אַ צעפלאַמטע, האָט פאַרטשעפּעט אַ שטיק ציגל־וואַנט, וואָס איז געווען צוגעמויערט צום „כותל". שטראַלן האָבן זיך צעשאָטן איבער די שטיינערנע פּליטעס, איבער דער פרוי מיט די שמאָלע פּלייצעס. איר פּנים בלאַס און דורכזיכטיק, ווי די שטיינער — האָט אויפגעהעלט מיט אַ וואַרעם, וואַקסן ליכט. דער בליק, ווי נישט פון דער וועלט, האָט אים דערמאָנט זיין אייגענע מוטער, וואָס איז געשטאָרבן פון אַ ראַק.

דעם לעצטן פריטיק פארן טויט האט זי געבעטן מען זאל איר צוטראגן די לייכטער צום בעט. זי האט געוואלט ליכט־בענטשן. די מוטער האט א הייב געטאן די הענט, א הייב געטאן די אויגן און דאס פנים, וואס איז געווען דאר, איינגעלאפן און צעוויינטאגט, איז מיט אמאל געווארן אזוי ליכטיק, אזוי דורכזיכטיק, ענלעך צו דעם פנים, וואס האט זיך געקלאר־מערט צום שטיין. דער מוטערס לעצטער בליק איז אים שוין פארבליבן אויף שטענדיק אין זכרון.

א הייסע קנויל האט זיך נעשן א שפאר געטאן אין האלדז אריין, געטריבן ס'בלוט אין די שלייפן. ער האט געקוקט אויף דער צעקרישל־טער וואנט, געקוקט אויפן המון, וואס רייסט קברים. אלץ צעטראטן. אלץ באליידיקט, דערנידרעקט, באשפיגן. פארוואס בילט ער נישט, ווי א הונט? פארוואס וואיעט ער נישט, ווי א וואלף?

נעש האט זיך געהויבן איבער די טרעפלעך, איז פארביי די ענגלישע וואך. ער האט זיך געטראגן איבער געסלעך, מער נישט געהערט, ווי מען זאגט אים „גוט־שבת" און איבערן גאנצן לייב האט זיך דורכגעטראגן אזא גרימעריי, ווי טיף אין אים וואלט א הונט זיך געיאגט נאך א קאץ.

נעש האט זיך דערווייטערט פון דער „וואנט". ער האט זיך גע־איילט, איז כמעט געלאפן און האט זיך נישט אויפגעהערט צו ווישן די אויגן, וואס זענען געווען טרוקן, ווי פייער. פארוואס וויינט ער נישט? ווי זאל ער וויינען, ווען ס'גייען אין אים אויף די פלאמען פון דער עקדה, די פלאמען פון שייטער הויפנס? ס'האט אים מער נישט גענארט, וואס ער געהערט צו א געפייניקט פאלק. טיף אין אים איז געזעסן די זיכער־קייט, אז צו זיין א ייד, צו זיין א געפייניקטער, איז א זכיה.

ביים יפו'ער טויער האט זיך נעש אפגעשטעלט.

אן המון, א פינצטערער המון, מיט אייזערנע דרענגער, מיט שפאד־לעס, מיט העק, מיט א כארכלדיק גמרא־לשון, איז אים אנטקעגן געקומען.

גייט דא יהושע־בן־נון איינעמען יריחו? — פארוואס בלאזט מען נישט אין די שופרות?

נעש האט אפגעשטעלט איינעם פון המון:

— וואס איז דא, יהודי? וואוהין קלייבט איר זיך?

— נקמה נעמען האט דער „יהודי" אוועקגעלייגט דעם שפאדל צווישן די פיס און אנגעהויבן צו רעדן מיט די הענט, מיטן שווארצן שי־טערן בערדל, מיט די ברייטע ווייסע צייט — נקמה נעמען.

— פון וועמען?

— פון די הינט, פון די אַראַבער.
— פאַרוואָס ?
— הערט און שטוינט — האָט דער פאַרשוין זיך צורעדט אַזוי הויך, ווי ער וואָלט נישט געהאַט אַרום זיך בלויז נעשן, נאָר אַ גאַנצן עולם — דעם דאַנערשטיק איז מיין פאָטער געשטאָרבן. מיר, קורדיסטאַנער יידן, זענען מקבר אַ טויטן, דריי שעה נאָך דער פטירה. צו דער לויה איז קיין גרויסער עולם נישט געקומען. אַ וואָכנטאָג — מענטשן אַרבעטן. ס'בית־עלמין איז לעבן אַן אַראַביש דאָרף. די הינט, די אַראַבער, האָבן באַוואָרפן די לויה מיט שטיינער. ס'איז געווען, זאָג איך אייך, אַן אמת'ער חלול־המת. היינט איז שבת, שבת־שבתון, קורדיסטאַנער יידן אַרבעטן נישט אום שבת, גייען מיר נקמה נעמען. מיר וועלן זיך אָפּרעכענען מיט אַראַבישן דאָרף. דאָ ביים יפו'ער טויער דאַרפן מיר זיך אַלע טרעפן.

פלאַמען זענען אויפגעגאַנגען אין נעשן. ער האָט געפיבערט. טענות זענען אים באַפאַלן, זענען צוגעשטאַנען און געמאָנט, ווי ס'מאָנט אַ הונגעריקער שטוב־חיה:

— וואו איז ס'גרויסע מענטשלעכע וואָרט, וואָס איז מיט טויזנטער יאָר קריק געקומען פון ירושלים, געקומען, ווי אַ רוף צו דער וועלט: אוים מיט אונטערדריקטע פעלקער!

דאָס גרויסע וואָרט פון ירושלים איז נע־ונד, וואָגלט ערגיץ איבער באַרג און טאָל פון יהודה, האָט קיין תיקון נישט. שטייען — ייד, אַראַבער, לייבלעכע ברידער, ווי דם־שונאים:

— כלב יהוד!

הונט אַראַבער!

בלויז ס'גרויסע וואָרט, וואָס איז געבוירן געוואָרן אין ירושלים, וואָס האָט אויסגעלייזט מאָסקווע, בלויז די סאָציאַלע רעוואָלוציע קען אויך אויסלייזן און באַפרייען ארץ־ישראל, קען פאַרברידערן דעם ייד מיטן אַראַבער.

נעש האָט זיך געאיילט אַהיים, זיך געאיילט אין מים פילד'ס מעבלירטע צימערן.

ס'הארץ האָט שטיל געוויטיקט פאַר הערש־לייבן, דעם קופּערשמיד, פאַר דער דינסט פנינה'ן, פאַר דער עלעגאַנטער מים עטל, פאַר די פאַר־חשכ'טע יידן, די „שואבי־מים", פון קורדיסטאַן. ס'הארץ האָט אויך געוויטיקט פאַר די אומגעקומענע פיאָנערן פון דער דגניה'ער אין עין־

חרודער קאמונעס. אויף זייערע מצבות שטייט — דער׳הרגט, דערמאָר־דעט, זיך געטויט, פאַרברענט פון קדחת. און הינטער דעם ווייטיק — אַ באַליידיקט פאָלק — אַ גאַנץ פאָלק, וואָס בענקט, וואָס וויינט, וואָס שווייגט, וואָס מוז קריק יונג ווערן.

10. אין סאַנאַטאָריע מוצא

נעש האָט זיך איבערגעוואָרפן אויפן געלעגער, איז געווען זיכער, אַז ער איז נאָר־וואָס איינגעשלאָפן, און האָט מיטאַמאָל ברייט צעעפנט די אויגן:

— וואָס, סאיז שוין גרויסער טאָג?

בערג און טאָלן, באַשאָטן מיט צעקרימטע אויבס־ביימער, האָבן זיך געשפּאַרט מיט אַזאַ יונגער גרינקייט אין דעם צעעפנטן פענצטער אריין, אַז די לופט אין צימער האָט זיך געגרינט.

אַן אויסגעשלאָפענער, אַ לייכטער, איז נעש אַראָפּ פון געלעגער. ער האָט אַ קוק געטאָן אויפן זייגערל. ס׳איז געווען פינף פאַרטאָג. ער האָט זיך גע׳חידוש׳ט, וואָס די פיס זענען ביי אים אַזוי לייכט, דער מוח אַזוי לופטיק, קיין זכר פון דער נעכטיקער מידקייט, און געשלאָפן איז ער אינגאַנצן אַ פינף שעה.

אונטערוועגנס, צווישן תל־אביב און ירושלים, איז דער אויטאָמאָביל קאַליע געוואָרן, און נעש מיטן שאופער האָבן זיך אַרום עלף ביינאַכט קוים דערשלעפּט אין דער סאַנאַטאָריע מוצא.

נעש האָט זיך אויף גיך איינגעוואַשן, נאָך גיכער זיך אָנגעטאָן. ער האָט זיך אַרויסגעבויגן דורכן אָפענעם פענצטער, געקוקט רעכטס, געקוקט לינקס, געוואָלט זען, צי ס׳וואַקסן טאַקע אין מוצא ווערבעס. סוכות־צייט פלעגט מען דאָך פון דאָרף מוצא ברענגען קיין ירושלים הושענות.

ס׳האָבן זיך געצויגן סעדער, גערטנער. און איבער די גערטנער, אויפן העכסטן בערגל, — חורבות, אַן איבערבלייבעניש פון אַ רוימישער פעסטונג, וואָס האָט געדאַרפט פאַרשטעלן דעם וועג קיין ירושלים.

נעש האָט אַליין נישט געוואוסט, וואָס ס׳טרייבט אים. אַן אומרו האָט זיך געלייגט איבער אים, דער אומרו, וואָס באַפאַלט אים אַזוי אָפט, ווען ער זיצט ביים שרייבטיש. דער בליק אין די אויגן ווערט אַן אַנדער־רער, אַ פרעמדער, ווי נישט פון דער וועלט. דער בליק, וואָס איז אויס-

געלאָשן פֿאַרן אָרום, קריכט דורך ווענט, קריכט דורך הייזער, דערזעט זאַכן, וואָס זענען מער נישט בנמצא.

נעש האָט זיך געאײַלט. ער האָט דער ערשטער געוואָלט אַרויס אויף די וועגן, געוואָלט באַגעגענען יענעם פֿרימאָרגן, ווען שליחים זענען געקומען צו די איינוואוינער פֿון קרית־יערים, אַזוי צו זאָגן:

„— — — די פּלשתים האָבן אומגעקערט דעם אָרון פֿון גאָט. נידערט אַראָפּ, נעמט אים אַרויף צו אײַך. און די מענטשן פֿון קרית־יערים זענען געקומען און האָבן אַרויפֿגעבראַכט דעם אָרון פֿון גאָט און אים געבראַכט אינעם הויז פֿון אבינדוב'ן, אויפֿן בערגל".

אויף וואָס פֿאַר אַ בערגל?

אַ קו האָט זיך צעמעקעט. אַ צווייטע האָט איר געענטפֿערט. נעש האָט זיך אײַנגעהערט אינעם טרויעריקן מעקען, וואָס האָט זיך געקייקלט פֿון באַרג אין טאָל, און זײַנע אויגן האָבן געבלאָנדזשעט איבער די וועגלעך און אונטערוועגלעך, געזוכט די יונגע קו, וואָס מעקעט, געזוכט גאָטס אָרון.

נעש איז נישט געווען דער איינציקער צו באַגעגענען דעם פֿרימאָרגן. אַ מענטש איז שוין געשטאַנען אויף די קני צווישן די בייטען און האָט זיך געגראָבן מיט די פֿינגער אין דער ווייכער, קילער ערד. נעש האָט געפֿילט, ווי ס'גייט אין אים אויף די פֿרייד פֿון גראָבן זיך אין דער ערד, אַ פֿרייד, וואָס געבערט, וואָס פֿאַרזיכערט דעם מענטשן, אַז וואו ער האָט צוגעלייגט זײַנע פֿינגער, וועט אַרויס אַ פּלאַנץ. נעש איז אַרײַן צווישן די בייטען, האָט באַגריסט דעם אַרבעטער און אַ זאָג געטאָן:

— ס'דאַרף זײַן אַ גרויס גליק, ווען אַ מענטש קאָן זיך חבר'ן מיט דער ערד.

אַ שטרויענער קאַפּעלוש מיט גאָר ברייטע ראַנדן האָט זיך אַ הויב געטאָן. ס'פּנים — נאָז, אויגן און באַקנביינער — האָט זיך פֿריער גע־ווענדט קיין מזרח, וואו די זון, אַ נײַ־געבוירענע, האָט זיך געריסן פֿון טאָל. דערנאָך האָט דאָס אָפּגעברענטע, אָפּגעצערטע פּנים, אַ פֿאַרעל־טערט פּנים, אַ קוק געטאָן אויף נעשן אי מיט חידוש, אי מיט ביטול.

— איר קומט אודאי פֿון חוץ־לאָרץ, — האָט דער אַרבעטער זיך אַ שמייכל געטאָן אויף די שטייפֿע פּיס. — אַלע וואָס קומען פֿון חוץ־לאָרץ מיינען, אַז ס'איז נישטאָ קיין גרעסער גליק, ווי זיך צו גראָבן אין דער ערד. אין דער ארץ־ישראל'דיקער ערד — אודאי און אודאי. דאָס האָט מיר אויך געזאָגט ד״ר. הערצל, ווען איך האָב אים געהאָלפֿן פֿאַרזעצן

אויפן שפּיץ בארג אַ יונגן צעדער, וואָס די טערקן האָבן אָפּגעהאַקט אין דער מלחמה.

— און איר האַלט, אַז ס׳איז נישט קיין גליק? — האָט נעש זיך געכאַפּט, אַז ס׳שטייט פאַר אים אַ מענטש, וואָס איז אַלט געוואָרן פאַר דער צייט.

כ׳ווייס — האָבן דעם אַרבעטער׳ס מויל־ווינקלען זיך צעשמייכלט — כ׳קאָן אייך פאַרשאַפן דאָס גליק. אַז איר ווילט, בלייבט אַרבעטן אַ טאָג אין גאָרטן. ס׳איז פאַראַן וואָס איבערצוזעצן, מען דאַרף אויס־יעטן שלעכטע געוויקסן. איך האָב אָבער מורא, אַז ווען איר וועט אָפּ־זיצן אויף די קני פון זונאויפגאַנג ביז זונפאַרגאַנג, וועט איר דערשפּירן דעם טעם פון „בזיעת אפּך". דעמאָלט וועט איר זיך דערוויסן, אַז אויב אַרבעט איז אַ קללה, איז ערד־אַרבעט — די תוכחה אַליין. איר, טור־ריסט, ווי טויזנטער פאַר אייך, זענט דאָך אודאי געקומען קיין מוצא זוכן הושענות, ווייל ס׳שטייט ערגעץ אין דער גמרא, אַז מוצא האָט צו־געשטעלט הושענות קיין ירושלים. זאָג איך אייך, אַז איר וועט אין מוצא קיין ווערבע נישט געפינען. איר, גלות־יידן, לעבט מיטן „אַמאָל". דער רבי פלעגט טייטשן: „נחל — אַ טייכל". און אין ארץ־ישראל וואו איר וועט צוקומען צו אַ „נחל", איז עס אַ טריקעניש. דאָ איז אַלץ אַנדערש!

די אַרומיקע שטילקייט, וואָס האָט נאָך געטראָגן אין זיך נאָש־ריחות פון עפּל־בליעכץ, האָט אויפגעציטערט. אַ וואָלקן שטויב האָט זיך אַ הויב געטאָן איבערן גאָרטן. פונעם שטויב האָט זיך אַרויסגעריסן אַ פאַסאַזשיר־אויטאָ, וואָס איז געבליבן שטיין פאַרן סאַנאַטאָריע־אַריינ־פאָר.

דער אַרבעטער האָט אַ ווייש געטאָן אָן די הויזן די ערד פון די הענט און זיך איינגעקוקט ווער ס׳איז אָנגעפאָרן. ער האָט געזאָגט:

— צו־פרי פאַר געסט.

פון דעם פאַסאַזשיר־אויטאָ האָבן זיך אַרויסגעשאָטן איבער צוויי צענדליק יונגעלייט, וואָס מען באַגעגנט אין די ישיבות פון אַלט־ירושלים. זיי האָבן געטראָגן שוואַרצע אַלפּאַגענע כאַלאַטלעך, שוואַרצע רבנישע קאַ־פעלושלעך. אויף די אויסגע׳דבקה׳טע פנים׳ער — לאַנגע געקרויזטע פאות.

די יונגעלייט, איבערגעשראָקענע, האָבן זיך אַרומגעקוקט אין אַלע זייטן. זיי האָבן דערזען נעשן מיטן אַרבעטער און זיך גענומען דורכ־

רעדן מיט די אויגן, מיט די הענט. צוויי פון די יונגעלייט זענען אונ-טערגעקומען און זיך געפרעגט:

— וואו גייט מען דאָ צום „ארז-הערצל”?

דער אַרבעטער האָט אַ הויב געטאָן די אויגן אויף די צוויי אירע, זיי אָפּגעמאָסטן פון קאָפּ ביז די פיס. דערנאָך האָט ער אַ קוק געטאָן צו דער כנופיה, וואָס איז געבליבן שטיין ארום דעם אָמניבוס, און ס'קול זיינס איז פול געווען מיט בייזער:

— איר ווייסט, אַז דאָ אין מוצא איז אַ סאַנאַטאָריע? אַז אַרבע־טער קומען אַהער ארויס זיך אָפּרוען? און אַז איר כאַפּט זיך אויף מיט די הענער גלייך און ווילט דוקא דעמאָלט עולה־רגל זיין קיין מוצא, איז עס אַן עולה! איר לאָזט נישט שלאָפן!

די יונגעלייט האָבן געפינטלט מיט די אויגן, ווי זיי וואָלטן זיך דער־פילט שולדיק, און גאָרנישט געענטפערט. דער אַרבעטער האָט געוויזן אויף אַ שמאָל שטעגל:

— אַז איר וועט ארויפקומען אויפן באַרג, אויף דער „הרצליה”, נעמט זיך רעכטס. דאָרט וועט איר זען אַ שטאָם פון אַ בוים ארומגע־רינגעלט מיט שטיינער.

פּאָלעם זענען זיך צעפלויגן, קאַפּעלושן האָבן זיך געדרוקט פון קאַרק אויפן שטערן. מען איז געגאַנגען איינציקווייז, געגאַנגען גיך, ווי צו אַ דבר־מצוה, ווי מען וואָלט געדאַרפט אָפּטאָן אַ נויטיקע שליחות. ביי אַנדערע יונגעלייט האָבן פון צווישן די שוואַרצע צעפלויגענע פּאָלעם ארויסגעבליצט ווייסע, לאַנגע זאָקן.

נעש איז זיי נאָכגעגאַנגען.

די זון האָט זיך געריסן פונעם טאָל, זיך געהויבן איבער די בערג־לעך, באַהאַלטן צווישן די פּלאַנצן גאָלד און זילבער. און דאָרט וואו די בערגלעך זענען געווען נאַקעט האָבן זיי אונטער דער הייסער זון אויס־געזען ווי אַ געשווילעכץ.

נעש האָט אויפגעציטערט.

די יונגעלייט האָבן זיך צעשטעלט ארום דעם „הערצל־שטאָם” אין אַ ראָד, זיך צעשטעלט, ווי לויט אַ קאָמאַנדע, און זיך צעשאָקלט מיט אַ ברען, ווי צו כל־נדרי:

— שקץ תשקצנו ותעב תתעבנו, כי חרם הוא!

דאָס איז פאָרגעקומען אַזוי אומדערוואַרט, אַזוי גיך, אַז ווען די יונגעלייט, ווי שוואַרצע קראָען, האָבן זיך אַ שאָט געטאָן פונעם „ארז־

הערצל״, ערשט דעמאָלט האָט נעש זיך דערמאָנט, אַז נאָכן „שפך תשקצנו״ האָט די גאַנצע כנופיה דריי מאָל אויסגעשפּיגן. נעשן האָט די נכפּה נעגעסן. וואָס מאַכט ער נישט קיין געוואַלד? אָט ליגן דאָך אַזויפיל שטיינער, פאַרוואָס פלעט ער נישט כאָטש איינעם פון דער כנופיה דעם מוח? נעש האָט זיך נישט גערירט פון אָרט, איז געשטאַנען ווי אַ געליימטער. און כאָטש ער האָט פאַר זיך געזען דעם אָפּגעהאַקטן צעדערבוים, געזען די ירושלימער יונגעליט, אין שוואַרצן, ווי רויב־פייגל, איילן זיך באַרג־אַראָפּ, איז ער אַלץ נישט זיכער געווען, צי ער האָט דאָס טאַקע אַליין געזען, צי ער האָט דאָס געלייענט אין די „פּוילישע וועלדער״, וואו חסידים זענען משתין אויף בערעק יאָסעלאָוויטש׳עס קבר.

פון טאָל האָט זיך דערהערט אַ געזאַנג. דאָס האָבן די „קריגער״, וואָס זענען איינציקווייז אריין אין דעם פּאַסאַזשיר־אויטאָ, געלאָזט וויסן, אַז זיי האָבן באַזיגט דעם „שונא״.

— וואָס איז די שמחה אויף איך, פּראַים? — איז אָנגעלאָפן דער אַרבעטער מיט אַ שטעקן — וואָס פאַר אַ זינגען, ווען דער עולם שלאָפט?

דער אַרבעטער האָט זיך פאַרמאָסטן מיטן שטעקן אין לײדיקן חלל אַריין. דער פּאַסאַזשיר־אויטאָ איז פאַרשוואונדן אין דעם אייגענעם שטויב, וואָס ער האָט געהויבן אַרום זיך.

פונעם וואַלקן־שטויב, וואָס האָט זיך געהאַלטן אין זעצן, האָט זיך אַרויסגעשיילט דער שאָפער, אַ געבויגענער, ווי ער שטייט פאַרן מאַטאָר און דרייט אים אָן מיט אַזאַ רציחה, אַז די געפּאַסטע קאַקי־הויזן פּלאַצן שיעור נישט אויף זיין בכבוד׳יקן געזעס. דער שאָפער האָט זיך אויסגעגלייכט:

— וואָס, אדון נעש, מיר פאָרן?

ער האָט נישט געוואָרט אויף נעשעס ענטפער און ס׳האָט פון אים אַרויסגערעדט:

— ווען איך כאַפּ די ירושלימער „קעסט־קינדער״, די מנוולים!

נעש האָט זיך אָפּגערעכנט ביי דער קאַסע. ער האָט זיך אוועקגעזעצט לעבן שאָפער. דער מאָטאָר האָט זיך צעסאָפּעט און דער אויטאָמאָביל האָט זיך אַ ריר געטאָן, האָט זיך דערוווּיטערט פון דער סאַנאַטאָריע מוצא. דער פרימאָרגן איז שוין געווען אַ הייסער, כאָטש די זון האָט זיך נאָך ערגעץ אויסבאַהאַלטן, בלויז געשיקט איבער דעם טיף־

בלויען הימל פייערדיקע פיילן, וואס האבן געצונדן דא א ביימל אין גרי־נעם גאלד, דארט א קעמל אויף א בארג.

ביים אספאלט שאסע, וואו וועגן האבן זיך געקרייצט, איז געשטא־נען אן איבערגעוואקסענער פארשוין אין א שטרויענעם אפגעטראגענעם העלמעט, וואס ענגלישע פאליציאנטן טראגן. דער פארשוין האט פריער א הייב געטאן איין האנט, דערנאך די צווייטע און אזוי איז ער פאר א וויל נעבליבן שטיין, ווי אן אויסגעבויגענער צלם. און אז דער אויטא־מאביל האט זיך דערנענטערט צו אים, האט ער זיך צערעדט האלב אין העברעאיש, האלב אין יידיש:

— איר פארט קיין תל-אביב? נעמט מיך מיט.

— וואס, אויפנעמען? — האט דער שאפער א פרעג געטאן נעשן און דער בליק זיינער האט זיך געשארט איבערן פארשוינס העלמעט, איבערן עמדל, וואס ס'איז שווער געווען צו זאגן צי ס'איז ברוין, צי געל — ס'ווענד זיך אין איך, אדון נעש.

— א מענטש בעט דארף מען אים אויפנעמען.

א נישט אויפגעלייגטער האט דער שאפער געעפנט ס'טירל. און אז דער פארשון האט זיך אריינגעזעצט, האט דער שאפער איינגערוימט נעשן:

— כ'וואלט געשוואוירן אז ס'איז איינער פון דעם „דוטשי'ס" אט־יודאנטן.

— ווערמעס? — האט נעש געפרעגט.

— זשאבאטינסקי'ס — האט דער שאפער נאך שטילער געזאגט.

— מער יחוס ווי צו זיין א הסתדרות'דיק.

דעם פרעמדנס ענטפער איז געקומען אזוי אומדערוואַרט, אז דער שאפער איז נעבליבן א וויל אן לשון. דאס האט דעם פרעמדן געגעבן די אויבערהאנט איבערן שאפער און ער האט ווייטער גערעדט:

— אויב ס'איז דא אויפן היגן יידישן ישוב א נגע־צרעת, כ'מיין אן אויסשלאג, וואס איז אנשטעקנדיק און וואס ס'איז א מצוה אויסצו־ברענען, איז דאס די הסתדרות, וואס וויל איינפירן אין ארץ־ישראל סא־ציאליזם, קאמוניזם.

— און איר, ברוינע העמדלעך, וועט נישט לאזן איינפירן אין ארץ־ישראל קיין סאציאליזם, הא? — האט דער שאפער אזא האסטיקן שטעל אפ געטאן דעם אויטאמאביל, אז ס'האט נעשן צוויי מאל אונטערגעהויבן פון גזועס — נישט דערלעבן וועט איר עס, פאשיסטן!

דער שאָפער האָט מיט רוגזה אויפגעפּראַלט ס׳טירל פון דער מאַשין, געוויזן מיט דער האַנט דאָ אויפן פרעמדן, דאָ אויפן פינקלדיקן אַספאַלט־וועג און זיך צעשריען, ווי אַ באַנומענער:

— כ׳זאָל וויסן מיטן קאָפּ צו פאַרלייגן, וועל איך קיין איין טראָט ווייטער נישט פירן! געגאַנגען! גע—גאַנ—גען!

און אַז דער פרעמדער האָט דערפילט אונטער די פיס דעם אַספאַלט, האָט ס׳איבערגעשראָקענע פּנים, וואָס איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין ביטול, געהאַט צו זאָגן:

— כ׳האָב דיך אין דר׳ערד מיטן אויטאָמאָביל!

דער שאָפער האָט זיך נישט געקענט שטילן, זיך איינגעקליאַמערט מיטביידע פויסטן אינעם טרייב־ראָד, געיאָגט די מאַשין און גערעדט צו זיך:

— אַזאַ הונט מיט אויערן! אַזאַ שטרייק־ברעכער!

11. דער סטרייק

קיין וואָלקנדל, קיין שאָטן. דער הימל — טיף בלוי, דער ים — גרין. די זון, וואָס האָט געברענט, געבלענדט, האָט דורכזיכטיק געמאַכט די לופט, ברייטער און בולט׳ער דעם שטח, אַז דאָס אויג האָט לייכט געקענט אַרומכאַפּן און אויסשיילן גאַנץ יפו, וואָס איז געלעגן אַן אנגעוואָרפענע אויף אַ בערגל.

עולם האָט זיך געאײַלט, האָט זיך געשטופּט אָן אויפהער מיט די טראָטואַרן, מיט די גאַסן, ווי תל־אביב וואָלט נישט געהאַט קיין ניינציק טויזנט איינוואוינער, נאָר אַ מיליאָן. דאָס האָט מען זיך געאײַלט צו די אָמניבוסן, צו די דראָזשקעס, צו די טעקסיס, מורא געהאַט צו בלייבן ערגיץ שטעקן אין שטאָט, ווען אין תל־אביב וועט זיך אַלץ אָפּשטעלן — די אַרבעט, דער האַנדל, אפילו דאָס עסן אין די רעסטאָראַנען.

עס איז געווען האַלבצוועלף. נאָך אַ האַלבע שעה און דאָס גאַנצע יידישע ארץ־ישראל וועט אַרויס אין אַ זיבן שעה׳דיקן סטרייק קעגן ענגלאַנד, וואָס דערגייט דעם יידישן ישוב די יאָרן.

אויף עלענבי גאַס, האַרט לעבן ים, זענען געווען צעוואָרפן אַרבעטער. שיך צעפּאָרענע, צעפּרעסענע פון שטויב און קאַלך. אַרום די לענדן—שטיקלעך הויזן. און די נאַקעטע לייבער — ברוינע, ערדענע, קופּערנע — האָבן אַרײַנגעזאַפּט אין זיך אַזויפיל זון, אַזויפיל גאָלד, וואָס דער הייסער טאָג האָט מיט רחבות געשפּרייט.

מענטש, קעמל, אייזל — אַלע אין זיבן שוויסן — האָבן געשלעפּט זעקלעך זאַמד, זעקלעך צעמענט, זעקלעך זשוויר, געשלעפּט הייסע עמערס סמאָלע. דאָס אַלץ האָט מען גשליידערט, געבראָקט אין אויפגעריסענע מאַשין־בייכער. די בייכער האָבן זיך גענומען דרייען. זשוויר־זאַמד צעמענט־סמאָלע האָבן זיך גענומען מישן, האָבן זיך גענומען קנעטן מיט אַזאַ געגריליץ, מיט אַזאַ געעגבער, אַז די ציין זענען געוואָרן אייליק. דעם אַספּאַלט האָט מען געגאָסן אין טאַטשקעס, זיי געפירט צו דער פריש אויסגעברוקירטער גאַס, וואו מען האָט די וועגעלעך אויסגעליידיקט. וואַלץ־מאַשינעס מיט פאַרריסענע העלדזער האָבן זיך געקייקעלט איבערן אַספּאַלט, אים אויסגעגלייכט, אים איינגעקוועטשט, איינגעפּרעסט. און די צעפּלאַמטע לופט איז פול געווען מיט עגבער־בוירעריי, מיט מאָטאָר־סאַפּעריי, וואָס האָבן אָפּגעטעמפּט די חושים, דעם מוח, אָנגעיאָגט אַ הינער־פּלעט.

נעש האָט זיך אָפּגעשטעלט.

אַרבעטער האָבן זיך געקאַפּיעט אין זאַמד, זיך טיף געקאַפּיעט ביז איבער די בייכער, ביז איבער די העלדזער. זיי האָבן אַריינגעפּאַסט און פאַרפעסטיקט דאָ וואַסער־רערן, דאָ קאַנאַליזאַציע־רערן. אַנדערע האָבן אויפגעשטעלט אייזערנע טעלעגראַף־סלופּעס. איבער רישטאָוואַניעס האָבן זיך געהויבן מוליאַרעס מיט טרעגלעך־ציגל אויף די נאַקעטע פּלייצעס. אין די הענט — עמערס קאַלך, עמערס ליים, עמערס צעמענט. און די זון האָט געברענט, און דאָס זאַמד אונטער די פיס האָט געברענט, און די לופט אַן אָנגעגליטע האָט פון מאָל צו מאָל אַ ברען געטאָן.

נעש האָט געקוקט אויף די יידישע אַרבעטער, אויף דער לאַנגער אַלענבי גאַס, וואָס האָט געווימלט מיט מענטשן, אויף דער אַראַבישער יפו, וואָס האָט זיך אַרויסגעהויבן פונעם גרינעם ים און געוואָלט וויסן צי יונה הנביא, ווען ער האָט זיך אויסגעבאַהאַלטן פון גאָט, איז ער טאַקע אַנטלאָפן אַהער קיין יפו, וואו די פּלשתים האָבן געוואוינט? ער האָט געוואָלט וויסן צי אויף די זאַמדן פון תל־אביב, אַנדערהאַלבן שעה פון ירושלים, האָט טאַקע דער יידישער גאָט געפירט אַ לאַנגע מלחמה מיטן גאָט פון די פּלשתים, מיט דגונען?

פון אַן אייזערנער קעלניע, וואָס האָט זיך געהויבן איבער אַ קנעט־מאַשין, איז אַראָפּגעשפּרונגען אַ יונג, שוואַרץ און אויסגעשמירט, ווי אַ קוימען־קערער. ער האָט אַ קוק געטאָן נעשן אין די אויגן אַריין און זיך געפרעגט מיט אַן אָפן, צעגלאָזט פּנים:

— דאכט זיך, נעש?

— יא.

— כ'האב אייך גלייך דערקענט, כ'האב אייך אין 1922 געזען אין ווארשע — האט דער ארבעטער אריינגערוקט נעשן א האנט — זייט געגריסט אויפן כביש*) פון תל־אביב.

די „שלום"־הענט האבן א ציטער געטאן, זיך שטארקער איינגעקליא־מערט. אויגן האבן זיך אנגעקוקט מיט פרייד, זיך געוואלט דערגרונטע־וען, ווי ס'וואלטן נישט געשטאנען קיין צוויי ווילד־פרעמדע מענטשן, נאר אלטע באקאנטע. נעש האט זיך געפרעגט:

— וואס, מען רעדט נאך אויפן כביש יידיש?

— מען רעדט, אוי, רעדט מען.

— איר זענט א לינקער פועל־ציון?

— פארוואס עפעס א לינקער? — האבן די אויגן ארויסגעפינקלט פונעם אויסגעשמירטן פנים.

— ווייל איר רעדט נאך יידיש.

— כ'בין נישט קיין לינקער.

— א רעכטער? — האט נעש געפרובירט טרעפן.

— אויך נישט.

— וואס דען זענט איר? — האבן ביידע זיך צעלאכט.

— כ'בין א פשוט'ער ארבעטער, וואס איז נישט רעכט, וואס איז נישט לינק. און יידיש רעד איך נישט בלויז אין תל־אביב, כ'רעד אויך אויפן כביש. און אויפן כביש רעדט מען ערשט יידיש, ווייל אין תל־אביב היט מען זיך נאך.

— אזוינע ווי איר זענען פאראן א סך?

— א סך, א סך, — האט א שטיקל געלעכטער אויפגעטוקט אינעם אויסגעשמירטן פנים, ווי ס'טוקט אויף א שטיקל זון אין א פארוואלקנטן הימל — און וואס איז די נפקא-מינא צי מען רעדט יידיש, צי העברע־איש? דער עיקר — האט ער מיט די נאקעטע הענט געוויזן אויף די ברייטע שאסעען — דאס אלץ, וואס איר זעט האבן יידישע ארבעטער געמאכט, דאס אלץ האט דער יידישער ארבעטער דורכגענעצט און איינ־געצעמענטעוועט מיט זיין אייגן בלוט און שוויים. און איצט לאזט מען אונדז אין לאנד נישט אריין. מען ווארפט אונדז צו סערטיפיקאטן, ווי

---

*) כביש — שאסע.

אין די פּוילישע שטעטלעך פּלעגט דאָס אָנגעפּרעסענע קהל צואווארפן דורכפאַרנדיקע אַרעמעלייט „פּלעטן אויף שבת. אָפּשטעכן בערג, ליגן שאָסעען, אויסטרוקענען זומפּן — וואָס מיר זאָלן נישט טאָן — קוקט דאָס „קולטורעלע" ענגלאַנד אויף אונדז קרום. אוי שמעקט נישט דעם ענגלענדער, וואָס דער ייד הייבט אָן איינצופירן דאָס עלעקטרישע לעמפּל אינעם אַראַבישן דאָרף אריין. פאַר ענגלאַנד איז געזונטער, ווען דער אַראַבער וועט אין די אָוונטן זיצן אין דער פינצטער.

עס האָבן זיך ארום נעשן גענומען קלייבן ארבעטער. און כאָטש מען האָט דאָ אָפּגעשטעלט אַ מאָטאָר, דאָרט אַ מאָטאָר, איז אין די אויערן נאָך אַלץ געשטאַנען דאָס בויערײ. עס זענען אויך אונטערגעקומען סתם דורכגייער. די קנעט-מאַשין, די וואַלץ-מאַשין, די מאָטאָרס — אַלץ האָט אויסגעהויכט דעם אָטעם, אַלץ איז געבליבן ליגן, ווי נאָך אַ שלאַכט. ערשט איצט האָט מען געהערט, ווי דער שטילער ים שווענקט זיך אין דעם ווייסן זאַמדיקן ברעג.

א דורכגייער, מיט אַ ברייטער פּוילישער אויסשפּראַך, האָט אומדערוואַרט אַ זאָג געטאָן צו נעשן, ווי צו אַ לאַנדסמאַן:

— און איר, פּאַניע נעש, דאַרפט זיך נישט צוהערן צו די אַלע שיינע ריידעלעך. געגנוג זיך שוין געפּאַטשט אין די בייכלעך, גענוג. מען דאַרף זיין אָביעקטיוו, ווייל דאָס גאַנצע תל־אביב, מיטן גאַנצן הור־האַ איז אַן ערשט קלאַסישער „בלאָף". ווער ס׳קאָן לעקט אָפּ אַ ביינדל און ס׳איבעריקע איז בלאָף, בלאָף, בלאָף!

— וואָס, האָבן עטלעכע ארבעטער זיך מיטאַמאָל צעלאַכט — איר זענט נעבעך פון די אָפּגעברענטע פון די נשרפים? וואָס, איר האָט שפּעקולירט מיט „מגרשים"*) און פאַרלוירן די פאַר פּיאַסטערס?

— גאַנץ תל־אביב איז איין גרויסע שפּעקולאַציע — איז דער פאַרבייגייער גרייט געווען ווייטער צו רעדן.

קיינער האָט זיך צו אים מער נישט צוגעהערט.

ס׳איז געווען מיטאָגצייט. עולם האָט געוואָרפן די ארבעט. וואו אַ געוועלב, וואו אַ געוועלבל, וואו אַ סאָדע־בודקע — אַלץ האָט זיך צוגעמאַכט, אַלץ האָט זיך געשלאָסן. פון גאַס און געסל האָבן מענטשן נעהאַלטן אין איין אָנקומען, געשטראָמט איבער דער לאַנגער אַלענבי-גאַס. וואו אַן אויטאָמאָביל און אַ דראָזשקע אָפּשטעל, וואו אַ דורכפאָר, האָבן

*) מגרש — אַ שטיקל לאַנד צו בויען אַ הויז.

צען און צוועלף יעריקע ייִנגלעך עם פֿאַרשטעלט מיט לײַדיקע פֿעך פֿעפֿער, מיט שטיקער בלעך. פּאָליציי, די ביקסן אין די הענט, זענען אָנגעפּאָרן אויף געפּאַנצערטע אויטאָמאָבילן, אויף מאָטאָרציקלס. זיי האָבן אוועקגעשאַרט די פֿעסער, די שטיקער בלעך. און ווי נאָר די פּאָליציי אויטאָמאָבילן זענען פֿאַרשוואונדן, איז דאָס קליינוואַרג קריק אויסגעוואַקסן און די דורכפֿאָר פּלעצער זענען ווידער פֿאַרבאַריקאַדירט געוואָרן. אַלץ איז אָפּגעטאָן געוואָרן שנעל און שטיל, מיט פֿאַרזאָרגטע פּנים׳ער, ווי דאָס וואָלט בלויז געווען אָן אָנהייב צו אַ לאַנגער „עבודה", וואָס דאַרף ערשט קומען. דאָ און דאָרט האָט מען געוואָרנט דעם המון:

— רבותי, האַלט זיך רואיק, לאָזט זיך נישט פּראָוואָצירן. ענגלאַנד האָט דאָ נישט צו טאָן מיט אירע האַלב־ווילדע שבטים. שטייט נישט אויף איין פּלאַץ, האַלט אין גיין.

און מען איז געגאַנגען אין די טויזנטער, אין די צענדליק טויזנטער. מענטשן, וואָס האָבן נאָר וואָס געוואָרפֿן די אַרבעט. די שיך — פֿאַרשטויבט, פֿאַרקאַלכט. די פּנים׳ער — פֿאַרביטערט, צעווייטיקט. די אַרבעטער האָבן אויסגעמיטן די אויסגעפּוצטע „ברוינע העמדלעך", וואָס האָבן מאַרשירט, ווי זעלנער. די טויזנטער, די צענדליק טויזנטער אַרבעטער, זענען געגאַנגען און האָבן געשוויגן, זענען אַנטקעגן געגאַנגען געפּאַנצערטע אויטאָמאָבילן, וואו פּאָליצאַנטן זענען געשטאַנען מיט געלאָדענע ביקסן אין די הענט, געווען גרייט צו שיסן.

און מיטאַמאָל אַ געלויף.

מען האָט דערטאַפּט אין אַ זייטיק געסל אַ רעסטאָראַן, וואו די קעלנער האָבן נישט געוואָרפֿן די אַרבעט. יונגוואַרג האָבן פֿאַרשטעלט טיר און פֿענצטער. דער רעסטאָראַטאָר, אַ חוצפּה׳דיקער ייִד, האָט זיך אַנטקעגנגעשטעלט:

— קודם כל דאַרפֿן מײַנע געסט עפּעס מיטאָג!

— קודם כל פֿאַרדינט אַזאַ ייִד, ווי איר, פּעטש!

דער רעסטאָראַטאָר האָט געכאַפּט אַ פּלאַם אין פּנים אַריין. ער האָט זיך קוים אַרויסגעריסן פֿונעם המון. יונגוואַרג האָבן גענומען ברעכן שטולן, רייסן פֿענצטער. די קעלנער זענען אַרויס אין די ווייסע רעקלעך. זיי זענען אַרויס איבערגעשראָקענע, מורא געהאַט אַרײַנצוכאַפּן קלעפּ און זיך געבעטן:

— מיר האָבן געוואָרפֿן די אַרבעט... מיר האָבן געוואָרפֿן...

אָן ענגלישער ייִד איז פֿאַרבײַגעגאַנגען מיט צוויי דאַמען. ס׳האָט

אים לאַנג געגומען ביז ער האָט דערטאַפּט אַן אַרבעטער, וואָס זאָל זיך מיט אים אויס׳טענה׳ן אויף ענגליש.

— דערצו האָב איך נישט געדאַרפט קומען קיין ארץ־ישראל — איז דער ענגלענדער געוואָרן בלאַס פון כעס — דאָס האָב איך דאָך אין ענגלאַנד!

— און אויב איר מיינט, אַז ארץ־ישראל איז אַ „האָלי־לענד" און אַ „האָלי־לענגוויטש", — האָט דער תל־אביב׳ער אַרבעטער געענטפערט דעם ענגלישן ייד מיט מער כעס — האָט איר אַ טעות! ענגלאַנד דריקט דעם ארץ־ישראל ייד, דער רייכער ייד דריקט דעם יידישן אַרבעטער, טאַקע, ווי אין ענגלאַנד, און דאָס איז דער היינטיקער פּראָטעסט, דער היינטיקער סטרייק.

נעש איז ווידער אריין אין דער אַלענבי גאַס, געהערט, ווי מען וואָרענט דעם המון:

— לאָזט זיך נישט פּראָוואָצירן... האַלט אין גיין...

פיס האָבן זיך געהויבן, זוילן האָבן זיך געשאַרט איבער שטיין, איבער אַספאַלט, זיך געטראָגן אַנטקעגן געפּאַנצערטע פּאָליציי אויטאָמאָבילן. נעש האָט געוואָלט וויסן צי אויף ארץ־ישראל איז טאַקע אָנגעפאַלן אַ שלאָף, אַ חוני־המעגל־שלאָף, אויף קנאַפּע צוויי טויזנט יאָר? און נאָכן שלאָף — די זעלבע אינערלעכע רייסערייען — בריונים, הסתדרות׳ניקעס? פונעם קרימלעכן שטילעט איז געוואָרן אַ רעוואָלווער, פונעם רוימישן אדלער — אַן ענגלישער לייב?

נעש איז מיטגעריסן געוואָרן מיטן המון, וואָס איז געגאַנגען אַ שטומער. און אַז די שטומקייט האָט זיך גענומען כפל׳ען אויף צענדליקער טויזנט מיילער און הערצער, איז די שטומקייט פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ געשריי, אין אַ געשריי פון אַ גאַנץ פאָלק.

ארץ־ישראל, 1934

אינהאַלט

■

מאַרק שאַגאַל — צייכענונג — — — — — — — — — — — 3
אויף דער אָלימפּיק — — — — — — — — — — — — — 7
אַלעקסאַנדריע — — — — — — — — — — — — — — 14
וואָס איז יידישקייט? — — — — — — — — — — — — 21
עין־חרוד — — — — — — — — — — — — — — — 27
טבריה — — — — — — — — — — — — — — — — 35
אין ירושלים — — — — — — — — — — — — — — 45
א דין תורה — — — — — — — — — — — — — — 50
עמל — — — — — — — — — — — — — — — — — 55
שטיינער — — — — — — — — — — — — — — — 60
אין סאַנאַטאָריע מוצא — — — — — — — — — — — 66
דער סטרייק — — — — — — — — — — — — — — 72